

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

БИБЛИОТЕКА

ИЗДАНИЕ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

3-4'2005

ГОДИНА XII

ISSN 0861-847X

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

БИБЛИОТЕКА

ГОДИНА ХП 34'2005

ГЛАВЕН РЕДАКТОР АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА

РЕДАКТОР ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ, АНЕТА ДОНЧЕВА, АНИ
ГЕРГОВА, АНТОАНЕТА ТОТОМАНОВА, БОРЯНА ХРИСТОВА, ДОНКА
ПРАВДОМИРОВА, ЕЛЕНА ЯНАКИЕВА, НИНА ШУМАНОВА

ДИЗАЙН АНИ КОЛЧЕВА

ПЕЧАТНИ КОЛИ 775. ФОРМАТ 16/70 X 100. ТИРАЖ 320.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ. БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 988 28 11 (304, 287, 206). E-mail dipchikova@nationallibrary.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2005

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

Професия

ТАТЯНА ЯНАКИЕВА

5 ОБРАЗОВАТЕЛНИ
ИДЕИ

АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ

15 СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИТИЕ
НА БИБЛИОТЕКИТЕ

ХРИСТО ВЪЛЧЕВ

НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ.
КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ – ГЛАВЕН ФАКТОР В
20 ИСТОРИЯТА НА ДЕПОЗИТА НА
БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА

НАДЯ КАРАЧОДЖУКОВА

31 КОНТРОЛНИТЕ
ФАЙЛОВЕ

Документи

ДОКЛАД, ПОДГОТВЕН ЗА ЮНЕСКО ОТ
ЕВРОПЕЙСКАТА КОМИСИЯ ЗА ОПАЗВАНЕ
38 И ДОСТЪП

Архиви

НАДЯ ДАНОВА

52 АРХИВЪТ НА
ИВАН ДОБРОВСКИ

НИКОЛАЙ ПОППЕТРОВ

58 ЕДНА НЕПОЗНАТА
БЪЛГАРИЯ

Открития

АСЕН АТАНАСОВ

64 МУЗИКАЛНАТА ДЕЙНОСТ
НА ЕДИН ВЪЗРОЖДЕНСКИ КНИЖОВНИК

Юбилей

ЛИЛЯНА ПИРИНСКА

76 СТЕФАН ЕВСТАТИЕВ
И НЕГОВИЯТ КАТАЛОГ

Дискусионно

МИЛЕНА ЦВЕТКОВА

80 БИБЛИОГРАФИЯТА КАТО
МЕДИЯ

Маркетинг

ЕВГЕНИЯ РУСИНОВА

88 МАРКЕТИНГ В БИБЛИОТЕЧНАТА
СФЕРА

Приноси

ПЛАМЕН МИТЕВ

96

ВЪСТАНИЕТО В СЕВЕРОЗАПАДНА
БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 1850 Г.

ГЕРГАНА МАТИНОВА

101

СПИСАНИЕ „БИБЛИОСФЕРА“ В БАЗИ
ОТ ДАННИ ЗА СВОБОДЕН ДОСТЪП

Кръгозор

АЛЕКСАНДЪР КАСАБОВ

103

СПОДЕЛЕНИ
МИГОВЕ

ЕЛХА ДЕНЕВА

113

НОВИ
СПРАВОЧНИЦИ В НБКМ

ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИДЕИ В ОБЛАСТТА НА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИТЕ НАУКИ В БЪЛГАРИЯ

ТАТЯНА ЯНАКИЕВА

Има ли днес в България национална концепция за развитието на библиотечно-информационното образование? За съжаление отговорът на този въпрос е отрицателен. Изработването на концепция е въпрос на стратегическо планиране. С оглед на европейското бъдеще на България, което чука на вратите на българската образователна система, ние трябва да имаме яснота по въпроса къде отиваме, защо трябва да се променяме и какви трябва да са конкретните ни действия в тази посока.

Без съмнение изработването на национална концепция трябва да се съобрази с много фактори, които влияят както върху българското висше образование като цяло, така и върху развитието на този специфичен негов сектор.

Традицията

Естествено е най-напред да обърнем поглед към натрупания опит за подготовка на библиотечни и информационни специалисти в страната, за да преценим доколко той би ни послужил като опора за изграждането на визия за бъдещето.

В началото на миналия век, когато започва формирането на национална библиотечна система, на библиотечната професия се гледа като на синекурна длъжност, на която се назначават писатели и общественици, за да им се

осигурят средства за препитание. Многобройните проблеми и трудности във функционирането на българските библиотеки, незадоволителното библиотечно обслужване, липсата на бърза и изчерпателна информация, необходима в различните области на българската наука, както и чуждестранният опит постепенно променят обществените нагласи през първата половина на XX в. Българската интелигенция осъзнава необходимостта от специализирано образование. Най-напред в Историко-филологическия факултет на Софийския университет, най-старото и авторитетно учебно заведение в страната, от 1923 г. започват да се четат факултативни курсове по библиотечнознание. Първият лектор по тези дисциплини е директорът на Университетската библиотека Стоян Аргиров. През 40-те години на XX в. в учебните планове на СУ са застъпени дисциплини и по библиография, а за лектор е избран Т. Боров, известен български книговед и библиограф, литературен критик и историк, учил библиография и вестникознание в Берлинския университет.

Специализираното библиотечно образование става факт едва след Втората световна война. През 1950 г. отваря врати полувисшият Държавен библиотекарски институт, който се

утвърждава като център за подготовка на кадри за публичните библиотеки. В 1953 г. по предложение на проф. Т. Боров се създава първата специализирана университетска катедра и самостоятелна специалност по библиотечно дело в СУ. Тя има за цел да подготвя ръководители за библиотечната система в страната и кадри с висше образование за научните библиотеки.

В продължение на четири десетилетия дебатът за библиотечното образование в България е съсредоточен върху научния фундамент, върху който трябва да се изгради библиотечното образование и да се формират професионалните компетентности на българските библиотекари и до целесъобразността в страната да се създаде специализирано висше библиотечно училище. В разгорелите се спорове, често крайно остри, се оформят две тези. В първата се изразява становището, че страната има нужда от специализирано висше библиотечно училище за подготовка на кадри за националната библиотечно-информационна система. Изтъквайки мотива за професионалния престиж, тази теза търси опора и в съветския опит, към който България се придържа в епохата на социализма. Тя се подкрепя и от много библиотекари, завършили Държавния библиотекарски институт, които не са удовлетворени от статута си на полувисшисти, ограничаващ възможностите им за професионално израстване.

Втората теза защитава идеята, че естественото място за получаване на специализирано висше образование в една малка страна, каквато е България, е нейният университет. Хуманитарни-

те дисциплини, които се поставят в основата на учебния план, и върху които се градят професионалните компетентности на бъдещия библиотечно-информационен специалист, са застъпени и преподавани на високо академично ниво тъкмо в университета. Освен това университетът осигурява възможности за интеграция при подготовката на библиотекари, архивисти и информационни специалисти, а авторитетът му като образователен център е гаранция за професионалния престиж. Дискусиите тук са насочени към учебното съдържание – какви знания трябва да притежава библиотекарят с висше образование. Еклектичният характер на учебния план предизвиква най-много възражения.

За академичното висше образование въпросът за учебния план става извънредно актуален през 60-те и 70-те години на миналия век, когато се изгражда системата на научно-техническата информация в България. Проблемът е дискуссионен и на международно равнище. Той се обсъжда на редица конференции, посветени на библиотечното образование в страните от бившия социалистически лагер. Една от тезите, която се лансира, е на проф. Тодор Боров. Тя е застъпена в редица негови публикации(1). Според него за научните библиотеки и за научно-информационните центрове са необходими специалисти с висше образование в различни области на знанието с допълнителна специализация в областта на БИН. Само такива специалисти могат качествено да обработват научната литература и да обслужват компетентно преподавателите и студентите в универси-

тетите, както и учените в академичните институти.

Реализирайки тази своя идея в условията на тоталитарното общество, когато свободно съжителство на различни образователни модели не беше възможно, Т. Боров предлага висшето БИН-образование да се преобразува в специализация. В резултат от това предложение обучението в СУ се осъществява под формата на втора специалност и специализация, придобивани успоредно с някоя основна университетска специалност, а информационни специалисти се подготвят главно чрез следдипломна квалификация.

Нека да обобщим. Българската образователна система до 1989 г. предлага и апробира алтернативни модели за подготовка на БИН-специалисти, всеки със своите предимства и недостатъци, но не успява да постигне баланс между обществените потребности и кадровата осигуреност на библиотечно-информационната система.

Плурализъм в образователната система на демократичното общество. БИН през 90-те години на XX в.

Преходът от тоталитарно към демократично общество в България премахва редица ограничения и регулации в системата на висшето образование. Бе приет нов Закон за академичната автономия на ВУЗ, който стимулира нейното екстензивно развитие през 90-те години на XX в. Първата и най-забележимата промяна е растежът на броя на студентите в страната. Според изследователите от 1991/1992 г. насам те са се увеличили с 67%. Тази тенденция изглежда окуражаваща само на

първ поглед. Назряващата демографска криза в страната(2) ще намали броя на студентите наполовина само след 15 години, а емиграцията на младите хора и стремежът на част от тях да учат в европейски университети значително ще намали притока на студенти към българските ВУЗ. Не бива да пренебрегваме и факта, че висшето образование в България е не само всепризната национална ценност, но днес изпълнява и важна социална функция като своеобразна защита от младежката безработица. Спадът в българската икономика и ниското заплащане на труда са силно демотивиращи фактори за младото поколение, което търси своята реализация на чуждестранния пазар на труда.

Въпреки тази перспектива броят на ВУЗ в България продължава да расте и надхвърли 40. Това означава(3), че на всеки 156 000 жители се пада по едно ВУЗ, показател, по който България е безспорно на едно от челните места в света. Ако този процес в първите години на прехода е движен от ясно разбираеми стимули – появата на частни университети, създаване на нови ВУЗ в провинцията, разкриване на филиали на държавните университети в редица по-малки градове с цел намаляване себестойността на образованието като то се приближи до своите потребители, то продължаващото развитие на този процес не изглежда разумно.

Дали наличието на силна конкуренция за привличането на младите хора към ВУЗ води до подобряване на качеството на образователната услуга? За съжаление отговорът на този въпрос е отрицателен. Навлизането на демоти-

виращи младежи в системата, слабо финансиране и недостатъчно добрата материална база в голяма част от новите ВУЗ имат по-скоро стопираща роля. Тревожни са и тенденциите по отношение на преподавателския състав. Според някои изследователи(4) намаляването на броя на студентите ще бъде предшествано от хабилитационна криза – намалява броят на преподавателите, а малцина младежи се ориентират към образователната сфера поради ниското заплащане в тази област. Често явление е едни и същи хора да преподават в многобройни висши учебни заведения. Съществуването на тези „пътущи преподаватели“ влошава качеството на учебния процес, снижава изискванията към усвояването на знанията от студентите.

Тези общи проблеми на висшето образование са валидни и в областта на библиотечно-информационните науки. Увеличава се броят на ВУЗ, които предлагат обучение по БИН и свързани с тях области – книгоиздаване, информационни технологии, архивистика, музейно дело. Анализът на сайтовете на 32 български университета, представени в Интернет, показва, че в 9 от тях се предлага образование в посочените по-горе области.

От 1993 г. в СУ е възстановена самостоятелната специалност „Библиотечно-информационни науки“, в рамките на Философския факултет, като са създадени нови учебни програми за редовно и задочно обучение на всички образователни степени – бакалавър, магистър и доктор. За сега това е единственият университет, който предлага БИН-обучение и на трите образовател-

ни равнища. В СУ се подготвя съществена част от бакалаврите и магистрите в България и 100% от докторантите в това научно направление. Националната агенция за оценяване и акредитация присъди на специалност БИН през 2004 г. най-високата оценка за програмна акредитация. В рамките на СУ са създадени и нови специалности – „Книгоиздаване“ (Факултет по журналистика) и „Архивистика“ (Исторически факултет), в работата на които участват и преподаватели от специалност БИН.

Към Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“(5) е създаден колеж със седалище в гр. Добрич, в който се подготвят студенти в редовна и задочна форма на обучение по специалностите „Информационни технологии“ и „Библиотечно-информационни дейности“. Завършилите придобиват образователно-квалификационна степен „специалист“. Във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“(6) съществуват две специалности, където се осъществява обучение на степен „бакалавър“ – „Книгоиздаване“ и „Библиотечно-информационни дейности“. Към същия университет съществува и Център за квалификация, предлагащ и специализация по „Библиотекознание и библиография“, която може да бъде следвана редовно, задочно и дистанционно. Центърът осъществява изнесено обучение и в редица други университети в страната.

Специалности по приложна информатика на бакалавърско равнище със застъпване и на библиотечно-информационни дисциплини се предлагат в

частния Нов български университет, във Варненския свободен университет, в Русенския университет и в Югозападния университет в Благоевград. В някои технически университети, където се извършва обучение на компютърни специалисти и програмисти, има и програми, които са свързани само с издателските системи и компютърен дизайн (в Техническия университет в Габрово).

В специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии от 2004 г. се предлага образование на степен „бакалавър“ по следните дисциплини: библиотекознание и библиография; книгоразпространение; информационно брокерство; информационни технологии; информационни фондове на културно-историческото наследство.

Екстензивното развитие на образователните институции и на броя на студентите, обучаващи се в тях, е само една от тенденциите в БИН-образованието. Друга важна тенденция е свързана с динамиката на институционалните промени. Тя е изключително голяма. От това, което изложихме по-горе, става ясно, че тя е свързана със сливания на департаменти, с включването на колежи в структурите на университетите, със създаване на нови учебни планове и програми, с въвеждане на дистанционно обучение.

Най-много промени преживява Държавният библиотекарски институт в София. На няколко пъти той променя името си – първоначално на Институт по библиотечно дело, после на Колеж по библиотечно дело и информационни технологии, а от 2004 г. – на Специ-

ализирано висше училище за библиотекознание и информационни технологии. Съответно се променя статутът на завършилите кадри. Първоначално те са полувисшисти, а след премахването на полувисшето образование завършилите получават образователно-квалификационната степен „специалист“. От 2004 г. ще се подготвят кадри на бакалавърско ниво.

Динамично се променят и институционалните връзки между учебните заведения. Чести са интеграциите между колеж и университет – например за известно време Колежът по библиотечно дело и информационни технологии е интегриран към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Към Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ се създава библиотечен колеж със седалище в Добрич.

Повечето преподаватели в областта на БИН в България са учили през 60-те и 70-те години на XX в. Те трябва не само да се преориентират, но и да развиват изследователска и публикационна дейност. Слаб е притокът на млади хора в образованието поради ниското заплащане и възможностите за по-добра реализация в чужбина, а това довежда до „застаряване“ на преподавателския състав. Явлението „пътуващи преподаватели“ за съжаление не отминава и библиотечно-информационните науки. То се свързва главно с така нареченото „изнесено обучение“. Едни и същи лица се появяват в различни университети, където се осъществява това „изнесено обучение“. Многобройните им ангажменти към различни ВУЗ ограничават времето за работа със студентите. Учебната прог-

рама се пренатоварва с много учебни часове, които трябва да се вземат за кратко време. Резултатът е, че учебното съдържание не се усвоява пълноценно, а от това страда професионалната подготовка. Влошеното качество на образователния процес подменя и мотивацията на студентите – учи се не за знания и развитие на професионални умения, а за диплома за висше образование.

Появата на толкова много звена за подготовка на БИН-специалисти не може да се обясни само с липсата на строга регулация в образователната система и със създаването на образователен пазар в България. Очевидно съществуват и други обяснения – повишен интерес към съвременните информационни технологии и тяхното приложение в книжния сектор; разширяващото се приложно поле на БИН-професионалистите; необходимостта от подобряване на националната библиотечна система чрез подготовка на специалисти с нови компетентности. Не трябва да пренебрегваме и фактора себестойност на образованието. Включването на БИН в учебните планове на провинциалните университети приближава образователната услуга до местоживеенето на потребителите ѝ.

Анализът на програмни цели и намерения на ВУЗ, предлагащи образование в областта на БИН, дотолкова доколкото те са заявени в достъпни за ползвателите публикации (в Интернет, в кандидат-студентски справочници, в пресата и т.н.) показва, че се набляга върху когнитивните и социални аспекти за това как се създават, организират и управляват информационните

системи, как се гради стратегията на информационното търсене, доколкото са достъпни информационните системи и как те се оценяват.

Съдържанието на учебните планове динамично се променя. Що се отнася до СУ, мога да кажа, че за 11 години (от 1993 г. насам) учебният план на специалността е променян на 3 пъти, а съвсем предстоящи са и нови промени, свързани със срока на обучение, с въвеждането на нови учебни дисциплини, които да повишат знанията и уменията на студентите за описание и работа с електронните ресурси в различни формати, с актуализацията на обучението за съвременните информационни технологии, за информационните ресурси в мрежа, както и да се развият студентските умения в web-дизайна. В магистърските програми, върху които се работи интензивно от 2000 г. насам, е ясно изразена тенденцията да се инкорпорират перспективи от други дисциплини. Предлагат се учебни дисциплини като „Информационно право“, „Авторско право“, „Маркетинг на културните институции“, „Стратегии на информационно търсене“, „Информационен брокеринг“ и др. Формират се гъвкави планове за обучение чрез широк набор от изборни дисциплини и специализирани модули. Обучението на докторска степен е реорганизирано. Предвижда се общ блок от учебни дисциплини за всички докторанти и специализиран блок с оглед на темата, по която ще работи докторантът. Целта на докторантурата е да подготви кадри за изследователска, проектантска и преподавателска дейност.

За съжаление трудно може да се

направи сравнителен анализ на учебните програми в областта на библиотечно-информационните науки в България. Много ВУЗ не дават сведения за учебните дисциплини и за техния хорариум, липсват анотации за съдържанието им както в Интернет-сайтовете им, така и в справочниците за кандидат-студенти. Но по мои лични впечатления, основаващи се на дългогодишния ми преподавателски опит, различията в учебното съдържание на отделните дисциплини е значително.

От всичко, което казахме дотук, става ясно, че образованието в областта на БИН, е един бързоразвиващ се и динамично променящ се сектор на висшето образование в България. А това поставя на дневен ред необходимостта от изработването на национална образователна стратегия в този сектор.

Опит да се въведат някакви образователни стандарти на национално ниво бе направен през 1997 г. чрез Наредба за единни държавни изисквания...(7) на Министерския съвет. Запазвайки възможността на всяко висше образователно заведение да подготви свой учебен план, с който да се конкурира на образователния пазар, в наредбата е предложен списък от основните учебни дисциплини (УД) по всяка специалност, включително и за БИН, които осигуряват фундаменталната подготовка, необходима за придобиване на бакалавърска образователно-квалификационна степен. По тези дисциплини се предвижда студентите да положат задължително изпити. Ядрото(8) от задължителни УД е определено от експерти-преподаватели в областта на БИН, от представители на професио-

налните асоциации и от специалисти в Министерството на образованието. То включва 11 основни учебни дисциплини в областта на библиотекознанието, библиографията, книгознанието и чужди езици.

От национална – към глобална образователна стратегия през XXI век

Върху динамиката на БИН-образованието в България през последното десетилетие влияят и външни фактори – отварянето на страната към света, стремежът ѝ да се интегрира към образователната стратегия на Европейския съюз, към който България се надява да се присъедини от началото на 2007 г.

Въз основа на няколко основополагащи документа – Съвместната декларация за хармонизиране структурата на европейската система за висше образование(9) и Болонската декларация на европейските министри на образованието – учебните планове и програми се адаптират към Европейската система за трансфер на кредити (ECTS). Тази система означава възможност за студентска и преподавателска мобилност, признаване на усвоените дисциплини и положените изпити в различните европейски университети чрез т. нар. кредитна система, свободен достъп до всяка професия.

Европейският контекст, в който българската образователна система иска да се вмести, влияе и върху БИН-образованието. Засилва се стремежът за въвеждане на образователни програми, съгласувани с други европейски университети, създават се предпоставки за обмен и специализации на преподава-

тели и студенти, за взаимно признаване на издаваните дипломи. В съгласие с тази тенденция учебните планове на БИН в СУ отразяват практиката на редица европейски университети да инкорпорират образованието в областта на архиви, музеи и библиотеки(10). В това отношение, както вече бе казано, в СУ съществува десетилетна традиция, която представя ранна форма на комуникация в тези области. Учебният план се развива на основата на хуманитаристиката, защото университетът е мястото, където се изграждат стабилни знания в тази област и се формира професионалната идентичност на бъдещите специалисти. Същевременно този учебен план не може да остане чужд на промените в професията и технологиите и да игнорира факта, че превръщането на библиотечните училища във ВУЗ за информационен мениджмънт е глобална тенденция(11).

Ако съпоставим дискусиите в България с тези, които са се водили на Запад в страните с устойчиви демократични системи, засегнати в статията на Гроган от 1983 г. и в статията на Дейвид Стокър, ще установим общи теми. Макар и с разлика в нюансите, и в България през различни периоди от време са били дискутирани същите теми – за висшите библиотечни училища; за търсене на форми за по-ефективно и икономично висше образование за БИН-професионалисти; за ядрото на учебния план; за баланса между теоретическото и практическото обучение по отделните учебни дисциплини; за степента, до която професионалната общност би могла да определя основните насоки на БИН-образованието.

Много от посочените в т.н. „KALIPER Report“ тенденции за бъдещето на БИН-професионалистите през новия век се изявяват и в българска среда. И в България, и в Софийския университет в частност, БИН-образованието разширява своя обseg и си поставя нова цел – в допълнение към дейностите и уменията, специфични за библиотеките, които студентите усвояват, и които по традиция са център на учебното съдържание, да адресира учебния си план към по-широк информационен контекст и проблематика. В това отношение българската практика, макар и с известно закъснение, следва световните тенденции(12), и е неразделна част от променящия се свят на хуманитарното. „Размиват“ се традиционните граници на професията. Увеличава се интердисциплинарността, особено в магистърските програми. Обособява се ново направление – така нареченият „нолидж мениджмънт“, като част от учебните планове на магистърска и докторска степен с цел обучението да се насочи към подготовка на нов тип специалисти с умения за организация на информацията и с възможности за генериране на знания. Съвременните информационни технологии се използват по-ефективно в подкрепа на учебния план. Търси се по-голяма гъвкавост на програмите. Работи се за дистанционното обучение в областта на БИН. Създават се учебни планове, ориентирани към потребителите. Много от конкретните учебни програми по отделни дисциплини са маркетингово ориентирани, което разширява възможностите на студентите за практическа реализация в по-широката област на

секторите „маркетинг“ и „public relation“ на фирмите. Изучават се организацията и управлението на информационните ресурси, изследователски методи, лицензионни режими и авторско право, професионална етика и т. н. В наименованията на редица дисциплини към традиционното определение „библиотечни“ се прибавя като равнопоставено и определението „информационни“.

Заклучение

В България дискусията за БИН-образованието не е приключила. От всичко, което казахме до тук, става ясно, че образованието в областта на БИН, е един бързоразвиващ се и динамично променящ се сектор на висшето образование в България. От 90-те години на XX в. насам в страната се формира, макар и стихийно, реален образователен пазар. А това поставя на дневен ред необходимостта от изработването на национална образователна стратегия в този сектор.

Бележки

1. От библиотекаря на Шпицвег до съвременния библиотекар. – Год. СУ. Ист.-фил. фак., 42 (1945-1946), 1946, 1-20.

Да създадем новия библиотекар. Уводни думи при откриване на курса за библиотекари в научните библиотеки, 12 септ. 1949 г. – Читалище, 28, 1949, № 2-3, 36-46.

Библиографията като университетски предмет. – Год. бълг. библиогр. инст., 8 (1961), 1962, 5-18.

Bibliothekswissenschaft und Bibliographie an der Staatlichen Universität zu Sofia. - Informationsbulletin der Teilnehmer der Konferenz der Bibliothekarischen Hochschulausbildung

(Berlin), (Информ. бюллетень участников конференции по высшему библиотечному образованию), 1962, № 3, 5-9.

Подготовка на библиотекари. – Год. ББИ, 9 (1962), 1963, 73-83.

Spezialausbildung in Bibliothekswissenschaft und Bibliographie an der sofioter Universität „Kliment Ochridski“. – Информационный бюллетень участников конференции по высшему библиотечному образованию (Budapest), 1966, 5-12.

2. Тотоманова, Анна-Мария. Ние, висшето образование и Европа. С., 2001, с. 24.

3. По последни данни страната ни има 7 мил. и 800 хил. жители.

4. Тотоманова, Анна-Мария. Ние, висшето образование и Европа. С., 2001, с. 24.

5. Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“. Справочник за кандидат-студенти 2004. Шумен, 2004, с. 22.

6. Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“. Справочник за кандидат-студенти 2004. – Велико Търново, 2004, с. 33.

7. Постановление № 310 от 30 юли 1997 г. за приемане на Наредба за единните държавни изисквания за придобиване по специалността „Библиотечно-информационни дейности“ за образователно-квалификационната степен „бакалавър“. – Държ. вестник, № 63, 6 авг. 1997.

8. Ядрото включва 11 основни учебни дисциплини – 4 информационни дисциплини, 5 библиотековедски, 1 книговедска и чужди езици. Минималният им хорариум: Книгознание. История на книгата, 90 ч. л. + упр.; Библиотекознание. История на библиотеките, 60; Теория на библиографията. История на библиографската дейност, 90; Теория на научната информация. История на информационната дейност, 60; Документални източници и обработка на документалната информация, 240; Библиотечни фондове. Организация, структура, ползване, 120; Информационни системи, 180; Организация и управление на библиотеките, 60; Организация и управление на информационните ресурси, 120; Инфор-

мационни и комуникационни технологии, 270; Чужди езици, 240; Общо 1530 ч.

9. **Съвместна** декларация за хармонизиране структурата на европейската система за висше образование : Париж, Сорбона, 25 май 1998 / От министрите на образованието на Франция, Германия, Италия и Великобритания. 28.07. 2004 г.

// www.minedu.government.bg/struktura-evrop_integr/otdelIEI/docs/sorbona.htm.

Обща декларация на европейските министри на образованието [Болоня, 19 юни 1999 г.] http://www.minedu.government.bg/struktura/evrop_integr/otdelIEI/docs/sorbona.htm.

Hartley, R. J., Vircus, Sirje. Approaches to quality assurance and accreditation of LIS programmes: Experiences from Estonia and United Kingdom. 2003. 28.7.2004 // [web23.epnet.com / DeliveryPrintSave. asp?tb=1&_ua=bo+B....](http://web23.epnet.com/DeliveryPrintSave.asp?tb=1&_ua=bo+B...)

10. **Kiriaki-Manessi, Daphne**. Library education in Greece: New challenges, new dimensions and European convergence and European Diversity, 2003. 28.7.2004 // [web23.epnet.com/ DeliveryPrintSave. asp?tb=1&_ua=bo+B....](http://web23.epnet.com/DeliveryPrintSave. asp?tb=1&_ua=bo+B...)

11. **Educating Library and Information Science Professionals for a New Century : The KALIPER Report: Executive** (административно резюме) Summary. KALIPER Advisory Committee, Association for Library and Information Science Education (ALISE). Reston, Virginia, July 2000. 7 p.

Един от най-амбициозните проекти, разработен с подкрепата на фондацията Kellogg от Асоциация за LIS-образование ALISE, в който въз основа на обширно проучване на учебните планове в областта на БИН-образованието се очертават тенденциите на развитие на БИН-професионалистите през XXI в.

12. **Stoker, David**. Persistence and change : Issues for LIS education in the first decade of the twenty first century, 28.7.2004 // [web23.epnet.com/ DeliveryPrintSave.asp?tb=1&_ua=bo+S...](http://web23.epnet.com/DeliveryPrintSave.asp?tb=1&_ua=bo+S...)

Differentiated competencies for graduate and undergraduate levels: Needed transformation of the information study progress, 28.7.2004 г. // [web23.epnet.com/ DeliveryPrintSave. asp?tb=1&_ua=bo+B_](http://web23.epnet.com/DeliveryPrintSave. asp?tb=1&_ua=bo+B_)

СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА БИБЛИОТЕКИТЕ

КООПЕРИРАНЕ НА БИБЛИОТЕКИТЕ

АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ

Информационният сектор се променя много динамично. Увеличават се субектите за информиране. Библиотеките са изправени пред сериозна дилема относно подходите за действие в глобализиращия се свят. Те търсят модели на поведение, чрез които да актуализират своята мисия и да работят по-ефективно. Проблемът за тяхната роля и мисия зависи от много фактори – външни и вътрешни. Той е свързан с информационната политика на държавата, с подготвеността и гъвкавостта на библиотечно-информационните специалисти да променят стратегията на действие на библиотеките, за да ги пренесат в една по-различна реалност, съобразно очакванията на обществото.

В настоящата статия разглеждам три групи от въпроси, които имат доминиращо значение за стратегията на действие и ролята на публичните библиотеки в следващите години:

- политиката на Европейския съюз за развитие на информационния сектор и на публичните библиотеки;
- кооперирането на библиотеките;
- услугите на библиотеките в условията на коопериране.

1. Политика на Европейския съюз за развитие на информационния сектор и на публичните библиотеки

В последното десетилетие в рамките на Европейския съюз се приеха редица документи, които засягат бъдещето развитие на региона в информационното общество. Програмите и платформите са свързани с изграждането на Електронна Европа и целят подобряване качеството на живот на хората. Особена роля в следването на този път имат следните инициативи:

- **Лисабонската конференция от 2000 г.** На нея бяха приети насоки за изграждане на „най-конкурентната икономика в света, основана на знания“. В нейното формиране трябва да се включат всички субекти, които имат отношение към създаването, съхранението и разпространението на информацията в обществото.

- **Срещата в Барселона 2000 г.** На нея бе актуализирана програмата за развитие на информационното общество.

- **Срещата в Севиля 2002 г.** Тя изигра ключова роля за представянето на „План за действие на Електронна Европа до 2005 г.“.

Сред основните цели, които се преследват в приетите документи и политики, са и тези, свързани с разширяване достъпа на гражданите до информацията и достъпа до мрежи за инте-

рактивна комуникация в дигиталната ера. **Потребителите се извеждат като ключова фигура.** Те трябва да имат възможност да ползват услуги за: е-правителство; е-здраве; е-бизнес; е-култура; е-образование; е-съдържание и др.

Библиотеките се явяват особено важни места в тази верига. Много сериозни надежди се възлагат на публичните библиотеки. В европейския регион те са близо 80 000 и обслужват около 130-млн. души – 35% от населението. Отчитайки тяхната роля, политици, институции, професионални организации и ръководни кръгове делегират нови роли на публичните библиотеки. Разработват се стратегии и програми за тяхното бъдещо място в обществото. **Такава платформа е проектът „PULMAN“.** Той се адаптира и следва подобна политика. Манифестът на конференцията на „PULMAN“ от Ойераш, Португалия, проведена на 13-14 март 2003 г., в която участваха министри, политици и експерти от 36 държави в Европа налага новите стратегии и виждания за публичните библиотеки в следващите години. В документа ясно е отразена линията за финансиране и подкрепа на библиотеките на национално ниво и за тяхното превръщане в центрове за информация за всички граждани. Акцентите за дейността на този вид библиотеки трябва да бъдат насочени към:

- *развитието на демокрацията и на гражданското общество;*
- *продължаващото обучение през целия живот;*
- *икономическото, социалното развитие и преодоляването на дигитал-*

ното разделение;

- *подпомагането на културното многообразие на населението.*

2. Кооперирането на библиотеките

При осъществяване на стратегиите в тези области много се залага на кооперирането. През последните години подходите в развитието на библиотечното коопериране търпят корекции. Според Ник Мур и Джули Карпентър това частично е повлияно от натиска за контрол и отчетност в управлението на публичните услуги. Кореспондира и с опитите да се преодолеят вродените ограничения на познатия модел за коопериране. Същевременно има и силен натиск управленските структури и механизми на обединенията да бъдат ясни и прозрачни, независимо от естеството на съвместните договорености. Кооперирането се насочва с бързи темпове към технологиите и мрежите, като тук е особено важен въпросът за съвместимостта и стандартите. То се ориентира от секторно към по-широко междусекторно сътрудничество и отваряне. **Все по-активно се насърчава кооперирането с различни субекти, партньори, институции, библиотеки, информационни центрове, граждански сдружения, образователни звена, културни, научни организации и др. Специално внимание се отделя на кооперирането и сътрудничеството между библиотеки, архиви и музеи.** Крайните цели на кооперирането са свързани с прилагане на икономически изгодни и ефективни модели при оползотворяването на обществени фондове и ресурси, а също така с разширяване на възможностите за информизиране на населението и с качествено подобряване на този процес.

Какви са подходите, които се прилагат в практиката в процеса на коопериране?

- Коопериране на национално ниво (използване и предоставяне на информационни услуги и продукти, изграждане на каталози и на колекции, съхранение на документи, обучение на персонала и др.).

- Коопериране на локално ниво (с музеи, архиви, публичната администрация, бизнес, туризъм, бюра по труда, училища, галерии, специални домове, неправителствени организации, културни центрове и др.).

3. Услуги на библиотеките в условията на коопериране.

Новата информационна среда и информационни услуги трябва да се създават именно тук, при взаимодействието с различни партньори. Това е много важно да се осъзнае от библиотечната колегия. Хората вече не търсят само библиографска информация и книги. Те искат комплексна и бърза информация за техните проблеми. Услугите на публичните библиотеки в следващите години ще се диктуват от тенденцията, че все повече хора ще имат достъп до Интернет. Част от библиотеките ще се насочат по пътя на „репакетиране на информацията“ и нейното предоставяне за местната общност. Специалистите отчитат, че вече е необходима цялостна информация, а не фрагменти от музеи, библиотеки или архиви. Услугите трябва да бъдат представяни в разнообразни форми и носители (традиционни, виртуални, медийни). Потребителите не се интересуват откъде идва информацията, те искат тя да бъде навременна и качествена.

Това трябва да поощри общодостъпните библиотеки да се кооперират.

Предлагам обобщена класификация за групи услуги, които библиотеките могат да предоставят за отделни групи потребители в резултат на сътрудничество с други партньори. Тя е направена на базата на препоръките на проекта PULMAN, на документи за публичните библиотеки на IFLA, UNESCO, EBLIDA и др. организации и асоциации. Право на всяка библиотека е да решава накъде да се насочи и как да го осъществява в зависимост от нейните възможности, усилия, адаптивност и предприемчивост.

- **Услуги на потребителите в електронна среда:** информация за книги; подвижно обслужване (чрез поръчване в web-site); МЗ (не само за книги, но и пълнотекстово сканиране и машинночетима информация); информация за намиране на работа; информация за образование и образователни институции; информация за развиване на бизнеса; информация за туризъм и пътувания; информация за рекреация; здравна информация; информация за местни забележителности, културната и родовата памет; услуги за малцинствени групи с цел интегрирането им в социума; услуги за преквалификация; обучение в информационни технологии; информация за електронно правителство; дебати в мрежата; официална информация за локалната общност и др.

- **Услуги на хората със специални нужди:** предоставяне на специализирани услуги и документи; информация за центрове, организации и фондации, които са свързани с техните проблеми;

правна информация; здравна информация; on-line услуги – изборително разпространение на информация; патронаж по домовете чрез използване на доброволци; информация за книги; подвижно обслужване (чрез поръчване в web-site); МЗ (не само за книги, но и пълнотекстово сканиране и машинно-четима информация); информация за намиране на работа; информация за образование и образователни институции; информация за развиване на бизнес; информация за рекреация; информация за местни забележителности, културната и родовата памет; услуги за преквалификация; обучение в информационни технологии; информация за електронно правителство; дебати в мрежата; официална информация за локалната общност и др.

• **Услуги за деца:** създаване съвместно с училището на web-site; услуги и информация, подготвени заедно с други образователни институции и музеи; съвместни услуги с други компютърни мрежи; осигуряване място за срещи и обмен на информация в мрежата; предоставяне на образователни програми за развитие на учебния процес и извънучилищните дейности; предоставяне полезна информация на родителите; медийни продукти за образованието и свободното време; информация за етническата толерантност, за клубове по интереси; форми за поощряване на четенето (заедно с издателства и др.); „чат“ за обмяна на знания между децата и за дискусии (заедно с училището); форми за развиване и споделяне на детското творчество в мрежата (разкази, книги, сайтове и др.);

услуги, свързани с дистанционно обучение и самообразование и др.

• **Услуги за бизнеса:** информация за пазара, конкуренти, фирми, стандарти, техническа литература, технологии, продукти, фирмени издания, анализи; правна и бизнес-информация; информация за управление, трудова борса, бизнес сдружения; рекламна информация; „чат“-дискусионни места за бизнесмени и съвети по мрежата; бизнес новини; предоставяне на места и възможности за ползване на Интернет, за срещи и за рекламиране на продукти; официална информация и др.

• **Услуги за местната власт:** официална информация; съвместни услуги за информиране на гражданите; поемане информационното обслужване на общината и общинската администрация; предоставяне информация на гражданите за решенията на местната власт и др.

Чрез използването на подобни стратегии и чрез разширяването на спектъра от услуги, базирани на съвместно сътрудничество **библиотеките ще получат следните дивиденди:**

- *увеличаване на влиянието в обществото;*

- *привличане на допълнителни финансови ресурси;*

- *обогащаване на информационните ресурси и услуги;*

- *увеличаване на конкурентноспособността;*

- *спечелване признанието на местните власти;*

- *утвърждаването им като опорни центрове за информация и възлови средища за подготовка на гражданите за работа с новите информационни технологии.*

Надявам се, че българските библиотеки също ще поемат по-активно по този път. Затова обаче е нужно не само желанието на професионалната колегия, но и отговорна държавна политика на различните нива. На този етап такава няма, което ни отдалечава категорично от добрите практики. Това обаче не е волята на обществото!

Литература

1. Дейвис, Р. Стимулиране на промените в общодостъпните библиотеки. Инициативи на Европейско равнище. Доклад пред Националната конференция „Общодостъпните библиотеки и предизвикателството на промените“, Благоевград, 30-31 окт. 1997. С., СБИР, 1998, 7-15.

2. Димчев, А. Общодостъпните библиотеки и шансовете им за бъдещето. - Библиотека, № 4-5, 2003, 5-11.

3. Brophy, P. The Library in the Twenty-First

Century. New Services for the Information Ages. London., LAP, 2002. 221 p.

4. The Copenhagen Declaration. - In Public Libraries and the Information Society. Conference, held in Copenhagen, 14-15 October, 1999, p. 4.

5. Davis, R. and I. Trohopoulos. Public Libraries, Public Information, Digital Literacy and Citizen. - In: Libraries in the Age of the Internet. Papers from the International Conference held in Sofia, Bulgaria, 8-10 November, 2000. Sofia, 2001, 51-71.

6. Moore, N., J. Carpenter. Mapping the British Co-operative Landscape. - In: Cooperation in Action. Collaborative Initiatives in the World of Information. London, Facet Publishing. 174 p.

7. The Oerias Manifesto. The Pulman Agenda for e-Europe. Conference Public Libraries, Local Museums and Archives - Learning from Each Other in e-Europe, held in Oerias, 13-14 March, 2003.

8. PubliCa. The Concerted Action for Public Libraries. The Leuven Workshop. 1997. 46 p.

НОВИНИ

На 26 април 2005 г. в Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ се проведе Кръгла маса на тема „Книга и общество“. Тя бе организирана по случай Международния ден на книгата и авторското право.

Организатори бяха Народната библиотека, Факултетът по журналистика и масови комуникации при Софийския университет,

Националният център за книгата и Издателство „Сиела“.

Сред участниците бяха проф. дфн Боряна Христова, директор на НБКМ, проф. дфн Ани Гергова, доц. Георги Лозанов, доц. д-р Алберт Бенбасат, доц. д-р Милена Цветкова, д-р Ангел Манчев от Софийския университет,

Игор Чипев от Националният център за книгата, Георги Дамянов

от Министерството на културата и туризма,

Светлозар Желев от издателство „СИЕЛА“.

НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ – ГЛАВЕН ФАКТОР В ИСТОРИЯТА НА ДЕПОЗИТА НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА

ХРИСТО ВЪЛЧЕВ

Показателно е, че още в годината на Освобождението на България от петвековното турско робство първата създадена културна институция с национално значение е Народната библиотека в София. Това се обуславя най-вече от богатите ни стари книжовни традиции, продължени през XIX век с възраждането на книжовното дело и създаването и развитието на просветната и читалищната дейност – традиции, на които в най-голяма степен се дължи жизнеността на българския дух, несломен и в най-тежките години на робството. Освен възрожденския си дух, младата ни българска интелигенция след Освобождението е носител и на европейско образование и готовност да приложи у нас опита на развитите европейски страни, включително и в областта на културата. Затова не е случаен и фактът, че в самото начало на съществуването на Българската народна библиотека, превърнатата под това име на 5 юни 1879 г. в държавно учреждение, подведомствено на Министерството на народното просвещение (6, с. 26), първите ѝ ръководители правят опити за законодателно уреждане на набавянето в нея на цялата българска книжнина.

Още на 5 август 1879 г. първият директор на библиотеката – Георги Яковлев Кирков – пише до Министерството на народното просвещение (МНП) следното: „Навсякъде в европейските държави е общоприето, и даже по закона задължително, всякой автор, било издател, в пределите на държавата, да внася по два или повече екземпляра от своето издание в националната библиотека и по този начин една народна библиотека се обогатява и съдържа всичко, що е излязло в държавата в течение на съществуването ѝ. Ако това начало се практикува и у нас, занаяк пред ние българите ще имаме в библиотеката си пълен български отдел“ (6, 85-86). Следват постъпки на д-р Константин Иречек и Петко Славейков през 1880 г. за решаване на въпроса за депозита по законодателен път (6, 87-88). Първият успех за депозирането е постигнат в Източна Румелия, където също се правят усилия в тази насока. Чл. 3. от приетия през ноември 1881 г. Закон за свободата на печата задължава печатарите от областта да дават по 2 екземпляра от „всяко печатно нещо“ на областната библиотека в Пловдив (7, с. 94). За пръв път се предвижда и

санкция при неизпълнението на тази разпоредба. Отчасти може би поради санкциите, но и благодарение на старанието на директора на Пловдивската народна библиотека Илия Йовчев, законът в тази му част е изпълняван до Съединението.

В София първата законодателна стъпка за депозита е предприета с приемането на чл. 43 от Закона за печата (6.II.1883 г.), съгласно който издателите се задължават да предават по 2 екземпляра от изданията си в Народната библиотека (6, 94-95). Вероятно липсата на санкции за нарушаването му е довела до неизпълнението на разпоредбите. През м. май 1884 г. директорът д-р Константин Иречек в създадената от него „Инструкция за управлението на Българската народна библиотека“ сред задачите на библиотеката посочва: „Най-голяма грижа трябва да се полага за събирането на българските книги, пълни и непълни, в разни издания, също и на вестници, брошури, отделни листове, карти, изображения и пр. Народната библиотека в това отношение трябва да е пълна и тази пълнотия трябва да се постигва с всевъзможни усилия. От някои издания трябва да има даже и по няколко екземпляри, за да се уварди един чист и когато другите се разпаднат от много четение“ (6, с. 107). Освен наблягането върху пълнотата на постъпленията, тук е важна и близостта на Иречек до идеята за нуждата от архив на българската книжнина. За пълнотата на постъпленията ратува и следващият директор – Васил Стоянов, който в доклад до МНП от 10.III.1886 г. повдига въпроса за конфискувани или забранени от пра-

вителството издания и необходимостта 1-2 екземпляра от тях да се доставят в библиотеката (6, с. 125). С писмо от 26.VIII.1886 г. поддиректорът А. Теодоров-Балан прави опит да създаде чрез книжарницата на Ив. Касъров в София за първи път у нас пълен платен депозит на българската книжнина в Народната библиотека (6, 127-128). Важен момент е докладът на Васил Стоянов до МНП от 22.XII.1886 г. за създаване на библиография на българската книжнина. В него той пише: „Най-вярното мерило за степента на развитието и образованието на един народ е неговата книжнина, с която можем основателно да се запознаем само тогава, когато има за нея вещо съставена и издадена история или поне една проста библиография“ (6, с. 128). В доклада В. Стоянов настоява и за нуждата час по-скоро да се издаде закон за безплатния депозит. През същата година подобно искане за закон отправя до МНП и директорът на Пловдивската народна библиотека Илия Йовчев (7, с. 94). Впоследствие В. Стоянов нееднократно повдига въпроса за закон, но дори и когато през 1889 г. изпраща готов законопроект и четирикратно до 1893 г. настоява с доклади до МНП за приемането му (6, с. 150), бюрократичното ръководство на министерството остава глухо за този и други наболели въпроси. За отбелязване е, че в законопроекта от 8.XII.1889 г. са включени като депозитни освен народните библиотеки в София и Пловдив, също така и библиотеките на Висшето училище и на Българското книжовно дружество. Предвиждат се и санкции, диференцирани в зависимост от

поредността на нарушението (6, с. 143). Писмо до МНП изпраща на 17.XI.1894 г. и директорът на Народната библиотека в Пловдив Стоян Аргиров с настояване да се внесе в Народното събрание изработеният от него и В. Стоянов през 1893 г. законопроект (7, с. 95).

Въпреки големите трудности и липсата на закон, в периода до 1897 г. почти всички директори на Народната библиотека са положили много усилия за текущо и ретроспективно набавяне в нея на българската книжнина.

Изложената предистория на първия у нас закон за депозита показва, че почвата за неговото създаване е била готова още в началото на 90-те години на XIX век. Необходима е била обаче личността на Константин Величков като министър на народното просвещение и вносител на последния законопроект през декември 1896 г., за да се увенчае с успех започнатото дело. Законопроектът е приет от Народното събрание на 31.I.1897 г. Той предвижда безплатно задължително предаване от печатниците по 2 екземпляра от всяко напечатано или възпроизведено по друг начин произведение за „народните колекции при библиотеките в София и Пловдив“.

Възприел положителния опит на европейското и най-вече френското законодателство, както и натрупаните вече у нас идеи и практика, първият български „Закон за депозиране печатни издания в народните библиотеки“ съдържа трите най-важни цели на депозита: събиране в пълнота на българската книжовна продукция, запазването ѝ за поколенията и издаване въз основа на постъпленията на национална библиография. Появата на този за-

кон е голямо събитие в историята на новата българска държава и можем да се гордеем, че въпреки изостаналостта на България заради робството, до 1897 г. само 8 европейски страни са имали такова законодателство (3, с. 10).

За съжаление някои слабости на закона се отразяват много неблагоприятно върху изпълнението му чак до 1920 г. Става дума за следното:

1. Печатните произведения се предават от печатниците на административните власти по места, а те от своя страна – на Народната библиотека. Т.е., налице е излишен посредник в лицето на административните власти, които нямат никаква мотивация за тази дейност.

2. Липсва контрол по изпълнението на закона (де юре – до 1900 г., но де факто – до голяма степен чак до 1920 г.).

3. Глобите – от 25 до 250 лева – са много ниски (съотнесено спрямо заплатите по това време).

В изложение от 21.III.1900 г. министърът на НП Д. Вачов пише, че след проверка на получените издания в Софийската народна библиотека се констатира: стотици печатни произведения в България не са постъпили в библиотеките и не е било възможно отбелязването им в „библиографическия бюлетин“ (6, 176-177). Затова до всички споменати в закона институции МНП изпраща „Инструкция за прилагане закона за депозиране печатни издания в народните библиотеки“. Тя поставя поне на книга началото на контрола върху изпълнението на закона и в това отношение съдържа някои ценни текстове, които са приложими и днес. А точка 10-та от Инструкцията

определя главната роля на Народната библиотека в София за депозита и въобще за библиотечното дело у нас: „по приложението на закона за в бъдеще административните управления ще се сношават с Народната библиотека в София, на която ще се дава всичкото съдействие и улеснение по уредбата въобще на библиотечното дело в отечеството ни“ (6, 177-178). Инструкцията само отчасти смекчава споменатите слабости на закона и те продължават да влияят отрицателно върху депозирането.

От 5.III.1909 г. влиза в сила Закон за народното просвещение, като част от него – отдел Г, част Б, т. а) – се отнася за Народната библиотека в София. Чл. 404 гласи: „Целта на Народната библиотека е да събира и пази всички печатни, ръкописни и по друг начин възпроизведени писмени паметници на България и да служи на по-високите културни нужди на страната“. Чл. 406: „Спрямо Народната библиотека не се прилагат нито цензура, нито конфискация, нито каквито и да са други стеснителни мерки...“ Чл. 412: „Пазителите следят за точното изпълнение на Закона за депозиране печатни произведения и за съхраняване на библиотечния имот“ (6, с. 201; Вж и ДВ, 1909, № 49, 31-32). Това е вторият юридически акт от най-висок ранг, който определя националната роля на Народната библиотека в събирането и запазването на българското книжовно наследство. За съжаление, чак до 1945 г. тя не може да изпълнява особено успешно тази своя роля, въпреки усилията на ръководителите ѝ – поради съвсем неподходящите сгради, в които се нами-

ра, лошото финансиране, проблеми с персонала и читателите и др. и най-вече многото обективни и субективни проблеми на депозита, включително несъвършенствата на законодателството. В писмо от 26.IX.1913 г. до окръжните управители директорът на библиотеката Ал. Златанов пише, че законът за депозита все още не се прилага точно, инструкцията от 1900 г. до голяма степен не се спазва и много издания не стигат до Народната библиотека (6, с. 231).

Най-сериозна критика за закона отпраща през 1919 г. в доклади до МНП директорът на Библиотеката Стилиян Чилингиров. Предвид на това, че административните власти не си вършат работата, той е против те да посредничат между печатниците и библиотеки-те и предлага тази роля да се поеме от училищните власти (6, с. 249). Той изтъква, че поради липса на права за библиотеките по контрола, наказателните мерки спрямо печатарите само влошават депозирането, още повече че дотогава нито едно от заведените дела срещу нарушителите не е било разгледа-но. Чилингиров посочва и други проблеми на депозита, които са характерни за него и в следващите десетилетия чак до 1945 г.:

- смяната на собствениците и персонала на печатниците най-често води до недепозирание поради прехвърляне на отговорността от един на друг или незнание на закона;

- в много от книгите, за да се запазят от цензурата, печатарят и издателят не означават печатницата и годината на издаване, което правят и за да изглежда книгата нова и „да ѝ се гарантира по-дълго пазарно време“;

– някои представители на административните власти отказват да посредничат за депозита, други задържат за себе си по 1 екземпляр, защото намират, че „4 екземпляра за библиотеката са много“;

– част от изпращаните издания се губят по пощата и др. (6, 252-253).

През същата година Чилингиров изпраща писмо до окръжните управители и софийския градоначалник, като им съобщава, че през годините 1915-1918 не са депозиранни почти никакви печатни произведения в Библиотеката и ги моли да направят ревизия за този период. Но според В. Йорданов окръжното остава без резултат (6, с. 253). Благодарение на настояването на Ст. Чилингиров в Народното събрание се приема и на 20.XI.1920 г. се публикува нов Закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки. Най-важните нови моменти в него са следните:

1. Броят на депозитните екземпляри се увеличава от 4 на 10 (4 за НБ в София, 3 за НБ в Пловдив и 3 за новата НБ в Търново.

2. Срокът за депозиране е 10 дни.

3. Отпечатаните в чужбина български издания се депозират в 4 екземпляра (2 за НБ в София и по 1 за НБ в Пловдив и Търново).

4. Дипломите за дисертации, отпечатани в чужбина, не се легализират от МНП без уверение от НБ в София, че са предадени 4-те депозитни екземпляра от дисертациите.

5. Изисква се означаване на година и място на отпечатването, издателство, поредност на изданието.

6. Контролът се извършва от НБ в

София чрез окръжните и околийските училищни инспектори и главните учители в селата.

7. Глобите са от 200 до 2000 лева.

8. С глоба от 50 до 100 лв. се наказват тези инспектори и учители, които не са показали достатъчно усърдие при контрола.

9. Спрямо определените за НБ екземпляри не се прилагат каквито и да било стеснителни мерки. Административните власти, които не се съобразяват с това, се наказват с глоба от 50 до 200 лв. от МВР „по представление от директора на НБ“.

10. Глобите се внасят в Народната библиотека в София „за доставка на книги“.

11. Писмата и пратките до НБ в София не се таксуват.

Направените промени в закона са много важни предпоставки за цялостно подобряване на депозирането и контрола върху него, както и за усъвършенстване на текущата национална библиография. В края на 1921 г. Чилингиров в доклад до МНП привежда цифри за увеличаване на постъпленията в Библиотеката вследствие на прилагането на новия закон (6, 264-265). След откриването на НБ и в Шумен през 1922 г., със заповед на министъра на НП Омарчевски се намалява с по 1 екземпляр депозитът за Пловдив и Търново и така 2 екземпляра се отделят за НБ в Шумен. През същата 1922 г. в поискан от МНП от директора на Народната библиотека в София Ст. Станимиров законопроект е предвидена и НБ във Видин, която също да получава депозит, но проектът не е разглеждан (6, с. 272).

В края на 1924 г. директорът Божан Ангелов предлага промени в закона за депозита, които се приемат от НС и влизат в сила от 10.I.1925 г. Най-важните от тях са следните:

1. Броят на депозитните екземпляри се намалява от 10 на 6 (2 за НБ в София, по 1 за НБ в Пловдив, Търново и Шумен и 1 за Университетската библиотека).

2. Същият брой се установява и за печатаните в чужбина български издания.

3. Броят на дисертациите се намалява на 2 екз. (за НБ и УБ).

4. Печатарите-нарушители се глобяват дотогава, докато доставят недепозирани екземпляри.

5. Печатарите се глобяват и когато в изданията липсват изискваните библиографски данни или не се попълват необходимите придружителни описи (това положение съществува и в днешното френско законодателство за депозита!).

6. Увеличават се глобите за контролните органи до 300 лв.

7. Контролът на печатниците в София „може да се възложи“ на специален пазител-ревизор от НБ, а в провинцията – отново на училищните власти, с изключение на Пловдив, Търново и Шумен – там самите НБ контролират депозита.

Въпреки създадената през 1920 и 1925 г. много по-добра законова база за депозита, практическото му осъществяване се спъва от много проблеми, които се проявяват с различна сила през периода до 1945 г. За много от тях научаваме в честите окръжни, които директорите на Народната библиоте-

ка изпращат до печатниците и контролните органи (само от 1924 до 1929 г. са изпратени 9 окръжни) (2, с. 82). Независимо от окръжните и многобройните писма до конкретни печатници-нарушители и до отделни контролни органи, въпреки докладите до МНП и старанието на училищните власти, голяма част от проблемите се повтарят. Освен вече споменатите от Ст. Чилингиров, най-сериозните от останалите проблеми са следните:

1. Депозирането често е нередовно, с много пропуски и със закъснение от няколко месеца до година и повече, при което неведнъж депозитът се разпилява още в самите печатници (2, с. 84).

2. Има случаи на умишлено недепозирание и прикриване на печатни произведения, за да не бъдат конфискувани от полицията (2, с. 87).

3. Отделни броеве на периодичните издания често се печатат в различни печатници и това почти винаги води до липси и затруднява контрола (2, с. 87).

4. В нарушение на Закона за народното просвещение от 1909 г. и на Закона за депозита от 1920 г. административните власти (МВР, Прокуратурата, дори самото МНП) спират и конфискуват директно от печатниците целите тиражи, включително и отделените 6 депозитни екземпляра, от неудобни за управляващите многобройни заглавия книги и броеве периодични издания (2, с: 83).

5. Поради претрупаност на данъчните служби, събирането на глобите от печатниците не се извършва или става с голямо закъснение, при което се губи търсеният ефект (2, с. 85).

6. Контролните органи по места не

са правилно разпределени съобразно с броя на печатниците и издателствата в определени райони (2, с. 86).

7. Въпреки предимствата на децентрализирания контрол по депозита и големия брой на проверяващите (над 100 души през 20-те години на XX век за около 250 печатници), учителите поради заетостта си често не могат да изпълняват допълнителните за тях контролни функции и молят да бъдат освободени. Освен това, въпреки настояванията на директора на Народната библиотека Божан Ангелов пред МНП, те не получават макар и минимално месечно възнаграждение за тази работа. Ето защо те не могат да я изпълняват както трябва и повечето от сведенията им са формални (6, с. 289; 2, с. 86).

Всички тези причини водят до нередовен и с много липси депозит, което се отразява отрицателно не само на фонда на НБ, но и на издаването на националната библиография и на комплектуването на другите депозитни библиотеки.

В доклад от 5.IV.1927 г. Божан Ангелов предлага да се уредят областни библиотеки в Бургас и Горна Джумая (днес Благоевград), като те също да получават по 1 депозитен екземпляр (6, с. 309). Депозитът се осъществява едва през 1945 г. за Бургас и през 1951 г. за Благоевград. Но важно е да се отбележи, че като се има предвид вече уреденият депозит за НБ в Пловдив, Търново и Шумен и за Университетската библиотека, а също и предложенията за Видин, Бургас и Горна Джумая, идеята за разширяването на кръга от депозитни библиотеки у нас датира още от 20-те години на XX век.

В писмо до МНП от 7.III.1932 г. директорът на Народната библиотека Велико Йорданов предлага в нея да се създаде специална **длъжност** за ревиране на печатниците, но МНП не решава въпроса и ръководството на библиотеката е принудено да възложи тази задача на един от пазителите (2, с. 86). Самата служба „Депозит“, създадена след закона от 1920 г. във връзка с централното получаване и разпределяне на депозита от НБ за другите библиотеки, поради пространствени, организационни и персонални проблеми е била поставена, по думите на Тодор Боров, на „съвсем примитивни начала“ (1, с. 627).

През 1942 г. се внася допълнение в Закона за депозита – 1 депозитен екземпляр (с това общият им брой нараства от 6 на 7) се изисква от печатниците и за НБ в Скопие.

Втората световна война и най-вече бомбардировките през 1944 г. нанасят големи поражения върху Народната библиотека и в частност върху депозита: изгорели са всички – около 50-60 000 дублетни депозитни екземпляри от книги и периодични издания от 1897 до 1944 г., броят на събралите се и текущите липси се увеличава още повече, изгарят и каталозите (1, с. 627). Националната задача на НБ за издаването на книгописа, която и в предишни периоди задълго не е изпълнявана, е съвсем занемарена – книгописът за времето от 1937 г. до 1944 г. не е отпечатан (с изключение на 1942 г.) (1, с. 628).

Под ръководството на директора на НБ Тодор Боров се изработва и на 18.V.1945 г. се публикува Наредба-закон за депозиране на печатни и лито-

графни произведения в народните библиотеки и институти (ДВ, бр. 113). Промените в сравнение с предишните закони са следните:

1. Броят на екземплярите се увеличава от 7 на 20, като към предишните (без Скопие) се добавят 2 екземпляра за международния книгообмен на НБ, 1 за ББИ, по 1 за библиотеките на БАН, Дирекцията на печата (по-късно БТА), Народните библиотеки във Варна и Бургас и частичен депозит за градските библиотеки в София и Русе, библиотеки на специализирани ВУЗ и др. (5, с. 165).

2. Срокът за депозиране става 7 дни, при това преди изданието да се изнесе от печатницата за разпространение.

3. Има ново изискване за качеството на депозитните екземпляри – да бъдат отпечатани на хартия холцфрай.

4. Механизмът на контрола се допълва с това, че в София тази дейност може да се възложи на специален инспектор от НБ.

5. Глобите са от 5000 до 20 000 лв., а за неспазване на изискванията за качеството и необходимите библиографски данни – от 5000 до 10 000 лв. Диференцирането на глобите е положителен момент.

6. Писмата и депозитните пратки от НБ към другите библиотеки се освобождават от пощенски такси (дотогава са освободени пратките само от депозиращите до НБ).

С увеличаването на броя на библиотеките, получаващи депозит, се повишава ролята на депозитния екземпляр за комплектуването на фондовете им, нараства и отговорността на НБ за получаването, разпределянето и контро-

ла върху депозита. Положителен факт е, че с разширяването на кръга на депозитните библиотеки се създава възможност за децентрализиран, улеснен и равнопоставен достъп на населението от повечето райони на страната до българската книжовна продукция. Фактически, това може да се разглежда като предварително „изпълняване“ на една от препоръките на създадената почти 30 години по-късно програма на ЮНЕСКО и ИФЛА за Универсалната достъпност на публикациите.

Друг важен положителен момент в Закона от 1945 г. е възможността за по-гъвкаво разпределяне на предвидения частичен депозит между повече библиотеки според профила им – факт, който вече е посочен в литературата по тези въпроси (5, с. 165). Трето, прави чест на Тодор Боров, че с включването на 2 депозитни екземпляра за международния книгообмен на НБ оценява изключителната му роля за комплектуването на чуждестранната литература.

В Закона има и някои непълноти и слаби места, например оставянето на контрола в провинцията (с изключение на градовете с депозитни библиотеки) в ръцете на училищните власти. Впрочем, тогава вероятно не е могло да се предвиди, че още в края на същата 1945 г., на 20.XII., ще се публикува Наредба-закон за прехвърляне на народните библиотеки и музеи по шат, служби, личен състав и бюджет от Министерството на народното просвещение към ведомството на Министерството на информацията и на изкуствата“ (ДВ, 20.XII.1945, № 297, 2). Но промяната на текста за контрола не е направена в

следващите години и се извършва едва през 1976 г. с Указ № 1367 на Държавния съвет, което е влияело отрицателно на ефективността при изпълнението на контролната дейност.

Ако се съди по документите в годишниците на ББИ и др., още в първите години след закона от 1945 г. в НБ е извършена мащабна дейност за цялостно нормализиране на депозирането – възстановяване на службата „Депозит“, извършване на много ревизии на печатници и набавяне на голямо количество липси и т.н. Впоследствие, с одържавяването и уедряването на печатниците, както и на издателствата, се създават нови, много по-благоприятни условия за депозита през целия период до 1989 г. Разбира се, за успешното му осъществяване допринасят и усилията на ръководството на НБ, подобрите условия в новата сграда и доброто кадрово покритие, организация и контрол в отдел „Депозит“.

С Постановление № 257 на Министерския съвет от 16.III. 1951 г. се намалява броят на депозитните екземпляри от 20 на 15. За международния книгообмен на НБ остава 1 екземпляр, включва се пълен депозит за библиотеките в Русе и Благоевград, а отпада частичният депозит (4, 50-51; 5, с. 165). Последното считаме за недостатък, който бива отстранен едва през 1976 г.

През 1965 г. със специален указ се дава правото на НБКМ да получава 4 екземпляра от всички произведения в България грамофонни плочи (4, с. 59).

През 1971 г. се осъществява окончателно една от основните функции на депозита – в НБКМ се обособява като неприкосновена колекция Архивът на

българската книжнина, включваща изданията от 1878 г. до текущите постъпления (3, с. 23).

На 1.X.1976 г. се публикува изготвеният в НБКМ с директор ст.н.с. К. Калайджиева Указ на Държавния съвет № 1367 за задължително предаване на печатни и други произведения (ДВ, 1.X.1976, № 78). Тъй като за него вече е писано сравнително подробно през последващите години*, тук ще се спрем накратко само на най-важните му черти. Указът, заедно със съпътстващите го впоследствие подзаконов документи, е най-сполучливият създаден до момента наш действащ нормативен акт за депозита. Главните му достойнства са следните: връщането на частичния депозит за някои библиотеки според профила им; включването на много нови обекти на депозиране, с което обхватът им се разширява значително; включването на нови депозитни библиотеки, с което се усъвършенства равномерният децентрализиран достъп до българската книжнина в цялата страна; увеличаването от 1 на 3 депозитни екземпляра (при тираж на изданията над 300 бр. и получени 20 депозитни екз.) за международния книгообмен на НБКМ, което е залог за неговото оптимизиране, респ. за увеличаване на постъпленията от чуждестранна литература; включването на местен депозит за окръжните библиотеки, който осигурява пълнотата на краеведските им фондове; относителната пълнота на законодателството – като разглеждаме заедно с указа правилника за прилагането му и другите свързани с него подзаконов документи; много добре застъпената контролна дейност

(като организация, документация и др.), включително с децентрализиран контрол от страна на окръжните библиотеки. С част от своите текстове указът и последвалите го нормативни документи създават и възможно най-добрата основа за развитие на националната библиография. Необходимо е да се подчертае, че благодарение на предимствата на новата нормативна база от 1976-1979 г. едва тогава се осигуряват условия за най-пълно разгръщане и успешно осъществяване в практиката на всички функции на депозитния екземпляр. Затова периодът 1976-1989 г. е най-успешният за депозита на българската книжнина, а същото може да се каже и за развитието на националната библиография и за международния книгообмен на НБКМ. Що се отнася до недостатъците на новата нормативна база, това са ниските глоби (дори за 70-те години) и някои текстове от указа и правилника за прилагането му, които не са достатъчно ясни и могат да бъдат тълкувани нееднозначно.

В периода след 1989 г. указът започва да създава проблеми за депозита освен с ниските глоби и с липсващи текстове за нови субекти и обекти на депозиране, с относително високия при новите условия брой на депозитните екземпляри и др., като постепенно губи своята адекватност спрямо настъпилите икономически промени. Затова още през 1992 г. е изработен от специалисти в НБКМ (н.с. Цв. Панчева и И. Бакалова) законопроект за депозита, но той остава неосъществен. За съжаление почти всички споменати от нас трудности, характерни за депозирането през периода до 1945 г., се появяват отново.

Те се дължат отчасти на несъответствието на нормативната база на новите икономически условия, но и на редица обективни и субективни причини и негативни явления. Те и проблемите на депозита бяха отразени в няколко публикации в специализирания печат през последните години и затова тук не ги засягаме²². В статиите и в докладните записки, подготвени в отдел „Депозит“ и предадени на ръководството на НБКМ и на Министерството на културата (от 19.III.1996 г. и 1.IV.1997 г.), беше обоснована необходимостта от създаване на работна група за изготвяне на нов законопроект за депозита. Концепция за необходимостта от нов закон беше изработена и от н.с. А. Тотоманова и н.с. Хр. Вълчев през ноември 1997 г. и представена на новосъздадения Библиотечен съвет към МК. Най-после инициативата беше подета, но от ръководството на Съюза на библиотечните и информационните работници. В резултат през пролетта на 1998 г. беше изработен от специалисти в НБКМ (н.с. А. Тотоманова, ст.н.с д-р А. Дипчикова, н.с. Христо Вълчев) нов законопроект за депозита в два варианта (съобразени в различна степен с досегашните български традиции и опит и днешните условия за развитие на библиотеките, книгоиздаването, полиграфията и др., както и с проучения чуждестранен опит). Въпреки че няколко основни принципни различия между двата варианта на законопроекта останаха и след разискванията на националния семинар в Баня чак до края на 1998 г., надявахме се, че в скоро време с привличане на нови мнения въпросът ще бъде решен и окончател-

ният проект ще поеме своя парламентарен път. (Така поне обещаваха г-н Стоян Райчевски, тогава председател на Комисията по култура в НС, получил проектите от две отделни библиотечни организации.) В крайна сметка законът беше приет чак на 15.XII.2000 г. и влезе в сила от 1.I.2001 г.

Както се вижда от изложеното, през целия този период въпреки всички проблеми и обструкции, макар и с различен успех, Националната ни библиотека чрез своето ръководство и част от персонала си е играла без прекъсване, с активната си законодателна и изпълнителска дейност, ролята на главен фактор за осигуряването на депозита и архива на българската книжнина.

Бележки

*Вж например: Зотова, Кремена. Оптимальная модель текущей национальной библиографии Болгарии. С., НБКМ, 1982, 51-55.

*Вж например: Тотоманова, А. Проблеми на законодателството за задължителния депозит. // *Библиотека*, 1993, № 6, 8-13; Вълчев, Хр. Процес, който трябва да бъде овладян. // *Библиотека*, 1996, № 2-3, 26-36; Тотоманова, А. Задължителният депозит – законодателство и изпълнение. // *Полиграфия*, 1995, № 2, 4-7; Вълчев, Хр. Актуални проблеми на задължителния депозит и формирането на библиотечната информационна политика в България // *Информационна политика в България – формиране и развитие в съвременните условия*. Доклади... С., СБИР, 1988, 92-95.

Литература

1. Боров, Т. Доклад от Директора на Народната библиотека в София за дейността на същата от 9.IX.1944 г. до 9.IX.1946 г. // *Годишник на Българския библиографски институт*. I. 1945-1946. С., 1948, 626-630.

2. Вълчева, Анелия. Развитие на Народната библиотека в София през периода 1924-1944 г. (Ръкопис). 300 с.

3. Зотова, Кремена. 90 години книга за българската книга. // *90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография*. Сборник. С., НБКМ, 1988, 10-31.

4. Зотова, Кремена и др. Летопис на законодателството за задължителния депозит и на по-важните събития в развитието на текущата национална библиография. // *90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография*. Сборник. С., НБКМ, 1988, 34-75.

5. Икономова, Диана. Законодателството за задължителния екземпляр. // *Известия на ДБВК за 1952 г.* С., Наука и изкуство, 1953, 159-166.

6. Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София : По случай 50-годишнината ѝ. 1879-1929. С., Държ. печатница, 1930. 360 с.

7. Колева, Радка. Законодателството за задължителния депозит, текущата национална библиография и Народната библиотека „Иван Вазов“: (Минало и настояще). // *90 години законодателство за задължителния депозит и текущата национална библиография*. Сборник. С., НБКМ, 1988, 92-103.

Най-напред текстът е изнесен като доклад през декември 1998 г. на научната конференция по повод 120-годишнината на НБКМ, а тук се публикува актуализиран и с незначителни съкращения.

КОНТРОЛНИТЕ ФАЙЛОВЕ КАТО НЕРАЗДЕЛНА ЧАСТ ОТ ПРОЦЕСА НА АВТОМАТИЗИРАНЕ НА КАТАЛОЗИТЕ И ВОДЕЩАТА РОЛЯ НА НБКМ ЗА ТЯХНОТО СЪЗДАВАНЕ

НАДЯ КАРАЧОДЖУКОВА

Съвременните постижения в областта на информационните технологии позволяват работата на библиотеките да се постави на качествено ново ниво. Автоматизацията постепенно обхваща всички библиотечни процеси, но един от първите е каталогизацията на документите. Предмет на каталогизацията е създаването на библиографски записи и поддържането на каталозите, които ориентират читателите и библиотекарите за фонда на библиотеката. В годините, когато автоматизацията на библиотечните процеси прави своите първи стъпки, очакванията за намаляване на стойността на процеса чрез еднократно въвеждане и многократно използване на библиографския запис и за увеличаване на информационните възможности на каталозите чрез търсене по всяка дума са големи.

С натрупването на значителни масиви от библиографски записи обаче възникват и първите проблеми при търсенето, появява се т. н. информационен шум. Това налага да се потърсят начини за неговото ограничаване и отново се поставя въпроса за унифици-

ране на основните елементи, по които се търси.

При поддържането на традиционните каталози един от основните принципи е представянето на имената на индивидуалните и колективните автори по един и същи начин във всички библиографски описания. Отразяването на вариантите на имената на индивидуалните автори или настъпилите промени в наименованието на колективите се осъществява, както е известно, чрез общи препратки и справочни картички. Редната дума в традиционните каталози е една от точките за достъп в машинните каталози и би трябвало да се осигури представянето на имената на авторите (индивидуални и колективни) по един и същи начин. Как обаче да се запази принципът на работа от традиционните каталози при автоматизираната обработка на библиотечните материали, когато липсва момента на вмъкване на каталожните картички, който дава възможност за „улавяне“ и отстраняване на допуснати грешки или пропуски? Решение на този проблем се търси в създаването на *authority files*.

За понятието *authority files* у нас се използват два термина – контролен файл и авторитетен файл. Разликата идва от превода на думата „*authority*“ на български. Нейните значения са много, но тези, които се влагат при превода ѝ в този случай са „авторитетен“ и „достоверен“. В библиотечната практика за достоверно се приема това, което е уеднаквено и стандартизирано. Ако използваме буквален превод, тези файлове са авторитетни в смисъл, че чрез тях се удостоверява верността на формата на определен елемент от библиографското описание. Но тези файлове имат контролни функции спрямо библиографското описание и при един по-свободен превод, те могат да се определят като контролни. Все пак в двете наименования се влага един смисъл. Тук няма да коментирам този въпрос, още повече, че такъв проблем съществува и при превода на понятието на руски език. Приемам употребата на термина контролен файл, защото това наименование възникна в резултат на теоритични разработки, свързани с практиката на Народната библиотека.

Контролните файлове са стандартизирани списъци на имена, предмети, издателства и др., чрез които се контролира цялата база данни от библиографски описания, т.е. машинния каталог. Това е една предварително разработена система за контрол на вътрешната информационна структура на каталозите, чрез която автоматизирано се следят връзките между библиографските записи.

В зависимост от това кой елемент от библиографското описание е стандартизиран, контролните файлове би-

ват: контролен файл на имената на авторите (индивидуални и колективни) и контролни файлове на сериите, на издателствата и на предметните рубрики. Те подпомагат създаването на библиографското описание, в което имената на авторите, наименованията на издателствата и заглавията на сериите се посочват винаги в една и съща стандартизирана форма. Контролният файл на предметните рубрики осигурява съдържателното търсене в машинния каталог.

Съществуват четири типа на връзка между контролния файл и машинния каталог, т. е. базата от библиографски записи:

- **Контролен файл, независим от библиографската база данни.** Този модел се прилага в случаите, когато базата данни от библиографски записи се поддържа от една библиотека и тя носи отговорност за тях, а останалите библиотеки ползват готовите записи. Този вариант е възможен при случаи на сложно коопериране в каталогизирането и при него контролният файл може да се изработва от друга библиотека, която го предоставя на останалите в директна връзка или на някакъв носител (микрофиш или компакт-диск).

- **Контролен файл, координиран с базата данни.** Поддържането на този файл може да се сравни с начина на работа при традиционния каталог. При него за стандартизираните имена на авторите и др. се поддържа отделна картотека и уточнената вече форма се пренася в библиографското описание като стандартизиран елемент. Когато липсва интегрирана автоматизирана

система този начин се използва отново – справката в отделно изградения контролен файл служи за пренасяне на стандартизирания елемент в библиографското описание.

• **Контролен файл като част от библиографската база данни.** При него стандартизирането на елементите се осъществява с помощта на общи препратки, които препращат към избраната форма.

• **Контролен файл в директна електронна връзка с базата данни.** Използва се при работа в интегрирана библиотечна система. Връзката между контролния запис и библиографските записи, създадени въз основа на него, дава възможност да се правят корекции само в контролния запис, а промените автоматично се отразяват в библиографските записи.

Контролният файл се състои от контролни записи – това са записи, които регистрират каталогизационното решение на библиотекаря за формата на редната дума в библиографското описание или на друг елемент от него, по който може да се търси в машинния каталог. За разлика от библиографския запис, който съдържа сведения за изданието като информационна единица, контролният запис се състои от сведения за логически самостоятелни части от библиографските данни. В контролния запис са включени и всички други форми на редната дума – алтернативни, грешни, остарели, които не са възприети, но които се срещат в книгите и под които те могат да бъдат потърсени. Стандартизираната форма осигурява ефективното търсене на записи в базите данни, независимо от формули-

рането на въпроса и подпомага каталогизатора за унифициране на входа на системата.

Библиотеките, които първи започват да създават контролни файлове са Библиотеката на Конгреса на САЩ, Британската библиотека, Френската национална библиотека. Те вече имат натрупани големи информационни масиви и са изправени пред проблема как да подобрят търсенето в тях.

В началото всяка библиотека започва да поддържа контролните файлове по собствена методика, различна от останалите. Оказва се обаче, че това е сложен и дългосрочен процес, за поддържането на който е необходимо да се осигури персонал и средства, което оскъпява крайния продукт. Това е една от причините отделните библиотеки да започват да търсят възможности за коопериране, чрез което да се разпредели отговорността за създаване на бази данни и информационни ресурси.

Пречка пред осъществяване на кооперирането обаче са различните комуникативни формати, които се използват от библиотеките при създаване на контролните файлове. Възниква необходимостта от разработване на единен комуникативен формат за обмен на контролни записи, аналогичен на комуникативния формат за обмен на библиографски записи UNIMARC. За целта ИФЛА иницира разработването и публикуването през 1984 г. на ръководство, определящо съдържанието и визуалната форма на тези записи – Guidelines for authority and reference entries (GARE). Чрез него се стандартизират контролните записи за индивидуалните и колективните автори, и

за анонимните класически произведения. То улеснява тяхното разбиране и интегрирането на записите от националните файлове във файлове на различни библиотеки, като се използват някои от функциите на ISBDs. GARE е основата за създаване на комуникативния формат UNIMARC/Authorities. Той се разработва и публикува от ИФЛА през 1991 г. и има второ издание през 2001 г. С него се осигурява единна структура за представяне на данните и взаимодействието им и включва необходимия набор от елементи за създаване на контролни записи.

Друго методично ръководство, което определя областите за създаване на записи, е Guidelines for subject authority and reference entries (GSARE), публикувано от ИФЛА през 1993 г. С него се уеднаквяват съдържанието и формата на контролните файлове на предметните рубрики.

Въпреки разработения комуникативен формат и ръководства, определящи областите, по които се създават записите, остава проблемът за унифициране на данните. Причина за това са различните каталогизационни правила и вътрешните договорености за определяне на условията за създаване на записи, използвани от библиотеките.

Все пак съществуват много примери за успешно международно сътрудничество за създаване на общи контролни файлове. Европейският проект в тази област се нарича AUTHOR. Той е част програмата COBRA (Computerised Bibliographic Record Actions), която е проект на Комисията за библиотеките на Европейската общност – DG XIII. Замислен е под ръководството на Френ-

ската национална библиотека. Негови основатели със своите автоматизирани контролни файлове са Белгия, Португалия, Испания и Великобритания. Целта на проекта е размяната на националните контролни файлове на имената (лични и колективни), които се създават и поддържат от националните библиографски служби.

Друг европейски проект е MULIS (Multilingual Subject Authority File). В него участват Англия, Франция, Италия, Холандия, Австрия и Германия. Това е проект за поддържане и използване на общ контролен файл на предметните рубрики, който да се поддържа от Deutsche Bibliothek.

Кооперирането има определени преимущества:

- Разпределението на системата за контролни файлове предоставя на каталогизаторите възможност в процеса на каталогизиране на документите достъп до други бази данни за уточняване и получаване на справочна информация.

- В условията на кооперирана каталогизация използването на вече стандартизирани редни думи позволява да се понижи трудоемкостта и да се повиши икономическата ефективност.

Народната библиотека е първата библиотека в България, която започва да съставя и поддържа контролни файлове. Този процес стартира едновременно с началото на автоматизираната обработка на документите през 1993 г. и се осъществява по време на текущата каталогизация. Структурата на записите е съобразена със структурата на комуникативния формат UNIMARC/Authorities. През 2003 г.,

след анализ на новото издание на формата, е изработено задание за използване на UNIMARC при създаването на записите, т.е. като входен формат.

Как е организирана дейността по създаване на контролен файл в Отдел „Каталогизация на книги и периодика“? В отдела текущо се създават контролни записи за имената на всички автори на книги на чужди езици, постъпващи в библиотеката, и ретроспективно – едновременно с ретроконверсията за периода 1978-1992 г. За повечето от големите библиотеки по света, създаването и поддържането на контролни файлове е процес, който започва в по-късен момент спрямо автоматизираната обработка на документите. Те преминават през един етап на ретроспективно създаване на контролни записи или се отказват да създават такива за библиографските описания, въведени преди създаването на контролен файл. По-малкият обем на библиотечния ни фонд ни дава предимството да създаваме контролни записи едновременно с библиографските описания – текущи или ретроспективни.

Първоначално изработването на контролния файл за имената на авторите се извършваше отделно, – за имената на автори, чиито произведения са публикувани на български език – в отдел „Библиография и статистика на книгите“ на Центъра за национална библиография, и за имената на авторите на книги на чуждестранни езици – в отдел „Каталогизация на книги и периодика“. По-късно двата файла бяха обединени, за да се осигури единство при създаването на контролни записи за имената на автори, чиито произве-

дения библиотеката притежава в оригинал и в превод.

Контролните записи се работят по обща методика и контрол по спазването ѝ се осъществява чрез работата на Комисията по контролни файлове към Съвета за обработка и организация на фондовете.

Контролните записи, които се съставят в отдел „Каталогизация“, са част от контролния файл на имената на авторите, но по своя характер (включва имена на чуждестранни автори) не предполага предоставяне за ползване от външни потребители. Целта на създаването му на този етап е да осигурява стандартизирането на една от точките за достъп в машинния каталог и в един по-късен етап (когато се предостави за ползване на читателите) да улеснява информационното търсене в него. Поради това се създават контролни записи само за имената на автори с първична авторска отговорност в библиографското описание с информация за стандартизираната форма на името, невъзприети форми на името, години на раждане и смърт, националност и език и с кратка биографична информация, за лицето, която да е достатъчна за неговата идентификация: професия (ако може да бъде определена ясно), образователни и научни степени (само най-високите), месторабота и награди, получени от автора. Останалите точки за достъп – автори с вторична авторска отговорност – имена на редактори, имена на лица, за които става дума и др., за които в традиционния каталог има препратки, се посочват в специални полета в библиографската база данни и по тях може да се извършва търсене.

Контролният запис и библиографският запис за документа се правят от един и същ библиотекар. Процесът преминава през две относително "автономни" фази:

- *Създаване на контролен запис* — установява се стандартизираната форма на името, предметната рубрика и др. и се осъществява връзката ѝ с други стандартизирани форми. За да събере заедно всички произведения от един автор или документи под една форма на името, каталогизаторът трябва да определи използвано ли е това име преди и ако това е така, то в каква форма. Ако търсените елементи не са намерени, каталогизаторът трябва да създаде стандартизираната форма според правилата и инструкциите за това. Целият процес по създаване на контролен запис включва избор на форма на редната дума и установяване на вариантите форми, исторически справки, бележки, връзки с други контролни записи.

- *Контролиране на процеса на създаване на контролен запис* — това е дейност, която поддържа единната форма на контролния запис и следи за спазване на принципи, методики, инструкции и правила за представяне на полетата, по които става търсенето на документите. Тази фаза не е задължителна, ако е сигурно, че създаващите файлове имат необходимата подготовка и ако това е единственото им задължение.

Освен контролния файл за имената на авторите, в Народната библиотека е поставена основата на изграждането на контролен файл на издателствата като част от библиографския запис.

Поддържа се и контролен файл на предметните рубрики, изграден въз основа на съществуващата в отдел „Каталогизация на книгите“ картотека на предметните рубрики.

Процесът на създаване на контролни записи поставя пред нас редица проблеми. Единият от тях е недостигът на персонал, защото този процес всъщност удвоява времето, необходимо за каталогизацията на един документ. Още повече, че дейност като поддържането на традиционните каталози, например, все още не е отпаднала. Сериозни проблеми са и липсата на достатъчно актуални справочници, на добре оборудвани работни места със съвременна техника и бърз достъп до Интернет и с възможност за ползване на други електронни носители на информация. Не на последно място това е и липсата на интегрирана автоматизирана система.

От всичко казано дотук може да се разбере, че предварителните предположения за ефекта от автоматизацията на библиотечните процеси (и в частност на каталогизацията) се оказаха колкото верни, толкова и неверни. Автоматизацията не освободи човешки ресурси. Напротив, възниква необходимостта от допълнителен добре подготвен персонал, който да поеме увеличението на работа, наложен от създаването на контролни файлове, за да се осигури запазване на качеството на създаваната информация.

Наистина търсенето в машинните каталози е по-лесно, но за да бъде то бързо и качествено е необходима унификация на точките за достъп.

Натрупаният опит и бързо увелича-

ващият се обем на контролния файл налага оптимизиране на организацията на процеса по създаването му. На този етап не е възможно контролните записи да не се редактират. И може би е време отново да се помисли за реализиране на първоначалната идея – редакцията на записите да се извършва в самостоятелно звено, извън структурата на сектора.

Надявам се да е станало ясно, че контролните файлове са важна част от информационната функция на каталозите и е необходимо използването им в процеса на каталогизиране. Народната библиотека извършва тази дейност сравнително отдавна и се опитва да насочи вниманието на библиотеките в страната към необходимостта от включването на този процес и в тяхната практика. Ролята на НБКМ на координатор и бъдещ консултант за този процес е естествена, защото тя има опит, натрупан в продължение на 10 години. Още повече, че специалистите от библиотеката в качеството си на нейни представители са търсени за мнения по различни въпроси, засягащи решаването им на международно ниво. Предстоят сериозни промени в областта на каталогизацията и Народната библиотека не трябва да остава встрани от общия процес на интеграция. Нейни представители трябва да участват във форуми, които обсъждат съ-

ответните проблеми, да информират библиотечната общност за тях и да подпомагат въвеждането им.

Обменът на данни включва и обмен на контролни файлове на национално и на международно ниво. За да можем да бъдем пълноправни участници в този процес с обмена на контролния файл на имената на българските автори, необходимо е да се постигне единомислие по въпроса за създаване на контролни записи, за да могат те да се предоставят на библиотеките; да се внедри единен формат за представяне на контролни записи, да се разработи програма за обезпечаване на информационна система, в която тези данни да се събират като част от каталогизационния процес и да са достъпни до други потребители.

Информационните технологии ни дават възможност за по-тесно взаимодействие помежду ни и за участие в различни по вид обединения, но използването на единни стандарти, свързани с автоматизацията, и липсата на координация между библиотеките по редица въпроси спират тези процеси.

Литература

Людсканова, Виолета. Проблемите на автоматизацията през погледа на един библиотекар // *Библиотека*, 1994, № 7-8, 15-17.

ДОКЛАД, ПОДГОТВЕН ЗА ЮНЕСКО ОТ ЕВРОПЕЙСКАТА КОМИСИЯ ЗА ОПАЗВАНЕ И ДОСТЪП (АМСТЕРДАМ, 2002 г.)

В края на 2001 г. на Генералната конференция на ЮНЕСКО беше приета резолюция, насочваща вниманието към необходимостта от запазване на дигиталното наследство. Една от препоръките беше за следващата генерална конференция да се подготви проект за харта за дигиталното опазване. В процеса на подготовката на тази харта беше потвърсено съдействието на Европейската комисия за опазване и достъп. На нея беше възложена подготовката на доклад, в който да се представят всички аспекти на проблема, за да може да служи за основа на разискванията. През 2002 г. докладът беше представен пред Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО. На Генералната конференция през 2003 г. организацията прие Харта за опазването на дигиталното наследство(1), в която се призовават страните да предприемат активни действия за осигуряване на опазването на дигиталните документи, като разработят стратегии за подбора и съхраняването им. Отправен бе призив за определяне на институции, които да координират съхраняването в сътрудничество със създателите, издателите и разпространителите на дигитална информация. Предлагаме на читателите текста на доклада с незначителни съкращения, тъй като в него на достъпен език са представени основните направления на тази нова за библиотеките дейност, а като обзор на проблемите той може да бъде полезен при управлението и вземането на решения.

*Александра Дипчикова
Виолета Людсканова*

1. Въведение

Днес голяма част от световната информация се създава в дигитална форма. Видовете дигитални ресурси варират от медицински картони до художествени филми на DVD, от данни, получени с помощта на спътници, до уебсайтове, на които са разположени мултимедийни произведения на изкуство-

то, от сведения за поведението на потребителите, събирани от касовите апарати в супермаркетите, до научни базирани данни, документиращи генен фонд, от архиви на дискуссионни групи до музейни каталози.

Бързото разпространение на информационните технологии превръща проблема за осигуряване на съхраня-

ването на дигиталното наследство в световен.

Скоростта, с която навлиза дигиталният свят, преобръща установения от практиката ред за осигуряване на опазването. Поколения от платформи, програми и техники се сменят така бързо, че дигиталните материали стават недостъпни поради несъвместимост вече не след десетилетия, а след няколко години. Времевите рамки за осъществяване на мерките по осигуряване на опазването се свиват – предпазните стъпки, гарантиращи достъпност до дигиталните документи, трябва да се извършват в най-ранните етапи от жизнения им цикъл. Едновременно с това, за да се съхранят за по-дълъг период, опазването трябва да бъде продължителен процес от периодични действия, насочени към съвместимост с непрекъснато изменящата се среда.

Правителствата и структурите, които отговарят за изработването и осъществяването на стратегия, трябва да осъзнаят, че осигуряването на опазването на дигиталното наследство е спешна задача и решението не може да се намери веднага. Рискът от загуба на документи от първостепенно значение, в създаването на които са вложени огромни ресурси, е действително реален. Затова е толкова важно страните да поемат отговорността за запазването на дигиталното наследство и да предприемат стъпки за предотвратяване на подобни загуби.

2. Съществуващи модели и правна основа

Традиционно запазването на културното наследство се опира на правни основи и процедури, в основата на

които лежат най-вече формални критерии.

Националните библиотеки събират и съхраняват публикации с помощта на закона за задължителния екземпляр, а в архивните служби действа развита нормативна система, която определя кога и как документите трябва да се предават в архивите за последващ подбор и осигуряване на опазването. Специализираните архиви и музеи са отговорни за събирането и опазването на звуковите, фото- и фонодокументите. Законодателството в различните страни може съществено да се различава (например по отношение на категориите документи, към които се прилага законът за задължителния екземпляр). Обаче за някои общи принципи има съгласие и всички страни, включени в този процес, са запознати с тях.

В дигиталната епоха се появиха нови видове документи, които трудно могат да се класифицират с традиционните критерии. Тяхното съдържание и функционалност са различни. В уебсайтовете се включват различни по съдържание файлове: данни, текстове, изображения, звук и много от тях са (частично) динамични. Самите уебсайтове могат да представляват систематизирани сайтове, в чийто състав влизат документи, съхраняващи се на сървъри, които се намират в различни части на света. Такива смесени и динамични документи не попадат в традиционните категории и понякога, опирайки се на съществуващата практика, е много трудно да се реши кой трябва да носи основната отговорност за тяхното събиране и опазване.

Макар че говорим за публикации в

Интернет, не винаги е ясно какво представлява Интернет публикацията. Мястото на издаване – главният критерий в законодателството за задължителното депозиране – занапред не може да се използва за определяне на националната продукция или издателските данни – не е задължително наименованието на домейна да отразява къде и на какъв език е произведен документът, а много сайтове имат огледални сайтове на други места.

Тези обстоятелства поставят въпроса кои документи се отнасят към попадащите под действието на закона за задължителното депозиране и как трябва да бъде променено самото законодателство, за да включва електронните документи, които трябва да се съхраняват в националните библиотеки. Въпреки че в някои страни вече има богата нормативна база, която се отнася до статичните електронни публикации (като CD ROM), по отношение на динамичните публикации тя е все още разпокъсана.

В архивите електронните документи заменят книжните. При отсъствие на фиксиран обект, който би могъл да бъде запазен като такъв, налага се да се реши от кои елементи всъщност се състои оригиналният електронен документ.

Когато документите се използват в продължение на много години и даже десетилетия, неизбежно те трябва да бъдат пренесени от старата среда в нова с риск от загуба или от изменение на съдържанието, на функционалността или на оригиналния външен вид. Тъй като почти сигурно ще бъде невъзможно оригиналният документ да

бъде запазен във вида, в който е създаден някога, трябва да се определи, кои са значимите характеристики на документите, които трябва да бъдат съхранени, за да може за дълго време те да се ползват като оригинални и съдържателни. При разнообразието от много видове материали, които се срещат по сайтовете в Интернет, трябва да се установи доколко те трябва да бъдат възприемани като документи, за които се отнасят процедурите и законодателството за архивиране.

Правните основи, които определят отговорностите и процедурите, трябва да бъдат адаптирани или допълнени, за да отговарят на новата дигитална среда. За да определят задачите си и да подбират материали за съхраняване, институциите се нуждаят от подходящо законодателство в тази област.

3. Интернет като културно пространство

Интернет се състои от повече от един милиард страници и постоянно нараства. Много от тези страници съдържат документи, които ние традиционно асоциираме с институции, свързани с културното наследство – електронни списания и статии, вестници, фотографии, каталози и помощни средства за търсене и друга информация и документи от обществено значение.

В същото време Интернет е изключително демократична среда, тъй като в нея има безбройно количество сайтове, създадени от отделни хора или от групи от хора. Виртуалните общности, разпръснати по целия свят, но обединени от общи интереси, обсъждат всичко, което съществува на света, включително такива теми като изчез-

ващите езици или националните кухни. Художници експериментират с мултимедийните сайтове като форма, любителите на генеалогията посочват данни за историята на своето семейство. Като цяло Интернет е огромно открито пространство, където се осъществяват различни културни дейности, поради което в много отношения отразява нашето общество.

При опазването на дигиталното наследство трябва да се държи сметка за новите форми на проявление на документите с културна същност в мрежата, които не съответстват на традиционната класификация на документите, подлежащи на съхранение. За съжаление много рисковано е да разчитаме на времето, което трябва да отсее документите с действителна вечна ценност от тези с краткотрайно значение. По някои оценки продължителността на живота на една уебстраница е от 44 дни до две години. Когато организациите престават да съществуват или губят интерес към поддръжката на сайта, уебсайтовете изчезват.

Това се случва не само с неформалните или с временните сайтове, но и с централните и официалните. Някои институции, свързани с документалното наследство, осъзнавайки риска предизвикан от нестабилността на Интернет, са избрали по-активна алтернатива. От цялото многообразие на документите в мрежата, те планират да съхраняват достъпа до това, което представлява потенциална ценност в дългосрочна перспектива. Обаче тяхната работа е усложнена защото не са изработени формални критерии за подбор на сайтове, които изискват трайно съхраня-

ване. Трябва да бъдат разработени нови стратегии за гарантирано запазване на съдържанието на онези сайтове, които могат да представляват ценност за следващите поколения.

4. Подходи за запазване на дигиталното наследство

4.1 Данни от научни изследвания

В последно време се наблюдават няколко инициативи за запазване на дигиталното наследство. Компютризираните данни от научни изследвания се съхраняват вече в продължение на десетилетия. Професионалните общности, които се занимават с наблюдения на Космоса и на Земята и използват огромни масиви от данни, които се проучват дълго време, са изключително активни в създаването на модел за архивиране на данните, широко го използват и адаптират. Архивите за данни, особено в обществените и в хуманитарните науки, много години събират групи от данни, създадени в рамките на изследователски проекти, с цел тяхното поддържане и по-нататъшно използване.

4.2 Начинания на библиотеки

Националните библиотеки обикновено подхождат към дигиталната среда от позицията на законодателството за задължителния екземпляр. Задължителното депозиране на статичните дигитални продукти (като CD ROM) за някои страни вече са работеща норма. Електронните списания се разглеждат като продължение на дългата традиция на печатните публикации, които вече са събрани и се съхраняват от библиотеките. За да осигурят цялостен продължителен достъп до средата на електронните списания, включително

работещи линкове, данни и мултимедийни презентации, днес библиотеки те се опитват да постигнат споразумения за депозиране с издателствата, засега, най-често на доброволна основа. Първото подобно споразумение беше сключено между Кралската библиотека на Холандия и Холандската асоциация на издателите. Тъй като тези споразумения се отнасят до платени публикации с ограничен достъп, от изключително значение е да се осигури сътрудничеството на издателите и те все повече се убеждават, че дългосрочното архивиране е необходимо. Проект, финансиран от фондацията Mellon, има за цел партньорство между академични издателства и големи научни библиотеки за създаване на архиви за електронни списания.

Няколко библиотеки са разработили стратегия за събиране и съхраняване на сайтове на основата на концепцията на публикацията. Най-известният пример е Националната библиотека на Австралия, която създаде проекта „Пандора“. Тук терминът „публикация“ се използва разширено – всичко, което се намира в Интернет, е публикация. От това понятие се изключват документи от организационен характер. В центъра на тази стратегия е идеята на националната продукция, съставляваща националното културно наследство – избраните сайтове трябва да бъдат за Австралия, да имат непосредствено отношение към Австралия или да бъдат написани от австралийци. Подборът се определя от съдържанието и се дава приоритет на авторитетни публикации, които имат дълготрайна научна стойност.

4.3 Начинания на архивни институции

Някои национални архиви, например Националният архив на Великобритания и Националният архив на Австралия, разпростират политиката на управление на електронните документи върху сайтовете на правителствените агенции (общодостъпни и вътрешномрежови) и са създали ръководства за прилагане на най-добрите начини на работа. Националният архив на Великобритания предупреждава, че документите, поместени на сайтовете, не винаги се признават за такива. Уебсайтовете трябва задължително да спазват установените правила за документооборота. Отговорността и процедурите по идентификация и управление на документите остават действащи и за света на Интернет.

Други учреждения се специализират в събиране на документи по определена дисциплина – например Международният институт по социална история като изследователско учреждение, което има задачата да събира и архивира материали, отнасящи се до историята на обществото, през 1994 г. решава да събира документи от Интернет по политически, обществени и екологични проблеми. Неговата политика по събиране на информация се отличава и по това, че включва и дискуссионни групи. И към настоящия момент той има 900 хиляди съобщения от 974 дискуссионни групи, достъпни чрез Интернет.

4.4 Начинания за цялостно запазване на документи от световната мрежа

Освен селективния подход за съхраняване на съдържанието на Интернет,

могат да се дадат примери на цялостен подход, в резултат на който се събира огромно количество от уебстраници от целия свят, без какъвто да е подбор по съдържание. Интернет архивът, който започна дейността си през 1996 г. като частна нетърговска инициатива, събира свободно достъпни страници от цял свят и днес е натрупал 10 млн уебстраници или 100 терабайта данни (5 пъти повече отколкото цялата информация, съхранявана в Библиотеката на Конгреса на САЩ). През октомври 2002 г. Интернет архивът пристъпи към проекта Wayback Machine, който трябва да даде свободен достъп към световния мрежов архив.

В Швеция от 1996 г. проектът Kulturarw3 събира шведските сайтове. Във финландския проект EVA се събират всички, намиращи се на свободен достъп, публикувани и статични документи във формат HTML, в това число включващи изображения, видео- и аудиоклипове, аплети и др., които имат наименование на домейна .fi. Дейността по събиране на свободно публикувани материали във финландския Интернет, допълва събирането на платените материали, публикувани от съществувашите издателства и попадащи под разпоредбите на закона за задължителното депозиране.

Целта на тези инициативи е съхраняване на уеб документите, които в противен случай могат да бъдат загубени завинаги. Пълната обработка и предоставянето за използване на събраните сайтове обаче все още не са завършени, тъй като събирането на он-лайн информацията е много сложно. Позоваването на външни сайтове в

много случаи ще бъде нарушено, а интерактивната навигация не винаги може да се съхрани.

Все по-голямо количество от уебсайтовете са динамични, генерирани набързо от базите данни, скрити зад статичната външна (предна) част на сайта. Предметното е, че базите данни, които стоят зад уебсайтовете и се наричат дълбочинен уеб, съдържат много повече информация, отколкото това, което е достъпно на повърхността. Информацията от тези бази данни не може да бъде събрана чрез просто копиране на уебсайта, тъй като тя не е достъпна на повърхността във вид на готови страници. Освен това, 5 години от архивирането, все още няма отговор на въпроса как ще може да се гарантира достъпът до тези документи след 25 или 50 години.

Въпреки голямата неопределеност, инициативите, предприети от институциите, които съхраняват националната памет, са ценни опити да се разберат правните, организационните, икономическите и техническите аспекти на работата по опазването на он- и офлайн документите. Опитът, получен от пионерите в тази област, ще има огромно значение за целия сектор на културата и ще създаде сигурна основа за развитието на инфраструктурата и стратегията на опазването.

5. Какво представлява опазването на дигиталното наследство

5.1 Артефакт, информация, функционалност

В света на печатните документи запазването може да бъде постигнато чрез съхраняване на книжния обект или, ако това е невъзможно, чрез съз-

даване на надежден заместител, например на микроносител. Еквивалентен на този подход в дигиталния свят ще бъде съхраняването върху CD ROM или преноса на неговата информация на друг носител. Обаче този начин не е нищо повече от съхраняване на реалните битове, от които се състои файла. И въпреки че този подход е необходимо условие за запазване, той не е достатъчен за гарантиране на четенето и интерпретацията на информацията в дългосрочна перспектива.

Тъй като форматите и програмите също остаряват, осигуряването на опазването на дигиталните документи означава поддържане не само на самите файлове, но и на начините за осигуряване на достъп до тях. Това означава, че или самите програми трябва да се съхраняват и по някакъв начин да работят на новите платформи, или файловете да се конвертират в нови формати, които могат да бъдат интерпретирани от новите програми. Понеже дигиталният свят е в постоянно движение, процесът на поддържане на достъпа в течение на десетилетия е постоянен (или даже вечен). Рано или късно това ще завърши със загуба на информация, на функционалност или/и на външно представяне. Това засяга особено мултимедийните материали, които съчетават няколко формати и приложения.

Всичко това създава риск за целостта на дигиталните документи – как може да се гарантира, че, преминавайки от една среда в друга, дигиталният обект ще остане цял и неповреден? Още един различен от този, но свързан с него, е аспектът на автентичност, който

отразява надеждността на документите и особено на електронните записи. Тъй като записите се използват за отчетност и като доказателства на транзакция за бъдещето, принципно важно е оригиналът да съществува в този вид, в който е бил създаден и записът да съответства на намерението при записването.

Целостта и автентичността зависят не само от защитата на файловете от умишлени изменения от неототоризирани лица, но и от контрола на възможността за промени от невнимание, предизвикани от неправилна интерпретация или неправилно представяне от компютърните системи.

5.2 Цел на опазването

Тъй като носителите са нетрайни и средата се променя, опазването на цифровите материали не може да се схваща като съхраняване на фиксирани обекти, които трябва да се запазят в сегашната си форма. Опазването на дигиталните материали е преди всичко определяне на съдържанието и свойствата, които трябва да бъдат представени в бъдещите системи.

Данните в една сложна таблица, например, могат да бъдат „замразени“ (т.е., съхраняват се само резултатите от изчисленията, а не програмата, с помощта на която са изпълнявани) или се оставят „живи“ чрез съхраняване на програмата, което дава възможност на бъдещите ползватели за търсене, подбор и сортировка.

Ако основна цел е оптималната функционалност и достъпност на материалите, то в съответствие с бъдещите изисквания е необходимо да се усъвършенстват и да се разработват системи,

които да могат да включат всички усъвършенствания на развиващата се технология. В противен случай бъдещите ползватели ще трябва да се задоволят с нивото на достъп и функционалност, ограничено от възможностите на онзи период, който е останал много назад. Това би било равнозначно на необходимостта днес за достъп до стари документи запитванията да се въвеждат на перфокарти, на FORTRAN или COBOL, а разпечатките да излизат само с главни букви.

Напротив, ако по някаква причина е необходимо материалът да се представи в исторически контекст, може да се наложи оригиналът да се запази в максимална степен, за да могат бъдещите ползватели да получат същото познание от работата с материала, каквото получаваме днес. Тези въпроси възникват, когато се запазват електронни произведения на изкуството, тъй като за някои художници начинът на представяне на произведението (например специфичен тип екран или използване на специфичен браузер) е неделима част от произведението. За да се убедят в това какво действително е произведението и как е замислено представянето му, днес музеите често събират информация за намеренията на автора, за да ръководят процеса на съхраняването.

5.3 Документиране на обекта

Тъй като целите на запазването са различни, различни ще бъдат и изискванията към бъдещото представяне на дигиталните документи, съответно различна ще бъде и технологията. Във всички случаи адекватното представяне на един по-късен етап от време за-

виси от идентификацията на вида на съдържанието, от формата на файла и програмата, която прави достъпа възможен.

Документирането започва на най-ниско ниво с описване на характеристиките на последователността от битове както и на техническото и програмно осигуряване, което може да пресъздаде обекта в неговата сегашна форма.

Необходимо е допълнително документиране за разбиране и оценка на това, което е представено, – информацията, сама по себе си, без контекстни или базови сведения, трудно се локализира. За разбирането на една карта, на която са нанесени червени точки има голямо значение дали те са предназначени за отбелязване на данни за геоложко проучване или за военни действия. Това не винаги е ясно от самата карта, ако тя е представена изолирано. Затова е необходимо да се уточни как и кога материалът е въведен в действие, кой го е притежавал, свързан ли е с друга информация. Документацията трябва да включва и данни за промените в течение на времето, за прехвърлянето от един формат на друг, както и данни за неговата автентичност (напр. с използване на електронен подпис).

При опазването на дигитални материали най-напред трябва да се определи и опише интелектуалното им съдържание: какво представлява материалът, какъв е замисълът за неговото представяне и за какво е предназначен. Изборът на технологично решение зависи от изискванията за представяне в бъдещето. Документирането на мате-

риалите е главното условие, за да се разбере как трябва да бъдат съхранявани, но това е и допълнително натоварване на организацията, съхраняваща наследството. Усилията по разработване на стандартите за документиране на специфичните категории материали и за частичната автоматизация на този процес ще подпомогнат запазването.

6. Технологични проблеми

Много дигитални материали не могат да съществуват, така че да бъдат разбрани извън дигиталната среда. Разпечатката на информацията на хартия с цел запазване може да се прилага само по отношение на малка категория обикновени текстови файлове. Обикновено, за да се използва материалът в този вид, в който е бил предложен за ползване, трябва да се съхрани както съдържанието, така и функционалността. Затова опазването на дигиталните материали е сложна технологична задача, при решаването на която трябва едновременно да се вземат под внимание няколко аспекта.

Три са основните възможности за загуба на достъп до дигиталните документи – разрушаване на носителя, на който се съхраняват, остаряване на програмата, което прави невъзможно прочитането на дигиталните файлове, въвеждане на нови компютърни системи и периферни устройства, несъвместими със старите материали.

Всички магнитни ленти и дискове подлежат на физическо износване и по продължителност на живот не могат да се сравняват с микрофилмите, направени в съответствие със стандартите за съхраняване и с обезкислената хар-

тия. Те трябва да се съхраняват в контролирана среда, но дори и в този случай на редовни интервали от време трябва да бъдат прехвърляни на нови носители, за да се предотврати загуба, предизвикана от разрушаването на носителя. „Обновяването“ на материалите, т.е. преносът им на нови носители, често се налага защото определен вид диск или магнитна лента не могат да бъдат използвани в съвременна компютърна система. Пример за това е изчезването на дискетите с размер 5 1/4 и съответстващите ги устройства за четене. Обновяването е текуща дейност във всяка програма за съхранение.

Всъщност носителите на информация са преходни и изпълняват функцията си само за ограничен период от време, а при опазването трябва да се вземат предвид и други гледни точки. Остаряването на софтуера и хардуера води до загуба (частична) на информация или функционалност на файловете в техния оригинален формат. Следващите версии на програмите могат да бъдат съвместими, но производителите на софтуер обикновено не поддържат съвместимостта дълго време. Програмите изчезват от пазара или не могат да се използват на новите платформи. Съчетаването на зависимостта от стари версии на програми, използвани на стари платформи, в остарели компютърни системи, води неизбежно до гибелта на дигиталните материали.

6.2 Технологични подходи

За кратък период от време е възможно да се запази в работещо състояние оригиналната (софтуер и хардуер) среда. Но по общо мнение, това не е перспективно, тъй като води до все повече

остарели компютри и периферни устройства, които се поддържат много трудно. Подобни музеи на компютри могат да имат значение само в извънредни случаи.

Предлагат се различни варианти за борба с остаряването на софтуера и хардуера. Един от начините е конвертиране на файловете на нови платформи или в други програми. Това е особено привлекателно, когато файловете се конвертират в стандартни, незатворени формати, тъй като това подпомага поддръжката им във времето. Конвертирането обаче може да доведе до неприемлива загуба на функционалност, особено когато се отнася за сложни бази данни или мултимедийни материали. Трудно е да се предскаже кумулативният ефект от последователни конвертирания дори за сравнително по-прости материали.

Други подходи са насочени към възпроизвеждане на заменените версии на операционните системи и програми в нова среда, така че файловете да могат да бъдат запазени в техния оригинален формат и четени с помощта на програмите, в които са били създадени първоначално. Така, разбира се, може да се прескочат едно или две поколения платформи, но с течение на времето, с непрекъснатото въвеждане на нови системи, вероятно ще се изправим пред ефекта на матрьошката. Друг недостатък може да бъде поддържането на функционалността на нивото на остарели системи, което няма да задоволява бъдещите ползватели.

6.3 Стандарти и документация

Тези подходи не се изключват взаимно и трябва да се съчетават при оп-

ределянето на институционалната политика за опазване. Засега все още има неопределеност кое ще се окаже възможно и успешно, затова много учреждения правят изследвания, създавайки тестови модели и пилотни проекти с цел получаване на допълнителен опит и на потенциални решения. Осъзнаването на рисковете и сложността от производителите на дигиталните материали би могло да помогне на институциите, които развиват системи за съхраняване.

Производителите могат да съдействат за резултатността на усилията в областта на съхраняването като използват (официално или де факто) стандарти, подобни на XML, TIFF или PDF. Използването на затворен софтуер усложнява работата не само защото програмите са затворени, но и защото често те са лошо документираны, което прави невъзможно с голяма степен на вероятност да се предскажат всички подробности на резултатите от конверсията.

Създателите на дигитални материали и производителите на информационно-комуникационни технологии трябва да бъдат въввлечени в процеса на съхраняването, тъй като тяхното сътрудничество ще помогне да се съкрати тежестта, възложена на организациите, отговарящи за културното наследство. Създателите трябва да бъдат поощрявани да използват отворени стандарти и да предоставят адекватна документация на файловете. Производителите трябва да бъдат убедени в ценността на използването на отворен софтуер и необходимостта от публикуването на детайлна и пълна докумен-

тация, за да се гарантира, че тяхната продукция може да бъде използвана в среда, осигуряваща тяхното съхраняване.

Технологията на съхраняване на дигиталните документи изисква големи инвестиции за изследване и развитие. При това тези инвестиции са пренебрежимо малки в сравнение с ресурсите, вложени за създаване на дигиталните документи, и с цената, която обществото ще заплати за загубата на информацията, ако не се създадат подходящи системи.

7. Организационни аспекти и отговорности.

7.1 Отговорности на създателите

Ролите на създателите и пазители на информацията по традиция са строго разграничени. В общи линии онези, които са създавали информация, не са се интересували от нейното запазване, а онези, които са съхранявали информацията, не са имали контрол над нейното създаване. В дигиталната епоха такова разделение на задачите трябва да бъде забравено. Изискванията по отношение на съхраняването трябва да се взимат под внимание на най-ранните етапи – първата линия на отбрана срещу загубата на ценна информация се намира там, където тя се създава, разпространява или притежава.

Създателите трябва да осъзнаят, че изборът, направен от тях в етапа на създаването, влияе на възможността за последващо архивиране. Използването на стандарти и отворени формати, адекватното описание и документиране, използването на постоянни имена за онлайнните ресурси помага за про-

дължителното запазване и за съкращаване на разходите. Създателите трябва да са наясно, че положителната практика при създаването на дигитални документи подпомага тяхното трайно съхраняване.

Много производители на информация работят в продължение на значителни периоди от време с материалите си и са принудени да се замислят над въпросите за съхраняването им. Агенциите, създаващи документи, често трябва да ги съхраняват в продължение на десетилетия и правят всичко възможно, за да осигурят тяхната достъпност и използване – в миналото се предполагаше, че националните архиви започват да взимат мерки по опазването на документите след изтичане на 20 или 30 години от момента на получаване на документа.

Издателите трябва да бъдат мотивирани да поддържат достъпа до дигиталните ресурси в продължение на някакъв период, чрез съхраняването им в стандартни формати като SGML и XML, тъй като повторното им използване за създаване на нови продукти е търговски привлекателно. За библиотеките, които се абонират за електронни списания, достъпът до по-стари годишнини е от съществено значение дори и когато вземат решение да прекратят абонамента си. Тъй като библиотеките не съхраняват физически електронните списания, за които са абонирани, те зависят от издателите при изпълнението на своята задача по предоставяне на постоянен достъп до старите материали. Някои водещи академични издателства поемат отговорността за осигуряване на траен достъп и раз-

работват свои собствени системи за архивиране. В същото време издателите разбират ролята на библиотеките и възлагат на тях надежди за дълготрайно съхраняване. Проектът за съвместно изявление на ИФЛА и IPA (Международната асоциация на издателите) ясно разграничава кратковременното архивиране от страна на издателите (дотогава докато изданията са икономически изгодни) и дълготрайното съхраняване в библиотеките.

7.2 Сътрудничество

Сътрудничеството между създателите и собствениците на информация при създаването на работни модели за съхраняване е неоспоримо. Например, преди библиотеките да започнат да предприемат каквито и да е стъпки по съхраняване на документите, следва да се разрешат някои проблеми, свързани с авторското право. Законодателството в областта на авторското право поставя толкова строги ограничения в практиката, че дори пренасянето на файловете в библиотечната система може да се разглежда като нарушение на правата на собствениците и създателите.

И макар че издателите съзнават, че авторското право може да бъде бариера за дългосрочното съхраняване, те много внимателно се отнасят към всякакви съглашения, които биха могли да навредят на техните търговски интереси, а именно да направят депозираните документи лесно достъпни в мрежата.

Съществуват примери за съглашения между библиотеките и издателите, насочени към балансиране на интересите на двете страни. В тях се разре-

шава копиране само с цел съхраняване, а достъпът се ограничава. Управлението на правата обаче се превръща в много сложна област и не всички аспекти могат да бъдат обхванати от съглашения между издателите и библиотеките. Когато дигиталният ресурс зависи от затворена програма, която се владее от трета страна, съзателят обикновено не притежава тези права. Доскоро разпространителите на софтуер рядко бяха въвличани в усилията по опазване и програмите обикновено не попадаха под действието на закона за задължителното депозиране. Уебсайтовете, при които са съчетани материали от различни източници могат да бъдат свързани със смайващо количество авторски права. Затова, за да се улесни управлението на въпросите на авторските права, трябва да се търси съгласие по принципното положение за правото да се репродуцира за нуждите на опазването.

В основата на моделите, определящи ролята на всички участващи страни стои признаването на техните интереси. По замисъл отговорността за запазването се разделя между създателите и съхраняващите, като всяка от страните поддържа документите за определен период от техния жизнен цикъл. И все пак съществува рискът създателите не винаги да осъзнават необходимостта от текуща поддръжка. Тъй като небрежността може да доведе до загуба на материали, организациите, отговорни за съхраняване на културното наследство, активно търсят форми на сътрудничество и дават препоръки за създаване и съхраняване на документите. Законодателството за задължи-

телното депозиране трябва да гарантира, че документите действително се предават в институции с архивни функции. Неговият обхват трябва да се разшири не само върху документи и публикации, но и например върху резултати от научни изследвания като депозирането се превърне в условие за предоставяне на изследователско финансиране.

7.3 Инфраструктура за дигитални архиви

Изграждането на сериозна инфраструктура, способна да поддържа разпределена система от дигитални архиви, ще зависи от надежните учреждения, на които ще бъде поверено съхраняването на документите в работно състояние в продължение на дълго време и предоставянето им на ползвателите в съответствие с договорености с депозиращите субекти. Днес тази роля изпълняват националните библиотеки и архиви и специализираните изследователски учреждения и архиви от данни.

Има обаче редица други институции, които могат да решават задачи по съхраняване на определени видове документи (дигитални фотографии, звукозаписи, произведения на изкуството, материали от средствата за масова информация) или да съхраняват документи на определени общности (организации с местни и регионални задачи, изследователски институти, специализирани в отделна дисциплина). Разпределената система от дигитални архиви дава възможност институциите да се специализират като се съсредоточат върху определени видове материали или обслужване на оп-

ределени общности.

Необходимо е дигиталните архиви да бъдат надеждни организации. Онези, които предават документи за съхраняване, трябва да бъдат уверени, че тяхната цялост и автентичност е гарантирана, че техническите мерки се приемат навреме, че се спазват правата и ограниченията по осигуряване на достъпа. Днес задачите и отговорността на подобни надеждни организации не са определени. Лидерството на националните институции в изпробването на моделите ще помогне на други организации, отговорни за националното културно наследство, да разберат изискванията към работеща система за съхраняване и да изградят системи за техните области на дейност.

За повечето институции опазването на дигиталното наследство е все още неувоена територия. Когато поемат отговорности в тази област, ще им се наложи да приспособят организационната си инфраструктура и да преразгледат длъжностните задължения на персонала. Сътрудничеството и обменът на опит ще станат най-важното условие, за да се избегнат скъпо струващи грешки, а програмите за обучение на персонала са приоритет за всички институции, изправени пред дигиталното предизвикателство.

Сътрудничество, ръководство, лидерство, разпределение на задачите – това са ключовите елементи на програмите за опазването на дигиталното наследство. Културните институции ще трябва да си сътрудничат със създателите на информация и с разработващите програми. Създаването на система от разпределени архиви зависи от

ръководството на национално ниво и от международното сътрудничество. Но тази област е толкова нова, а опитът – толкова малко, че ще са нужни невероятни усилия, за да се създаде необходимата инфраструктура. Адекватното финансиране и поддръжката чрез осъществяване на политика са належащи, за да се осигури на бъдещите поколения достъп до богатството на дигиталните ресурси, в създаването на които ние сме инвестирали тол-

кова много в течение на последните десетилетия.

Бележки

1. UNESCO Records of the General Conference, 32nd Session Paris, 29 September to 17 October 2003 Vol. I Resolutions // p. 74-77. <<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001331/133171e.pdf>>

2. <http://www.knaw.nl/ecpa/PUBL/unesco.html>

НОВИНИ

На 11 до 25 май т. г. в Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ бе представена изложбата „Българските земи в старата картография III–XVIII век – от колекцията на Народната библиотека“.

Изложбата бе организирана по случай празника на светите братя Кирил и Методий и бе посветена на подписването на договора за присъединяване на България към Европейския съюз.

Тя включваше 30 оригинални карти, отпечатани в Равенсбург, Шутгард, Базел, Амстердам, Рим, Париж, Нюрнберг, Аугсбург, Виена, Санкт-Петербург, Прага, Гота между 1569 и 1903 г. Сред съставителите и печатарите на картите са известни имена като: Касториус (III в.), Себастиан Мюнцер (XVI в.), Абрахам Ортелиус (XVI в.), Г. Меркатор (XVI в.), Дж. Кантели (XVII в.), Фр. де Вит (XVII в.), Гийом Делил (XVII в.), Г. и Л. Фалк (XVIII в.), Й. Хоман (XVIII в.), Ортенс (XVIII в.), П. Шенк (XVIII в.), Й. Хазиус (XVIII в.), Ф.-Й. фон Райли (XVIII в.), Павел Шафарик (XIX в.), Юстус Пертес (XIX в.), Карл Сакс (XIX в.), К. Милер (XIX–XX в.).

Показвайки тази малка част от своя ценен фонд, Народната библиотека за първи път изнася пред обществеността един поглед върху значението на българските земи както за търговския обмен, така и за етническото определение на населението, което ги населява от векове. Любопитен факт е, че в една от тях България е посочена като територия на североизток от днешните си земи, т.е. така се потвърждава местонахождението на древната българска държава на кан Кубрат.

Голям принос при организирането на изложбата имаше и известният специалист д-р Боян Бешевлиев.

АРХИВЪТ НА ИВАН ДОБРОВСКИ КАТО ИЗТОЧНИК НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА БАЛКАНСКАТА ИСТОРИЯ

НАДЯ ДАНОВА

На първо място ще си позволя накратко да съобща някои данни за живота на Добровски, тъй като те обясняват интереса ни към неговия архив с оглед на балканската история(1). Роден е през 1812 г. в Сливен и учи първоначално в родния си град при даскал Тодораки, а по-късно в елинското училище при даскал Николаки, ученик от своя страна на дееца на гръцкото просвещение Неофитос Дукас. След края на Руско-турската война от 1828-1829 г. семейството му е сред български емигранти, потърсили убежище във Влахия. По-късно Добровски работи в Одеса като писар при гръцкия търговец Парашкева Николау. През 1836 г. постъпва в школата на дееца на гръцкото просвещение Теофилос Каирис на о. Андрос. Сред учениците на Каирис освен Добровски има още други дванадесет млади българи. В продължение на три години Добровски вдишва атмосферата на един просветен център, отговарящ изцяло на изискванията на принципите на Просвещението. Преподаването се води от училия в европейски университети Каирис, като в школата се изучава гръцки, философия, филология, физика, математика и астрономия. Училището разполага с бо-

гата библиотека, съдържаща трудовете на най-видните представители на Просвещението в Англия, Франция, Германия и Гърция. Тук се провеждат опити по физика и химия, набавен е и първият за Гърция телескоп. През 1839 г. поради започналите преследвания срещу Каирис от страна на църквата и гръцката държава заради либералните му възгледи школата на Андрос е затворена. След кратко пребиваване в Атина, Белград и Букурещ Добровски пристига в Браила, където става учител през 1841 г. По-късно в продължение на три години учителства на о. Самос. В началото на 1849 г. през Атина и Триест се отправя за Виена, където престоява три години и издава списание „Мирозрение“. Следват пътуване до Русия, Германия, Англия и шестмесечният му престой в Америка. Добровски пристига за втори път във Виена в началото на 1856 г. Тук той получава покана от Петър Берон да стане учител в Котел, където учителства до 1859 г. Завръща се в родния Сливен отново като учител, а през 1861 г. градът го изпраща за свой представител в Цариград. През 1870 г. подновява в Букурещ издаването на „Мирозрение“. След Освобождението се установява в

Пловдив, където работи като служител в библиотеката. Умира през 1896 г.

Първите сведения, с които разполагаме за книгата на Добровски, дължим за Юрдан Иванов. В своята излязла от печат през 1893 г. история на българския периодичен печат той разказва следното за последните години от живота на Добровски в Пловдив: „Той живее в хотел „Марица“, у една стая, в която в продължение на четири години, никого не е пуснал в нея. Какво прави там, никой не знае. Казаха ми, че когато случайно са оставали отворени вратата на стаята му, виждали, че писвал нещо и че имал голем куп ръкописи, но какво именно писвал – неизвестно, па и на мене нищо не расправи, при все че се опитвах с разни заобикалки да узная що-годе“(2).

На следващата 1894 г. Иван Шишманов се среща с Добровски, който в продължение на няколко дни разказва подробно за живота си. Шишманов е щастлив и с облекчение въздъхва: „Тайнственото му минало стоеше пред мене отбулено. Едно-едничко нещо още ми се искаше: да видя квартирката на Добровски и мъничко, съвсем мъничко да поразгледам неговите ръкописи, но моите „тънки загатвания“ не произведоха искания ефект и аз от деликатност трябваше да се откажа от таз си мечта.“ Въз основа именно на разказаното от Добровски Шишманов публикува през 1896 г., вече след смъртта на Добровски, своята статия „Иван Добровски. По лични спомени и съобщения“. За книга на Добровски става дума в края на публикацията: „При преглеждането наследството на стареца били намерени и някои ръкописи.

Съставена била комисия да направи опис на останалите неща и да се погрижи за съхранението им.“ Журналистът Максимов, редактор на сп. „Учител“, съобщава следното на Шишманов: „Градската управа назначава комисия в състав С. С. Бобчев, Ив. Найденов, Д. В. Манчов, Т. Начов, Йордан Михайлов и М. Икономов. Тази комисия е направила опис на книгите и др. и ги предала на съхранение в Държ. библиотека. Г-н Аргиров, директорът, е избран за попечител и той може да Ви даде по-точни сведения за ръкописите и преписката. Аз говорих с него по този въпрос, но той каза, че нямало нищо важно. Впрочем едно внимателно преглеждане още не е станало.“ Шишманов заключава: „От писмото на Максимова се вижда, че С. Аргиров е най-добре в състояние да ни запознае с литературното наследство на Добровски, толкова повече, че той добре владее и гръцкия език. Ние сме в правото си да очакваме от него подробен реферат за съдържанието на ръкописите и преписката на покойния, за книгите, които е притежавал и т. н.“(3).

За съжаление грижите на Стоян Аргиров като директор на Пловдивската библиотека (1894-1901) и по-късно като уредник и директор на Университетска библиотека в София (1903-1936) не му позволяват да се занимае с книгата на Добровски. На практика осъществява една-единствена публикация в сп. „Училищен преглед“ през 1903 г. за намиращ се в архива на Добровски проект от 1868 г. за създаване на българска гимназия в Букурещ(4).

Впоследствие част от книгата на Добровски остават в Български исто-

рически архив при Пловдивската народна библиотека в обособен фонд No 6, като фондът съдържа част от кореспонденцията на Добровски и някои документи, свързани с биографията му(5). По неизвестни причини личното тефтерче на Добровски попада пак в същия архив във фонд No 15 – сбирката на Павел Стрезов(6). Библиотеката на Добровски, състояща се от книги на български, гръцки, френски, руски и английски език, постъпва като обособена сбирка в Пловдивската народна библиотека(7).

Стоян Аргиров умира през 1939 г., а през 1949 г. Веселина Ст. Аргирова предлага на Народната библиотека книжа на Иван Добровски. Комисия в състав Иван Панайотов, старши уредник на архива, Маньо Стоянов, уредник на отдел ръкописи, и Н. Кюстендилски, домакин, преглежда книгата и намира, че тези материали са ценни и заслужават да бъдат откупени от библиотеката. С протокол от 18 ноември 1949 г., подписан от изброените лица, библиотеката закупува 133 документа за 90 000 лв. Няколко години по-късно – през 1954 г. – в архива постъпват нови материали, откупени от Стефан Георгиев Шолев и така се обособява фонд No 233, съдържащ 272 документа на български, гръцки и руски език(8). В инвентарната книга архивът е включен в опис II Г и обхваща номерата от 862 до 1001, като хронологичната граница на материалите е 1832-1883 г. В инвентарната книга материалите са описани „Из архива на Иван Добровски и др. – Ст. Аргиров“. Основната част от материалите без съмнение са свързани с дейността на Добровски, но във фонда

са попаднали механично и някои материали, с които очевидно е работил Стоян Аргиров. Сред тях са няколко писма на Неофит Бозвели, които Аргиров донася от Света гора и на които той посвещава своя специална публикация(9).

От биографията на Добровски проличава, че пред нас е един активен представител на българската интелигенция с много богат житейският път, наситен с контакти с нашите балкански съседи. Става дума за личност, делото на която се вписва естествено в рамките на цялостния идеен, културен и политически живот на Балканите през XIX век. Първият основен проблем от балканската история, за който архивът на Добровски съдържа данни, е ролята на гръцките образователни институции за формирането на българската възрожденска интелигенция. Архивът на Добровски позволява да съдим за високата образованост, получена от нашия сънародник в школата на остров Андрос. Става дума не само за прекрасно владееене на гръцки език, но и за една много стабилна подготовка по френски език, по математика, физика, история и география. Проличават модерните за онова време виждания на Добровски, формирани в школата на Каирис, към проблемите на педагогиката, философията и социалните науки, виждания, носещи отпечатък от идеологията на Просвещението, изповядвана от неговия учител Каирис. Тези твърдения се основават не само на наблюденията ни върху материалите, излезли от ръката на Добровски, но и на съдържащите се в архива му писма на неговите съученици от Андрос Георги

Атанасович и Стоян Чомаков. Те позволяват да се съди как формираните в гръцките учебни заведения възгледи на български интелегенти послужват за идейна база при включването им в борбата за скъсване с елинизма и Цариградската патриаршия.

Сред най-ценните материали в архива на Добровски са съставените от него каталози на библиотеката му през различни фази от неговия живот – през 1859, 1874 и 1876 г. Тези каталози са прекрасно свидетелство за разпространението на гръцката книга на Балканите и за нейната роля във формирането на българската интелигенция, която първоначално задоволява духовните си потребности с книги на гръцки език и после се насочва изцяло към българската книжнина. Трите каталога на Добровски онагледяват много ясно постепенното отстъпление на гръцката книжнина от духовния свят на образованите българи. Преди години имах удоволствието на публикувам тези каталози в *Известия на НБКМ*, с което се надявам, че допринесе за задълбочаване на познанията ни върху сложния и противоречив процес на българо-гръцките култури взаимоотношения през XIX век(10).

Архивът на Добровски позволява също така да се съди за характера на едно от т. нар. елиногречески училища по българските земи. Запазените договори на Добровски с Котленското училищно настоятелство и ръкописите на Добровски, свързани с преподаването му, свидетелстват, че той е преподавал различни предмети на гръцки и български език. Тук заслужава да се спомене специално за един запазен, напи-

сан от ръката на Добровски, ръкописен учебник на български език по геометрия. Заслужава да се спомене също, че по начало учебници по геометрия на български език се появяват доста по-късно от тези по аритметика и изобщо геометрията навлиза по-късно от аритметиката в българските училища в сравнение например с османските училища. Едно от вероятните обяснения, към които ме наведе и колегата Маргарита Добрева от Ориенталския отдел при НБКМ, е, че докато при българи и гърци интересът към аритметиката през XVIII и XIX век несъмнено се дължи на нарастналите потребности, свързани с развитието на алъш-вериша, при османците интересът към геометрията е стимулиран от развитието на баллистиката. Съществуването на този учебник потвърждава, че Добровски е преподавал на гръцки, но всичко тълкувал и на български. Между другото в края на този ръкопис има изписани пак от ръката на Добровски и някои гръцки максими, дадени на гръцки и български език. Интересни и важни са разменените между Добровски и Петър Берон писма, свързани с този период, които спомагат за изясняването на характера на преподаването в това училище. Някои от тези писма са публикувани в оригинал на гръцки и в превод на български от д-р Стоян Маслев(11).

Писмата в архива позволяват интересни наблюдения върху функциите на гръцкия език в българския духовен живот и то в период, през който българското учебно дело и българската книжнина несъмнено вече задоволяват нуждите на българското общество. Особено интересни са материалите в

архива, написани на български език с гръцко писмо, които са едно специфично явление за някои райони в Южна България.

Архивът на Добровски хвърля светлина и върху българо-гръцките взаимоотношения през втората половина на XIX век. Заслужава да се подчертае, че в кореспонденцията на Добровски от този период са запазени писма на гръцки език, свързани с пребиваването му в Англия и Америка(12). От тези писма личи, че той общува с представители на заможните гръцки фамилии Ралис и Родоканакис. Става дума за заможни търговски фамилии от остров Хиос, установили се в началото на XIX в. в Триест и притежаващи свои кантори във Виена, Лондон, Ливерпул, Ню Йорк и пр. С тях Добровски установява връзки още по време на престоя си във Виена. При осъществяването на своето пътешествие до Новия свят той получава съдействието именно на представителите на многобройната гръцката диаспора, радваща се на могъщо присъствие в развитите стопански средища на стария и новия континент. Гърците, с които Добровски поддържа контакти, са предимно представители на търговската буржоазия и духовенството. Това са години на съществени ферментационни процеси в балканските общества, навлизащи в напрегната фаза от формирането на националните платформи, които са на практика взаимноизключващи се и в крайна сметка стават причина за търкания и противопоставяния на техните елити. Годините, в които Добровски престоява във Виена, в Браила и Букурещ, са може би последните години на безоблачна

хармония във взаимоотношенията между представителите на балканската интелигенция, която играе водещата роля при изграждането на нациите.

От особен интерес са материалите в архива на Добровски, свързани с българо-гръцката църковна разпра. Пролитават различните тенденции сред дейците на църковното движение, като Добровски очевидно гравитира към най-радикално настроените спрямо Цариградската патриаршия дейци, подобно на своя бивш съученик от Ан-дрос Стоян Чомаков. Сред тези материали особено интересни са прошенията на различни селища, свързани с исканията за откъсване от Цариград. В това отношение заслужава внимание едно прошение от жителите на Анхиало, които искат да имат българска църква.

Архивът на Добровски позволява да се навлезе и в някои детайли от дейността на българската емиграция на румънска почва. Те дават възможност да бъдат проследени усилията на образованите българи за създаване на собствени културни институции – училища и печатници, и трудностите, които е трябвало да преодоляват.

Материалите в архива на Добровски могат да бъдат използвани като градиво при разработката на голямата тема за формирането на националните идентичности на Балканите и най-вече за конструирането на националните историографии на Балканите през XIX век и взаимните влияния между представителите на националните историографии. От особен интерес е преводът на Добровски на съчиненията на руския историк Хилфердинг, останал в ръкопис.

Тези материали съдържат богата информация и по темата за основните политически течения на Балканите през XIX век и особено по все още недостатъчно разработената тема за еволюционизма като политическа идеология. Освен материалите за вижданията на самия Добровски в архива се съдържат и данни за други представители на епохата като например Васил Попович от Сливен, който по много ярък начин изразява предпочитанията си към мирното стопанско и културно укрепване на българите в пределите на османската държава и отхвърля революционните сътресения.

В заключение ще си позволя да настоявам, че архивът на Добровски представлява интерес не само за изследователите на българския културен и идейно-политически живот, но и на важни аспекти от балканската история. Въз основа на това бих апелирала за цялостната му публикация – заедно с материалите, останали в Пловдивската народна библиотека.

Бележки

1. **Шишманов**, Ив. Иван Добровски (По лични спомени и съобщения). – *Български преглед*, 1896, кн. 7-8, 139-186; Съществува и като отделен отпечатък от 50 с., издаден в София през 1896 г. в Придворната печатница „Братя Прошекови“. Ново издание – В: **Шишманов**, Ив. Избрани съчинения. Под редакцията на Георги Димов. Т. I, С., 1965, 298-332. Всички позовавания на тази публикация на И. Шишманов в настоящето изследване са въз основа на новото издание; **Данова**, Н. Българските ученици на остров Андрос. // *Исторически преглед*, 1996, 1, 31-69.

2. **Иванов**, Ю. Български периодически

печат от възраждането му до днес. С., 1893, с. 18.

3. **Шишманов**, Ив. Избрани съчинения ..., 330-332.

4. **Аргиров**, Ст. Материали за историята на нашата просвета. // *Училищен преглед*, VI, януари 1901, кн. I, с. 127.

5. Народна библиотека „Иван Вазов“ – Български исторически архив (По-долу: НБИВ-БИА), ф. 6.

6. Тефтерчето се съхранява днес в архива на книговезеца Павел Стрезов в Пловдивската библиотека – НБИВ-БИА, ф. 15, а. е. 1. За него вж. **Данова**, Н. Тефтерчето на Иван Добровски. // Памет и дълг. Сборник по повод 60-годишнината на проф. Иван Радев. В. Търново, 2003, 110-125.

7. За нея вж. **Стоянов**, М. Стари гръцки книги в България. С., 1978, с. 423.

8. Информацията за съдбата на тези материали дължа на колегата ст. н. с. д-р Цветолюб Нушев, на когото изказвам гореща благодарност.

9. **Аргиров**, Ст. Три неизвестни писма на отца Неофита Хилендарски Бозвели (Нови данни за неговия живот). // *Сп. БАН*, кн. LIV, Клон Историко-филологически и философско-обществен. С., 1937, 189-202.

10. НБКМ-БИА, ф. 233 и оп. II Г 873; за него вж.: **Данова**, Н. Библиотеката на Иван Добровски. // *Sudia balcanica*, 21. Култура и общество. С., 1992, 189-203; **Данова**, Н. Каталозите на библиотеката на Иван Добровски. // *Известия на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“*. Т. XXII (XXVIII). С., 1996, 346-387.

11. **Маслев**, Ст., М. Балджиев. Документи на гръцки език. // Д-р Петър Берон и Одринската българска мъжка гимназия д-р Петър Берон. Сборник от статии и документи. Съставители Ив. П. Орманджиев и Ив. Пенаков. С., 1958, 508-550.

12. За тях вж. **Данова**, Н. Черти към българския образ на Америка. // Разночтенията на текста. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. д-р Кирил Топалов. С., 2003, 327-337.

ЕДНА НЕПОЗНАТА БЪЛГАРИЯ

НЕИЗВЕСТНИ И НЕОЦЕНЕНИ ФОНДОВЕ НА НБКМ

НИКОЛАЙ ПОППЕТРОВ

Ще започна с една констатация: многобройни лични архивни документи – дневници, спомени, писма, материали на политически формации, държавни органи и обществени организации; фотографии и пощенски картички, позиви и акцидентни книжа, албуми и рекламни брошури, съхранени във фондовете на Народната библиотека, много дълго време са били, а някои и сега остават неизвестни и неоценени. Съзнавам, че понятието „неизвестни“ е неточно. Често се използва и напълно спекулативно: за „новооткрити“, „напълно неизвестни“ се обявяват множество документи и факти, с които се борава например в пресата. Но самият факт, че се намират в архива, съответно в библиотечната сбирка, и че са разкрити по някакъв начин – в каталог или в печатен опис – доказва, че те са познати, поне на определен кръг лица. Това обаче е ограничена известност. Парадоксално, но водещо в случая е положението, че неизвестността на документи и материали за медиите ги лишава от популярност, а неизвестността им за специалистите не позволява въвеждането им в редовно обръщение. Независимо от неудовлетворението от журналистическата неточност с категоричност може да се твърди, че и за медиите, и за широката публика, а за жалост – дори и за преобладаваща-

та част от специалистите, занимаващи се с миналото, това са непознати материали.

Като цяло става дума за документални материали и печатна продукция изцяло свързана с периода от 1879 до 1944 г., време, в което се изгражда модерна България. Те са съхранявани в Българския исторически архив на НБКМ, обособени са като снимков фонд, разпръснати са в общия фонд и във фонда на отдел „Карти и графики“.

Причините тези всичките документи да са неизвестни и недооценени в голяма степен са извънбиблиотечни. Ситуацията обаче е типичен пример как битуващи в различни, главно специализирани обществени среди – на историци, журналисти и т.н. – нагласи могат да рефлектират върху популяризирането на изключително документално богатство. Не че представителите на историческата колегия, както и тези на хибридната група автори – популяризатори – не посещават и не ползват фондовете на библиотеката. Тъкмо напротив, сред тях, мога да говоря за впечатленията си от най-малко две поколения, които познавам, владее нагласата, че библиотеката е първокласно, незаменимо хранилище, средоточие на уникална с оглед интересите им информация.

В националното обществено мнение и особено в историческата колегия обаче десетилетия наред господства един своеобразен, на моменти дори деформиращ подредбата на ценностите принцип. Той е: да се гледа на събитията от призмата на героическото, извънредното, уникалното. Принципът на доминиране на политическата история над тази на културата и на обществото. Доминиране на събитийното открояване, на патоса – вместо на спокойния дух на съзиданието.

Най-общо липсата на интерес към историята и историческия извор извън политическата събитийност е породена от действащите в страната (а и в региона) различни фактори от менталитетно и политическо естество. Те, сумарно обуславят закъснялата с близо седем десетилетия рецепция на променилата изследователското мислене школа на Аналите („Ecole des Annales“), основана в 1928 г.

Интересът към дадена тема, личност, събитие, процес и т.н. зависи от различни, в определени моменти и преплиташки се фактори. Тяхното познаване и отчитане позволява да се обясни динамиката във вниманието към едни теми и документи и пълното пренебрегване на други. Най-общо могат да се посочат следните – с решаващо значение – фактори:

а) обичайното преоткриване на даден проблем/явление, свързано с възвръщане на интерес и обусловено чрез някаква дистанция на времето. Често този фактор може да бъде отключен от юбилей на личност; преиздаване на произведение; публикуване на изследване, допиращо до темата; включване

в обществения дневен ред на събитие, рефлектиращо върху темата и т.н.;

б) ролята на политически/идеологически фактор. Идеологически диктат, цензурни съображения, но и идеологически обосновано преоткриване лежат в основата на подобни причини за забвението, съответно преоткриването на факти, а оттам и на документи;

в) случайни фактори, силно конюнктурни, включително и такива, породени от модни настроения и свързани с модна тема. Тук може да се посочи като типичен пример личността на даден архивен библиотечен работник с неговия интерес и нагласа, формирането на интерес чрез произведения на художествената литература или киното (филм за бележит писател или роман из живота на масоните реално може да отключи изключителен медиен и научен интерес, включително към периферни за произведението, но добре застъпени документално в библиотеката теми).

Преоткриването на националния въпрос (преобладаващо македонския) на границата на 60-те и 70-те години на XX век, силно обвързано с действието на политическия фактор, търпи силно влияние и от другите, посочени тук.

Сблъскам се в практиката си с досадния факт, че албуми, съхранявани във фондовете на Народната библиотека, се цитират и ползват по екземплярите си в лични фондове от Държавния исторически архив, че дори изследователи, работили в библиотеката, не знаят за тяхното съществуване в нея. С този факт допираме до не особено високата библиографска култура на ред изследователи, редактори и издатели.

Кръгът, както виждате, се затваря.

В такава атмосфера обяснимо е защо и самите библиотечни дейци не са проявявали настойчивост при представяне и популяризиране на сбирките си. Обществото малко се е интересувало, дори в лицето на най-изявените си специалисти, от албуми за някогашния Делиорман или Бургаското пристанище, от рекламни брошури или от темата за масовата култура, отразена върху пощенските картички. Защото е владеела националистическата, а след нея комунистическата гледна точка за възпитателно интерпретиране на миналото, за миналото като източник на мобилизация и морализаторство, а не като обект на необременен с политическа дидактика интерес.

В тази специфична картина мястото на библиотеката е като на потърпевш. Защото, независимо от господстващата парадигма спрямо миналото, от нейна страна е направено много за популяризиране на някои от скритите ѝ притежания. Разбира се, от днешна гледна точка може да се констатира, че то е малко, че пренебрегвайки например албумите и каталозите, Тодоровата концепция за репертоара на българската книга им е осигурила няколко десетилетия незаслужено неразкриване.

За чест на Народната библиотека трябва да се спомене, че *значителна част* от архивните ѝ богатства са *разкрити* чрез прецизни, публикувани като отделни книги справочници. Достатъчно е само да се отбележи монументалната поредица „Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления в Българския историчес-

ки архив“, започнала с т. 1 в 1963 г. и обхванала до т. 7 (1986 г.) 599 архивни фондове.

За да резюмирам: неизвестността на документално-книжовното богатство, отнасящо се до периода на Третото българско царство се дължи на следните три фактора:

1. Не напълно разкриване чрез библиографски издания.
2. Слабо популяризиране.
3. Липса на обществено и научно внимание.

Така, изпадайки извън научната парадигма и медийните приоритети, то остава встрани от представата за библиотечните притежания.

В недооценения, а в отделни моменти и при някои видове документи и пренебрегнат документален масив се съдържа изключителна информация за реконструиране на психологическата атмосфера на актуални и значителни на времето си събития и процеси; за илюстриране на тенденции, допиращи до усложнени масови нагласи, до устойчиви представи и временни увлечения. Който се интересува от политическата митология и злободневните страсти, от история на общественото мнение и масовата култура, от картината на делника, от външния облик на процеси и тенденции и от интимната им същност не може да мине без материалите от Българския исторически архив. Те са изключително по стойност и мащаби градиво не само за историците, но и за антрополозите, социалните психолози и т.н.

Няма да бъде пресилено, ако кажа че картината на една друга България далеч от стереотипните отрицания или

хипертрофирани възвеличавания, България неизвестна, показана чрез образите на своите улици и площади, в стереотипната стилизираност на реклами или рекламни комикси, чрез бележки за делника и частни писма стои заключена във фондовете на библиотеката. Дори фактът, че в БИА са попаднали документите на осъдените по „народния съд“⁽¹⁾ свидетелства какви уникални информационни масиви са съхранени. Необременени от претенциозния подбор на наследниците или на фондообразувателите, както и на временните страсти на някои от някогашните архивисти.

Бих искал да се спра върху фонд 274 към БИА - на д-р Николай Петров Николаев. Неговата /не/популярност и недостатъчно разкриване е типичен пример за рецидивите на политико-историческата парадигма. Хилядите писма, бележки, изрезки от вестници и документи като цяло не съдържат нищо достатъчно героично, че да привлече внимание на журналист, популяризатор или историк; никаква от любимите на поколения историци теми като освобождение на Македония, национален въпрос, антифашистка борба и комунистическо движение. Има, обаче, уникални записки, осветляващи не само делника на един първокласен публицист, общественик и политик, но и механизмите на редица събития от съдбоносния период 1935–1939 г.

Ще се спра съвсем накратко върху изненадите, които този фонд съдържа за историка. Струва ми се, че непознаването на фонда, от една страна, и не припознаването на личността и делото на Николаев, от друга, рефлектират

взаимно. Получава се своеобразен *circulus vitiosus*, в който, междувпрочем, изпадат и други проминентни личности с техните документални масиви в българските архиви (например Димитър Пешев, чиито личност и мемоарно наследство бяха популяризирани от чужденец)⁽²⁾.

Николай Петров Николаев е роден в 1887 г. в Шумен и умира в 1960 г. в Упсала, Швеция. Между тези две дати се разполага интензивен живот и динамична кариера⁽³⁾. Следва военно училище в София, военно и цивилно право – съответно в Петербург и София, промовира с докторат по политически науки в Париж. Стига до чин подполковник като военен юрист, от 1924 г. до 1931 г. е директор на органа на българската външнополитическа и културна пропаганда „Ла Бюлгари“, в периода 1935–1936 г. е главен секретар на Министерството на външните работи и изповеданията, от 1936 до 1938 г. е министър на народното просвещение, а през 1938 г. – министър на вътрешните работи и народното здраве. Междувпрочем създава през 1933 г. Българското ротарианско движение. Друг факт, с особена актуалност в условията на днешното трескаво равение в проминентни родословия, е, че покрай съпругата си се сродява с Теодор Теодоров и Найден Геров и косвено с фамилии като Маджарови, Бурови, Губиделникови.

Ще се отклоня за миг, за да вметна, че д-р Николаев е съученик и приятел в своето детство с Боян Пенев, че с голяма вероятност тъкмо под влиянието на последния се ориентира към литературна дейност. Спомени за бележи-

тия си съученик той дава в посмъртно отпечатаните си и недовършени спомени – „Фрагменти от мемоари“ – факт, останал поради досадната неизвестност на автора дори извън полезрението на библиографката на Боян Пенев Татяна Янакиева(4). Впрочем, двойното непознаване – на личността и особено на фонда в случая с д-р Николаев има многобройни досадни последствия. Достатъчно е да отворим показалците на изданието на БАН „Периодика и литература“, за да видим как неговата личност се смесва с тази на полузабравени негови съименници(5).

От многобройните документални материали на фонда бих искал да акцентирам на следните:

1. Служебен дневник на Николаев в качеството му на министър на народното просвещение (1936–1937).

2. Дневникови бележки, записки и развити текстове от втората половина на 30-те години.

3. Документи за провеждането на парламентарните избори от март 1938 г.

4. Отделни, единични документи от периода след 19 май 1934 г., свързани с политическия живот на страната.

Дори само по посочените материали може да се обобщи, че архивният фонд съдържа първокласна документация с голямо значение за:

- Реконструирането на делника на един журналист и публицист и съвремененно открояваща динамиката на обществените контакти и интересите на типичен представител на отдалото се на обществено-политическа кариера запасно войнство.

- Проучването на дневния ред на по-

литик и министър според дневника му като министър на народното просвещение.

- Осмислянето на механизмите на изграждане на безпартийния режим, при това в най-съзидателното му и спокойно време (1937 г. и особено 1938 г.) чрез документацията по линия дейността на фондообразователя като министър на вътрешните работи.

- Разбирането на причините за отхода от демокрацията и мотивите за следвания след преврата от 19 май 1934 г. политически курс. Струва ми се, че документите позволяват да се отговори на въпроса какъв е авторитарният климат, който благоприятства и безпартийния режим. Тази документация е от голямо значение, защото българският безпартиен авторитарен режим е уникален случай сред модерните недемократични режими в условията на XX век.

- Изясняване на подходите при водене на дневник: в случая от най-банална агенда, през по-обстойни бележки, до развити, литературно завършени текстове(6).

Сред документите има и такива, позволяващи уточняването на тенденции и становища на различни политики, включително и на държавния глава цар Борис III. С него е свързан, например, кратък нотис (декември 1937 г.) както и две схеми. На гърба на едната от тях Николаев собственоръчно е написал: „Проект за държавно устройство, дадено ни от г. Д. Генчев, като бяхме се събрали“. Този проект, редом с една знаменателна фраза от нотиса, свидетелства за ясно изразени виждания, становища и воля на монарха по

въпроса за държавното устройство(7).

Разгледаният архивен фонд е само един нищожен пример за онези буквално неизчерпаеми количества от документи, които НБКМ притежава. Като прибавим към тях албуми, каталози, рекламни текстове, пощенски картички и т.н. разполагаме вече не само с основата, но и в много голяма степен – с градивото на историята на делника, на менталитетите, на социалния живот, на идеите и т.н. в периода от 1878 г. до 1944 г. И което е една от най-ценните характеристики на библиотеката – в нея на едно място са събрани и книгите, и периодиката (и наши, и чужди) от разглежданата епоха, и документите (в архива), и съответната изследователска литература (пак наша и чужда), и справочния апарат – библиографии, но и достъп до бази данни.

Причините за недооценяването и „неизвестността“ (за широката публика) на посочените, а и много други подобни материали, както вече отбелязах, са комплексни и в много голяма степен са напълно извън властта на библиотеката. Пътят за неутрализирането им минава през една *центрирана промоционална политика*. С времето изложби, контакти с медиите и други форми на работа неминуемо ще осигурят популярност, ще позволят огромното документално богатство да влезе по-пълно в обръщение,

не само в научни, но и в предназначени за по-широката публика публикации и други медии. А това ще спомогне не само за разкриване на библиотечните богатства, но и за осветляването на „непознатата“ България. Скъсяването на разстоянието между архива и медиите е реалния път за *нарастване* на библиотечната популярност.

Бележки

1. По силата на 9-то Постановление на Министерския съвет от 30.I.1945 г. (свързано с приключващите I-ви и II-ри Върховни процеси на „народния съд“).

2. Nissim, G. L'uomo che fermo Hitler. La storia di Dimitar Peshev, che salvo gli ebrei di una nazione intera, Milano, 1998 (на български – 1989 г., на немски – 2000 г.). Същият автор още в 1995 г. в друга работа на италиански език акцентира върху значението на личността на Пешев.

3. Поппетров, Н. Д-р Николай П. Николаев – политик, общественик, публицист. // *Минало*, 1996., № 2, 77-80.

4. Николаев, Н. П. Фрагменти от мемоари. София, 1994., 41-42, 45-46.

5. От многото случаи на погрешна атрибуция съвсем типично: *Периодика и литература*, Т. 5, София, 1999, 13, 15.

6. Фондът на Николаев е използван в научната литература от Мигев, Вл. Утвърждаване на монархо-фашистката диктатура в България 1934–1936 г. София, 1977, с. 102, 155, 174.

7. Цит. фонд, оп. I, а.е. 763, л. 66, 182, 183.

МУЗИКАЛНАТА ДЕЙНОСТ НА ЕДИН ВЪЗРОЖДЕНСКИ КНИЖОВНИК

АСЕН АТАНАСОВ

Известно е само името му – Вълко Добрювич. Няма го всред възрожденската интелигенция(1), не се откриват и исторически данни за личността му. Първи сведения за него публикува проф. Беню Цонев. Той посочва, че всред събраните от него славянски ръкописи от Самоков има музикален ръкопис, озаглавен Ирмология(2). Славянски ръкописи от Самоков събира и проф. Маньо Стоянов, който съобщава за два невмирани Стихирара(3). Събраните три музикални ръкописа сега се съхраняват в Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ – София.

В хода на научните експедиции, проведени през 1998–2001 г. от Центъра за славяно-византийски проучвания „Проф. Ив. Дуйчев“, в Митрополитската църква в Самоков бива открита малка, но особено показателна и интересна сбирка от седем музикални ръкописа(4). На различни листове в ръкописите книжовника се самоидентифицира и дава сведения за отделни моменти от своя живот. Откритите ръкописи(5), заедно с ръкописите от НБКМ, съставят цялостна сбирка, доказват съществуването на Самоковската певческа школа(6) и характеризират личността на книжовника чрез кратки колоритни бележки.

Името му е Васил Добрев Шаскчи (с прибавена наставка -ев, образуваща фамилното му име). Родителите му са го нарекли Вълко, а в светото тайнство

кръщение бива наречен Васил. Родното му село Оваджик (сега Поляново, Хасковско) е в пределите на България от 1885 г.(7). Преселва се в Самоков, без да спомене кога е станало това. Посочва занятието си – шаякчия (Sam. Usp. B. Slavo 1, л. 49^a). Навсякъде се подписва оваджичанин, като изтъква родното си място.

От запазени (подшити към ръкописите) документи може да се заключи, че Васил Добрев е бил състоятелен. Той е износител на шаяк (НБКМ Рк 444), притежава голям хан в града (Sam. Usp. B. Slavo 3, л. I^b). Доброто материално състояние позволява на Васил Добрев да учи в Света гора. Така той пребивава година в градчето Карея, където учи църковно пеене в училището за миряни и пише своите музикални ръкописи. За тази своя дейност съобщава с ред приписки в ръкописите си. В ръкопис-конвюлт, представляващ стихирар, сметководен тефтер и части от руска граматика (писан между 1849–1864, Sam. Usp. B. Slavo 5) В. Добрев изписва на гръцки език пълния състав на подобията на осемте църковни гласа(8). Преписаните от печатно издание части от руска граматика, намиращи се в края на конвюлта, свидетелстват за интересите на книжовника. Той знае гръцки и турски, учи руски език. След Освобождението В. Добрев пътува извън страната (НБКМ Рк 444, Sam.

Usp. B. Slavo 3), а като делови човек търси наемсата на съда срещу некоректен съгражданин. Рафаил касапина наема хана му, но не плаща сметка от 745 гроша.

За себе си В. Добрев оставя „кращаредчета редичета (или стихове)“ и казва, че е „благочестив и верен, трудолюбив мъж, певец църковен благоукрасител“ (**НБКМ Рк 1275**, л. 175^а). Като книжовник е възрожденска личност с многостранни интереси. Той съхранява в препис отделни тропари от най-ранната служба на св. Йоан Рилски, изписана в Скопския миней (**Sam. Usp. B. Slavo 2**, л. 25^а). В същия ръкопис (л. 60^б-61^а) пише: *стиховниі поѣмїи на 11й майа тѣя тропаре ся поятъ кога хѣдѣтъ на оуѣлището да свѣтѣтъ кода съсъ народа и вѣсъ свѣте ѡуѣницы гласъ ѿ па*. Текстът, по съдържание светски, е разпят на глас 6 по подобната стихира *Доме Ефратов* (стиховна на вечернята на 20.XII.). Пише и градски песни – интересен документ за лично музикално творчество. Едната песен е „Божествена свирка свира“ (глас 6, **Sam. Usp. B. Slavo 7**, л. 45^б). Втората е „Песен похвална, сътворена от Вълка Добрювича уваджичанина на нашите родители“ (глас 8, **НБКМ Рк 1275**, л. 220^а)(9). Песните са изписани с Хрисантова нотация – основна нотационна система през XIX век, ползвана до появата на първите западноевропейско образовани музиканти, които въвеждат петолинейната нотация. Васил Добрев притежава музикална дарба и използва много точно невмената нотация. Той отбелязва различни мелодийни фигури и ритмични комбинации, свидетелстващи за добра авторска инвенция и похватност.

Десетте музикални ръкописа уточняват важен етап в развитието на църковното пеене и са историческата връзка между XIX и XX век в българската църковнопевческа традиция.

Бележки

1. Вж. **Българската възрожденска интелигенция**. Енциклопедия. С., 1988, 740 с.
2. Ръкопис № 444. Вж. **Цонев, Б.** Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната Библиотека в София. Т. 1. С., 1910, с. 440.
3. Ръкописи № 1275 и 1277. Вж. **Стоянов, М. и Хр. Кодов.** Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 4. С., 1971, 96-97.
4. **Джурова, А., Велинова, В.** Опис на славянските ръкописи от Самоков. С., 2002, 232 с.
5. Пак там, 103-111.
6. Петър Динев пише: „Певци в митрополитската църква „Св. Богородица“ в Самоков са били Алекси Вариклечков (1828-1908), Никола Шаякчиев и Стефан Пешев (1848-1928)“. История на монофонното и хорово църковно пение в България. НА БАН, Сб. 19, оп. 1, а. е. 21, 176-178; Забележителни църковни певци през възрожденската епоха. // *Църк. вестник*. № 36, 29 окт. 1960, 5-6; Още няколко забележителни църковни певци от възрожденската епоха (от...Софийска епархия). // *Църк. вестник*. № 38, 12 ноем. 1960, 7-9.
7. Вж. **Коледаров, П., Н. Мичев.** Промените в имената и статута на селищата в България 1878-1972. С., 1973, с. 199.
8. Част от същите подобия са поместени в съставения от Манасий Поптеодоров Обширен възкресник, С., 1914; 2. изд. С., 1969. Те са обозначени като оригинали, но са поместени само в невмена нотация. Византийският химнографски текст липсва.
9. Песните са публикувани от **Льондев,**

П. Народни песни, записани с Хурмузиеви невми. // Изв. Инст. музика, 12. С., 1967, с. 198.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Схема за описание на ръкописите според **Джурова**, А. и В. Велинова. Опис на славянските ръкописи от Самоков. С., 2002, 103-111, както и **Цонев**, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната Библиотека в София. Т. 1. С., 1910, с. 440; **Стоянов**, М. и Хр. Кодов. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 4. С., 1971, 96-97.

I. Ръкописи от Митрополитската църква „Св. Успение Богородично“ в Самоков

Sam. Usp. B. Slavo 1

Въскресник на Вълко Добрювич, XIX в.

I+99+I л. хартия, 216x159 мм, текстово поле 165x125 мм, 24-26 реда на страница.

Хартия: три вида, едната е поплътна, белезникава и грапава, воден знак: *герб с орел и литери TSC и контрамарка профилна луна, Николаев 1150 а и б от 1860/61 г.* Вторият вид хартия е по-тънка, по-фина, и светла с воден знак: *три шапки, Николаев, № 1162 от 1874 г.* Третият вид хартия е кремава, фабрична, без воден знак. Ръкописът съдържа 10 тетради:

от първа до трета са съставени от по 5 двойни листа,

четвъртата – от 6 двойни листа,

петата съдържа 8 двойни листа, от които три са отрязани,

6-8 тетрада са отново по шест двойни листа,

9 и 10 тетрада имат по 2 двойни листа.

Подвързия: картон, който е бил обвит в плат, но сега платът е прокъсан. Гърбът е от светла кожа, на която личи избелял надпис *Осмогласник*.

Писмо: 1 колона 170x130 мм, 15-15 мелодико-словесни реда, гърцизиращ курсив под Хрисантова невмена нотация. Избеляло черно мастило. В последните четири листа, които са добавени по-късно, има червено мастило за главните букви.

Правопис и език: църковнославянски.

Украса: само в последните осем листа има червени инициали със семпла украса: чертички като лъчи около буквите.

Съдържание:

л. 1^а: *воскрѣсникъ октоѣхъ на воскрѣсните тропаре на вѣчѣрнія и стѣхѣвни каѣсми и антифони и на всякое дѣханіе на цѣрковно пѣніе писано и сочинѣнно ѿ васілія дѣврювича ѡваціуанина пѣснопѣнца на цѣрковно пѣніе гласъ а*

Вѣчѣрнія наша молитвы

л. 49^а между 2-3 мелодико-словесен ред: *сѣе сочинѣние на в. д. ѡваціуанина нынѣ же нарицаемѣ шаякуіа оу самоковѣ присѣльникѣ.*

л. 82^а в долния край на листа и л. 83^б: *Добрѣе да покажѣми жаломіилныя гласъ на любопитните пѣвцы да гѣ знаѣтъ. гласъ жаломіилномѣ ни.*

Съвысоты снишелъ еси

л. 84^а: *Иже насъ ради тѣя сѣдѣлны гѣрците ги поятъ на гласъ жаломіилномѣ и ги назначаватъ така пл. δ'ὀλίγον με κέντιχα μαζί καὶ παρακάτω νη*

На форзацния лист има приписка от наследниците на писача с дата 10.V.1927 г.

Произход: подарена на храма „Успение Богородично“ от наследниците на Васил Шаекчиев през 1927 г.

Sam. Usp. B. Slavo 2

**Стихирар на Вълко Добрувич,
XIX в.**

62 л. хартия 261x193 мм, текстово поле 210x153 мм, по 30 реда на страница, невми и църковнославянски текст.

Хартия: кафеникава, грапава, плътна и груба. Воден знак: *герб с три звезди и корона отгоре с литери AG, Николаев № 923^a и 923^b от 1807 г.*

Ръкописът съдържа 12 тетради:

първата е съставена от два двойни листа, от които първият е използван като форзац, един липсва и в момента има само два листа;

от 2 до 4 тетрада съдържат по 3 двойни листа;

5 тетрада е с два двойни листа;

6-11 тетрада са с по три двойни листа;

последната, 12-та тетрада е съставена от два двойни листа, като последният е форзацен, един е изрязан и в момента са останали два листа.

Сигниране на тетрадите и оригинална пагинация няма. Разлиновка няма.

Подвързия: картон в кожа, сравнително добре запазена.

Писмо: 1 колона 200x145 мм, 12-16 мелодико-словесни реда, гърцизиращ курсив, под Хрисантова невмена нотация, общо 30 реда на страница. Почеркът е един, но мастилото е два вида – избеляло кафяво и черно. За

заглавните букви и заглавията на отделните песнопения е използвано лилаво мастило.

Украса: за инициалите – лилаво мастило и елементарни чертички като лъчи около буквата. Хастите на някои букви са запълнени с коси черти.

Правопис и език: църковно-славянски.

Съдържание:

л.1^a: *Слѣвы на свѣтъи апѣстола петра и пѣвла на велицѣи вѣчѣрни глѣсъ ѿ*

Трикратнымъ вопрошеніемъ

л.3^a: *Мѣсцъ октѡмврїи в ѿ я дѣнь пѣмѣтъ прѣзвѣмъ пресвѣтъѣя владѣицы нашея богородицы и прѣмъ дѣвы марїи на всенѡщное вѣдѣніе на Господи възвахъ стѣхирѣ на ѿ глѣсъ ѿ подѡбенъ ѿ дѣвное вѣдо: па ѿ великое застѣпление*

л. 25^a: *Мѣсцъ октѡмврїи въ 19-й дѣнь сѣлжева свѣтаго и прѣподобнаго отца нашего Іѡанна рылскаго вѣчер на все нѡщно вѣдѣніе на Господи възвахъ стѣхирѣ глѣсъ ѿ подѡбенъ ѿ дѣвнаго вѣдѣсе па Ъпостницѣхъ восіѣвашѣ*

л. 44^a: *Мѣсцъ октѡмврїи въ кѣ ѿ дѣнь пѣмѣтъ совершѣемъ свѣтаго и слѣвнаго великомѣченика димитрія вѣчера на Гдѣ възвахъ стѣхирѣ глѣсъ ѿ вѣгда ѿ древа па*

Свѣтиши отечествѣ твоѣмъ всегда

л. 60^a: *стиховни поѣмїи на 11й маїа тѣя трѡпарѣ ся поятъ кога ходятъ на ѡбѣдището да свѣтетъ вода со съ нарѡда и вѣсъ свѣте ѡбѣдѣицы глѣсъ ѿ па*

л. 60^b:

тѣплите прѣдстоятели, застѣпници наші, пѣстыря божѣ ственный вѣрнии хранѣтеля,

наже ѿ діавола граватъ, та прѣдъ Бѡга на извѣдатъ,

и ѡ вѣчна рѡдѣсть и ѡ златній рай.

Кѣпни волгѣрска юнѣстіа

л. 61^а:

вѣкниѣ уиновни свѣте,

пѣснь торжѣственна на нашіте оуи-
теля и просвѣтителя,

проповѣдники вѣли рѣки медотѣуни,
непоколебимѣи столпи церкѣвни,

мѣдрѣсть православія вѣры, огне-
дохновенни оустѣи,

невеснотайники свѣтѣи Трѣицы.

Всѣуки волгарорѣдѣи юноши свѣтѣи
да почитаме днѣска,

нашіте си свѣтѣи цѣо са ни просвѣ-
тили на вѣра Бѣжѣи,

Куриа и на Мефодіа венцѣи да им
сплетѣме,

ѡ пролетни цвѣтовѣи сѣхѣи да венчѣаме,

праздникѣи да имѣи принесѣмѣи ѣстенѣи
молѣбницы за насѣи прѣдѣи Бѣга,

непрѣстѣнно всегдѣи да ги имаме.

Приписки: на гърба на предната
корица с ръкописно писмо с лилаво
мастило: тѣзи книга написана отъ
Басилъ Добревъ Шаекѣи подарена за
спомѣнь на цѣрквата Св. Богородица отъ
наследниците на Басила Д. Шаекѣинева
Гаманковъ 1927 г. 10/V.

Произход: дарена от наследниците
на В. Шаскиев.

Sam. Usp. B. Slavo 3

**Стихирар на Вълко Добрувич, ок.
1883 г.**

VIII+45+II л. хартия с различни
размери: първите шест листа: 210x159 мм,
основното книжно тяло – 210x164 мм
и последните 2 листа – 217x165 мм. По
24-26 реда на страница, невми и текст.

Хартията е два вида – първите осем
и последните два листа са от кафе-
никава, груба амбалажна хартия, като
в началото с ръкописа са подвързани
и два лични документа на притежателя
на ръкописа. Основното книжно тяло е
от кафеникава, груба и дебела хартия с
водни знаци: *герб с орел и лѣтери TSC*
и контрамарка профилна луна,
Николаев, № 1150 а и б от 1860/61 г.
Основното книжно тяло е съставено от
шест тетради: първата съдържа два
двойни листа, втората – чѣтири, третата
– отново шест, четвъртата и пѣта – по
осем, шестата съдържа 4 двойни листо,
като в средата е пришит и един отделен
единичен лист, така че последната

тетрада има 9 листа. В края са пришити още два двойни листа от другия вид хартия, като последните два са използвани за форзац при подвързването.

Подвързия: картон в кожа, много грубо изработена, с дупки и кръпки. Отделно парче кожа е използвано за гърба на ръкописа, при което личи грубият шев с дебел конец.

Писмо: 1 колона 160x130 мм, 24-26 мелодико-словесни реда, гърцизиращ курсив под Хрисантова невмена нотация, писани от един писач. Мастилото е черно, лилаво е използвано за заглавните букви и заглавията на отделните песнопения.

Правопис и език: църковнославянски.

Съдържание: в първите шест листа (I-VI) са подвързани два документа: Заграничен билет на името на Васил Добрев Шаякчиев от гр. Самоков, 1883 г. и Призовка на ищеца, 1890 г.

л. 1^а: Мѣсѣцъ дѣкѣврїи въ 5 ѿ дѣнь ѿже во стѣхѣхъ ѿца нѣшего Николѣа архїеппа Мир Ликїйскихъ ѿдотвѣрца на малей вѣчѣрни на Господи возвѣхѣ слава гласъ 5

Приписки: На л. I отзад има приписка на гръцки език, в която български и турски думи са употребени с гръцки граматични суфикси, поради което текстът не може да се преведе точно. Приблизителният му смисъл е следният: *Бележка този хан с диаметър 57 френски метра от портата до яхъра; към десния ъгъл на полукръга не достигат два метра.*

Стари печати и сигнатури няма.

Sam. Usp. B. Slavo 4

Стихирар, XIX в.

II+ 36+ II л. хартия с размери: 195 x 145 мм, лл. 15-22 са с размер 193x145 мм. Текстово поле 150x110 мм, по 24-26 реда на страница невми и текст.

Хартия: три вида – първият вид е кафява амбалажна, тънка, без воден знак. Втората е белезникава, плътна и грапава с воден знак *герб с орел и латери TSC и контрамарка профилна луна, Николаев, № 1150^а и 1150^б от 1860/61 г.* Третата е само един двоен лист - много дебела и грапава без воден знак.

Ръкописът е съставен от шест тетради, като първата и последната са от по три двойни листа, а останалите - по четири. Разлиновка няма.

Подвързия: мукавен картон, обвит в кожа, кафеникава на цвят и некачествена, личат и дупки.

Писмо: 1 колона 145x115 мм, 10-13 мелодико-словесни реда, гърцизиращ курсив под Хрисантова невмена нотация. Мастилото е черно, лилаво се използва за главните букви и заглавията на песнопенията.

Правопис и език: църковнославянски.

Украса: Главни букви с лилаво мастило, около тях чертички като лъчи. Цялостното оформление на този ръкопис, еднаквата хартия, почеркът, изписването и украсяването на главните букви е сходно с предишните 3 ръкописа.

Съдържание:

л. 1^а: послѣдованїе часѡвъ пѣваныхъ въ навѣчїи рождѣства хрістова гласъ [пл.] 8 нн

Вѣолеѣеѣ ѡготовѣѣѣ

л. 9^а: на рождѣство хрістова на Господи возвѣхѣ самогласны гласъ вѣ 81

Приидите возрадѣмся Господєви

Приписки и бележки няма

Sam. Usp. B. Slavo 5

Стихирар, сметководен тефтер и части от руска граматика

(конволут) между 1849 и 1864 г.

63+1 л. хартия, с размери:

л. 1-4 – 215x168 мм;

л. 5-12 – 208x168 мм;

л. 13-32 – 220x140 мм;

л. 33-64 – 221x152 мм

Хартията е три вида. Първият вид е тънка, кафеникава, фабрично производство. Воден знак няма. Вторият вид хартия е груба и плътна, кафеникава на цвят. Воден знак: *герб с три звезди и корона отгоре с литери AG, у Николаев № 923 а и б от 1807 г.* Третият вид хартия е светла, много дебела, без воден знак. Ръкописът е съставен от коли с различен брой листи, от шест до десет. Разлиновката на гръцката част е много слаба – личи само отвесната черта, рамкираща външния маргинал. В останалите части от конволута няма разлиновка.

Подвързия: картон в кожа, горната корица е разлепена.

Писмо: 1 колона средно 160x110-130 мм, 10-14 мелодико-словесни реда, курсивно с гърцизиращи елементи, гръцката част е писана с курсив, Хрисантова невмена нотация.

Правопис и език: църковнославянски и гръцки.

Украса: примитивно изработени заглавни букви, оцветени с червено-лилаво мастило.

Съдържание:

л. 1⁶-4: сметководни бележки и текстове на песнопения

Помилѣи мѣа Божє гласъ ѿ Множе-

ство содѣянихъ

л. 4^а: славы на свѣто вогорѣдиуно
оуспѣніе 15 дѣнь августѣ сотворени ѿ
вѣжкѣ дѣврюкиѣ оуваціѣанина гласъ а
па

Богонаучальнымъ мановеніемъ

л. 8^б: на прѣсвятѣя трѣица слава гласъ
и Приидите людіе

л. 11^б: просѣміа кат' ѣхѣн ѣхѣс: α:
Των ουρανιων ταγματων

л. 28^б: канѣн на пресвятѣя єдино-
сѣшная, и нераздѣльная трѣица отца и сына
и свѣтаго дѣха на писѣся сѣй канѣн ѿ в
дѣврюкиѣ оуваціѣанина ѡ сѣа гора ѡ карѣа
1864 іанѣаріа 14й дѣнь гласъ ѿ га

Понтолъ покры

л. 47-60: *Грамматика на руския език – първа глава* – гръцки текст. Печатното издание е направено през 1796 г. Л. 60^б: приписка на преписвача с годината, когато е направен преписът – 1849.

Л. 62-63 – сметководни бележки на гръцки език.

Л. 4^б, 12, 29-32, 61, 64 – празни

Между л. 4-5 са запазени ивици от 4 изрязани листа.

Стари печати и сигнатури: няма.

Sam. Usp. B. Slavo 6

Стихирар Триод 1864 г.

63 л. хартия, 228x166 мм. Размер на текстовото поле: 165x120 мм, 24-26 реда на страница, невми и текст.

Хартия: безелникава, плътна. Воден знак: *герб с орел и литери TSC и контрамарка профилна луна, Николаев 1150^а и 1150^б от 1860/61 г.* Ръкописът съдържа 11 тетради, по голямата част от които са от по три двойни листа. Изключение прави втората – 4 двойни листа, и последната – един двоен лист, използван като

форзацен. Тетрадите са сигнирани с буквени цифри в средата на долното поле. Разлиновка няма.

Подвързия: картон, обвит в кариран плат, гърбът е изработен от друг плат, кафяв на цвят.

Писмо: 1 колона 170x130 мм, 10-13 мелодико-словесни реда на лист, гърцизираш курсив под Хрисантова невмена нотация. Мاستилото е черно, на отделни листове поизбеляло. Лилаво мастило се използва за главните букви и заглавията на отделните песнопения.

Украса: примитивно изработени заглавни букви в червено-лилаво мастило.

Правопис и език: църковнославянски.

Съдържание:

Л. 1^а: сѣй стѣхирѣрь на велѣката чѣтыдѣсятница творѣніе на вѣлка дѣврувица ошваціиудина ошконуи ся на 1864 лѣто ѿ хріста іанвѣрія 8я дѣнь ош карѣа ош свята гора ош собота вѣчера на мытаря и фарісеа гласъ а па

Приписки: на празния лист 62 с тъмно синьо мастило е нанесен дарствен надпис: написана отъ Василь Доврежъ Шаекви Подарена за споменъ на църквата Св. Богородица, отъ наследници Василь Шакуиева Самоковъ 1927 г. 10/V

Изписани песнопения на предния форзацен лист: вѣ Радѣся царице

На задния форзацен лист: еѣпости-ларій нѣво звѣздѣми га

Всѣсвятый дѣше свѣтъ Отецъ

Стари печати и сигнатури: няма.

Sam. Usp. B. Slavo 7

Стихирар Пентикостар до 1864 г.

45 л. хартия, 195x157 мм. Текстово поле – 135x115 мм, по 22 реда на страница.

Хартия: дебела жълтеникава и

грапава. Воден знак: *герб с орел и лители TSC и контрамарка профилна луна, Николаев, № 1150 а и б от 1860/61 г.* Ръкописът съдържа 6 тетради от по 3 и по 4 двойни листа. Разлиновка няма.

Подвързия: картон, обвит в лилав плат и кожен гърб.

Писмо: 1 колона 150x120 мм, 10-12 мелодико-словесни реда на лист, гърцизираш курсив под Хрисантова невмена нотация. Черно мастило, лилаво се използва за главните букви и заглавията.

Правопис и език: църковнославянски.

Украса: примитивно изработени заглавни букви в червено-лилаво мастило.

Съдържание:

л. 1^а: стѣхирѣри ѿ пятдѣсятника въ недѣля Фѣмина

л. 8^б: недѣля г стѣхъ жѣнъ мнро-носницъ

л. 12^б недѣля д по пасце разславленомъ

л. 15^б въ недѣля самаріанѣни вѣчера на Господи възвѣхъ гласъ а па

л. 19^б недѣля ѿ слѣпомъ

л. 21^б на вознесѣніе

л. 32^б въ недѣля v цы

л. 41^а на вѣхъ свѣтѣхъ

л. 45^б част от градска песен с Хрисантова нотация глас б

вожественна свирка свиря, волгород-нинъ ошмаи дия

Приписки: На гърба на предна корица с гърцизираш курсив са записани следните летописни бележки:

1864 априліе 4й дѣнь алексѣandroво сохранѣніе ѿ смѣрти

априліе 14й дѣнь алексѣandroво рождѣніе

1866 маѣа 31й дѣнь дръгоѣ алек-

сáндрово сохрaнeниe

Посочената в първата приписка година, 1864-та, свидетелства кога при-близително е възникнал ръкописът.

Стари печати и сигнатури: няма.

II. Ръкописи от Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ – София

Рк 444

Ирмология, XIX век

97+6 листа хартия с различни размери. Основното книжно тяло е 210x140 мм, текстово поле 155x95 мм, 11 мелодико-словесни реда на лист. Шестте отделни листа са 210x130 мм, текстовото поле е 160x110 мм, 13 мелодико-словесни реда на лист, Хрисантова нотация.

Хартия: два вида. Едната (л. 1-97) е грапава, пожълтяла, плътна и груба. Водният знак: *герб с три звезди и корона отгоре с литери АГ, Николаев № 923^a, 923^b/1807 г.*, е много изрязан и се открива в долната част на листовите. Другият вид (л. 98-103) е също плътна, грапава и пожълтяла и без водни знаци.

Подвързия: картон и книговезко платно

Писмо: гърцизиращ курсив под Хрисантова невмена нотация

Украса: за инициалите – червено мастило и елементарни чертички като лъчи над и под буквата.

Правопис и език: църковнославянски.

Съдържание:

Празни листове: 60-62, 94^b-97

л. 1^a: Химнология (ръкопис) куп. от Кр. Трайкова

л. 3^a: Ирмолóгiя на катавáсiнте соткóрени ѿ Ъ́жлка Дóбръви́ча о́бвaцiи́нина

Има изпадали много листчета с корекции, които са били залепени върху допуснати при изписването на ръкописа и забелязани по-късно грешки. Един отделен лист 170x110 мм е разчертан с редове за шаблон, използван при писане върху нелинирана хартия.

Към ръкописа има два лични документа. Единият е писан на староосмански: Разрешение за износ на шаяк, издадено от султанската митница в гр. Солун с указан размер на платено износно мито. На гърба на документа е изписана част от посланието на св. ап. Павел до християните в гр. Ефес (5: 9-19).

Вторият документ е чернова на искова молба до съда:

Прошенiе от васила добревъ от г. Самоков противъ рафаила касапина от с. градъ ради говедата що ми докара совата пре времено да му чувамъ у хано от лошото время от снега

25 глави говеда лежаха два дни и вечери гр[оша] 50

25 глави други лежаха десет дни и вечери 250

5 други лежаха петнадесет дни и вечери 75
375

место за сено

250

1 одая за говедарете да седят

120

745

Стари печати и сигнатури: няма.

Рк 1275

Стихирар Триод-Пентикостар, 1864

221 листа хартия, 220x180 мм, текстова колона 180x155 мм, 13 мелодико-словесни реда на лист.

Хартия: тънка, гладка и без водни знаци.

Подвързия: Сравнително добре запазени кожа и картон.

Украса: Примитивно украсени инициали с червено и лилаво мастило

Правопис и език: църковнославянски.

Съдържание:

л. 2^а: Мѣсяць октѡмврїй 1й дѣнь
празднѣньт покрѡвъ пресвятыя владычици
нашае вогорѡдицы на всенѡщное вѣдѣніе на
Господи возвахѣ стїхирѣ гласѣ а

л. 32^а: Мѣсяць октѡмврий въ 19
дѣнь· слѣжева святаго и преподобнаго
отца нашего Іоанна рылскаго· вѣчер на
все нощно вѣдѣніе на Господи возвахъ
стѣхирѣ гласъ а подобенъ в дивнаго
Ѹбае се па

Впостницѣхъ восіаваемъ

л. 55^а: Мѣць октѡврїи въ кѡ-й дѣнь
святѡгѡ и славногѡ великомѣченика
динїтрїа на величїи вѣвѣрни на Гди воззвахъ
стїхирѡ гласъ в̑ егда ѿ древа: па.

СВѢТИШИ ОТЕЧЕСТВѢ ТВОЕМЪ ВСЕГДА

Като л. 9 е пагиниран отделен лист хартия, фабрична изработка, 230x110 мм с изписани върху него фрагменти от песнопения на гръцки език, глас 8. В долната част на листа са изписани вертикално бележки по гръцка граматика – образуване на причастия.

Л. 65 е малко хартиено листче.

Приписки:

на л. 2^а: Василь Добревъ

Стари сигнатури: Н. Б. 3/1932

МУЗИКАЛНАТА ДЕЙНОСТ НА ЕДИН ВЪЗРОЖДЕНСКИ КНИЖОВНИК

Асен Атанасов

Статията поднася за първи път нови данни за възрожденския книжовник, известен до момента само като име – Вълко Добрувич. Първи сведения за него публикува проф. Беню Цонев. През 1910 г. той съобщава за една ръкописна Ирмология сред събраните от Самоков славянски ръкописи. При друго събиране на ръкописи от Самоков, проф. Маньо Стоянов, съобщава през 1971 г. за съществуването на два Стихирара.

Научни експедиции, проведени през 1998–2001 г., откриват в Митрополитската църква в Самоков седем музикални ръкописа, писани от Вълко Добрувич. На различни листове в ръкописите книжовникът се самоидентифицира и съобщава автобиографични сведения.

Тези ръкописи, заедно с ръкописите, съхранявани в НБКМ, съставят цялостна сбирка, доказват съществуването на певческа школа в Самоков и уточняват важен исторически етап в българското църковно пеене. Те са историческата връзка между XIX и XX век на църковнопевческата традиция.

THE MUSICAL ACTIVITY OF ONE WRITER OF BULGARIAN REVIVAL

Asen Atanasov

The article released for the first new sources of one writer of Bulgarian revival only a name to the present – Valko Dobrovich.

The first sources published by prof. Benyu Tsonev. In 1910 he informed for one manuscripte Heirmologion found in the manuscripts collected in Samokov. During another collecting of manuscripts from Samokov prof. Manyu Stoyanov informed at 1971 for existance of two Stiherarion.

At 1998-2001 during the research expeditions in the Metropolit church of Samokov were founded 7 musical manuscripts, written by Valko Dobrovich. At different folio of the manuscripts the writer gave his identity and some biographical information. These musical manuscripts put together with manuscripts preserved in the National library “St. St. Kyril and Methodius” – Sofia composed entire collection which proved the existing of a singing school in Samokov. The manuscripts exacted an important history-making event in the Bulgarian church singing. They are a historical relation between XIX and XX c. of the church singing tradition.

СТЕФАН ЕВСТАТИЕВ И НЕГОВИЯТ КАТАЛОГ

ЛИЛЯНА ПИРИНСКА

Ловешката библиотека „Проф. Беню Цонев“ днес е водещ и уважаван културен институт. Честването на 135-та годишнина от нейното основаване е значимо събитие и повод да надникнем отново в документалната ѝ история.

През 1912 г. в печатница „Светлина“ в Ловеч е отпечатан „Систематически каталог на книгите в библиотеката на Ловешкото читалище „Наука“, нареден и класиран според десетичната библиографична система“(1). Автор на каталога е Стефан П. Евстатиев.

По това време в читалищната библиотека щатен библиотекар няма. От членовете на читалищното настоятелство всяка година се избира по един библиотекар и един помощник-библиотекар, които поемат отговорността по работата на библиотеката. Те формират комплектуването и уреждането на фонда, грижат се за абонамента и подвързията. Поставят за обсъждане важните въпроси и отчитат дейността си пред читалищното настоятелство. За негови членове са избирани млади, образовани и уважавани хора, предимно учители и доктори, които изпълняват тези задължения безплатно. Раздаването на книги на читалищните членове става в определени дни и часове. Един от „слугите“ в читалището е натоварен с раздаването на книгите и па-

зенето на читалнята. При тези обстоятелства да се наемеш с трудоемката и отговорна задача да пренаредиш основно фонда на библиотеката, да го класифицираш, опишеш и издадеш в книга, се изисква много повече от това добросъвестно да изпълниш задълженията си. Човекът, осъществил това дело, съвместявайки го с професионалните си задължения, безспорно е личност с висока култура и специално отношение към книгата.

Стефан поп Евстатиев е роден на 26 юли 1881 г. в Ловеч в семейството на протоиерей Евстатий поп Стефанов. Бащата е буден и образован за времето си човек. Роден е на 15 септември 1849 г. в с. Буново, Пирдопско, където осем години работи като учител. При обиколката си из епархията през 1874 г., новоназначеният Ловчански митрополит Дионисий се впечатлява от съдържателната реч на буновския учител, произнесена при посрещането му, както и от факта, че той е главен църковен певец. Негово преосвещенство му предлага да стане свещеник в престолия му град Ловеч. Евстатий приема предложението и 52 години служи в ловешката църква „Св. Троица.“

Дядо Евстатий има голяма библиотека, чете много и самият той пише. В мемоарния му ръкопис „Ново Соф-

роние“(2), открит и публикуван преди няколко години, са отразени преживяванията му по време на освобождението на Ловеч от турците, участието му в групата ентузиаста, възобновили дейността на читалището през 1879 г., членуването му в читалищното настоятелство. Умира на 88 години.

В такава, наситена с духовност, среда расте и се възпитава Стефан Евстатиев. Ученолюбив и любознателен той завършва търговско образование в Пловдив, след което работи и се пенсионира като банков чиновник в Народната банка в Ловеч. По-късно завършва курсове за пиперинист в с. Образцов чифлик, Русенско, и се утвърждава като добър лозар. През 1927 г. е включен в тричленен комитет, на товарен с построяването на почивната станция на банковите служители в „Сливек“.

Стефан Евстатиев взема активно участие в културния живот на града. Изключително музикален, той свири на цигулка и чело, пее добре. От 1900 до 1905 г. свири в камерния оркестър, ръководен от Панайот Пипков. Участва в театрални постановки.

В отчета на главното годишно събрание на читалището, проведено на 12 февруари 1910 г., четем: „... и тая година библиотеката и читалнята не са уредени“, и по нататък: „Бъдещото настоятелство да се занимае с тоя въпрос и да излезе с едно решение по него“(3). От членовете на новото читалищно настоятелство за библиотекар е избран Н. Хаджиев, а за помощник библиотекар – Стефан Евстатиев.

Съдейки по документите, по-нататък виждаме, че помощник-библиотекарят

има водеща роля в организиране дейността на библиотеката. На заседание от февруари е взето решение: „Възлага се на помощник-библиотекаря да почне уреждането на библиотеката, като направи нови каталози на отделите“(4). За една година са приети доста решения, които подобряват техническото ѝ състояние. За да има ред и контрол при раздаване на книгите, се въвеждат разписки по образец на тези, които се използват в София.

Решава се да се направи списък на нередовните читатели и да се съберат невърнатите книги, да се удължи срокът за домашно ползване на книгите от 15 на 20 дни, а за закъснение да се плаща глоба от 0.20 лв. за всеки 5 дни(5).

На следващото годишно събрание, проведено на 23 януари 1911 г., председателят С. Лалов докладва, че „библиотекарят Стефан Евстатиев се е погрижил да въведе в изправност книгите на библиотеката и че много от невърнатите книги са прибрани“(6). За 1911 г. Стефан Евстатиев е избран за библиотекар. Неизвестно по какви причини през март той подава заявление за напускане, но настоятелите решават „да се покани специално да си оттегли оставката“(7). С десетичната класификация го запознава Петър Ненков, който е уредник на библиотеката при читалище „Съгласие“ в Плевен и пръв в България въвежда брюкселския вариант на десетичната класификация на М. Дюи. Той създава и първия систематичен каталог(8). Без да жали сили и време, Петър Ненков превръща Плевенската библиотека в своеобразна школа и обучава много библиотекари от страната.

Проучил добре десетичната класификация, Стефан Евстатиев започва да подрежда книжния фонд по нея. Набавя достатъчно шкафове, които номерира с букви, рафтовете – с римски числа, а книгите нарежда по поредни номера(9). Книгите получават сигнатура, която е нанесена на заглавната страница и отразена в каталога. Например: Дюма, А. Тримата мускетари.

Н III 15 – сигнатурата означава, че книгата се намира в шкаф Н, рафт III и има пореден номер 15. Книгите в каталога са дадени без пълно описание, а само с автор, заглавие и сигнатура. Работата е извършена в срок и добросъвестно и в протокола от 30 ноември 1911 г. е отразено: „Библиотекарят Ст. Евстатиев съобщи, че списъците по уредбата на библиотеката са готови и иска предвидения кредит в бюджета да се отпусне, за да се напечатат. Настоятелството реши да се напечатат, но кредит да се отпусне за идната 1912 година“(10). През следваща година каталогът е отпечатан, а Стефан Евстатиев получава възнаграждение за свършената работа. Статистическо сведение за книгите в библиотеката през 1911 г. показва, че тя притежава 6768 книги, а „четците“ са 1058(11). Според каталога 314 тома от тях са на латиница. Периодичните издания са 164 заглавия, като българските са 117, руските – 31, на латиница – 16. Каталогът е документално доказателство както за политиката на комплектуване на книжния фонд, неговата систематизация и нареждане, така и за книжната обезпеченост на гражданството.

На гърба на заглавната страница е дадено кратко пояснение, придружено

с пример как да се ползва каталога. Обяснява се, че търсенето е „по въпрос“. В началото е поместен Азбучен предметен показател, който препраща към съответните раздели. След това започва самият каталог, като подзаглавието е допълнено – „Нареден и класиран според десетичната библиографична система и според „Manuel du Repertoire Bibliographique Universel“ на Международния библиографичен институт в Брюксел“.

Сред заглавията периодични издания откриваме: „Българска сбирка“, „Българка“, „Ветеринарна сбирка“, „Демократически преглед“, „Искра“, „Медицински преглед“, „Мисъл“, „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“, „Природа“, „Светлина“, „Училищен преглед“, „Учител“, „Юридически преглед“. От авторите на български книги се срещат имената на: Ботев, Каравелов, Д. Войников, Вазов, Ц. Церковски, И. Блъсков, Д. Подвързачов, А. Константинов, А. Страшимиров, Яворов, Вела Благоева, Евгения Марс. Присъстват произведения на западноевропейски и руски класици, изтъкнати представители на световната философска мисъл, доста правна и педагогическа литература.

През април 1912 г. Стефан Евстатиев постъпва временно на работа в Народната банка в Добрич. От септември 1912 до септември 1913 г. библиотеката е затворена поради мобилизацията и избухналата епидемия от холера. От 1 октомври тя възобновява дейността си, а каталогът е обявен за продажба на желаещите с цена 0.60 лв.(12).

Стефан Евстатиев е член на чита-

личното настоятелство до март 1914.

Името му фигурира и сред дарителите за фонд „Безплатна ученическа трапезария“ през 1937 г. и на фонд „Постройка на ново крило на гимназията“ през 1936 и 1938 г.(13). Умира на 24 декември 1943 г.

Литература

1. **Евстатиев**, Стефан П. Систематически каталог на книгите в библиотеката на Ловешкото читалище „Наука“, нареден и класиран според десетичната библиографична система. – Ловеч : Светлина, 1912. – 135 с.

2. **Стефанов**, Евстати. Ново Софроние : [Записки за народния живот, борбите и страданията на българите през Освободителна-

та война 1877–1878]. – [София] : [Б.г.]. – 112 с.

3. ДА – Ловеч, ф. 65 К, оп. 3, а.е. 13, л. 21.

4. Пак там, а.е. 5, л. 97.

5. Пак там, а.е. 5, л. 100.

6. Пак там, а.е. 13, л. 23.

7. Пак там, а.е. 5, л. 112.

8. **Българска** книга : Енциклопедия / Състав. Ани Гергова. – София – Москва, 2004, 308-309.

9. **Илков**, Цвятко и Данаил Краев. 100 години Народно читалище – Ловеч : Юбилеен сборник. – София, 1970, с. 66.

10. ДА – Ловеч, а.ф. 65 К, оп. 3, а.е. 5, л. 116.

11. Пак там, а.е. 22.

12. Пак там, а.е. 5, л. 132.

13. **Шейтанова**, Геновева. Дарителството в Ловеч до средата на XX век : (Документален сборник). – Ловеч, 1998, с.191, 308.

СЕМИНАР

През май у нас бяха отбелязани Дните на Европа с поредица от събития, които целят да повишат осведомеността на обществото за присъединяването на България към Европейския съюз.

За ролята и мястото на библиотеките в този общ бъдещ дом Регионална библиотека „Христо Ботев“ организира на 12.V.2005 г. във Враца семинар на тема „Българските библиотеки в процеса на интеграция към Европейския съюз“. Участваха 90 библиотечни специалисти от всички мрежи – читалищни, училищни, вузовски, специални – и библиотекарите от Регионалната библиотека.

Доц. д-р Кр. Денчева-Върбанова и д-р Евгения Русинова от СБУБИТ запознаха колегите съответно с проблемите по интегрирането на библиотечните фондове на българските библиотеки в Европейската информационна структура и с PR технологиите в съвременната библиотека. Интерес предизвика лекцията „Българските библиотеки в процеса на присъединяване към Европейския съюз“ на Ели Попова, зав.-отдел „Официални издания“ на НБКМ. За възможностите за участие в европейски проекти говори Силвана Петрова – регионален координатор на Фондацията за развитие „Читалища“ – Видин. След деловата част на семинара колегите отбелязаха с коктейл и тържество професионалния празник – Деня на библиотекаря, който традиционно се празнува през втората половина на месец май.

Олга Каменова

БИБЛИОГРАФИЯТА КАТО МЕДИЯ

МИЛЕНА ЦВЕТКОВА

Книгознанието и медиазнанието са в дълг към библиографията. Те все още не са операционализирали този ментален продукт в научните си парадигми, така че да бъде призната и конституирана неговата цивилизационна ценност.

Възможността да се изгради цялостна визия за библиографията като медия досега се препятстваше от следните **недостатъчни или затворени в своята самодостатъчност представи**:

- библиографията е само формален списък, каталог или автономно печатно издание;

- библиографията е само материален носител, средство за пренасяне на информация, за приближаване на съобщенията до индивидите, които са способни да ги възприемат и които се нуждаят от тях;

- библиографията е само канал, по който тече поток от шифрограми и който е независим от съдържанието на този поток;

- библиографията е само посредник, съединително звено, което приближава, съкращава времето за контакта между първоизточника и получателя и няма нищо общо с ефективността на въздействието на предаваните чрез нея съобщения;

- библиографията е само тип средство за масово информирание със специфични технически параметри и характеристики.

Публикацията на **Георги Лозанов** „Книгата преди, по време и след книгата“⁽¹⁾, визираща книгата като медия и провокативно „разрязваща“ на две части – тяло и текст, имплицитно съдържа алюзии и към справочната, редуцираната до система от библиографски записи, книга.

Съгласно разбирането му, да опознаем или да си припомним „книгата като медия“ означава да я свалим от пиедестала ѝ на „Ноев ковчег“, да загърбим фетишизирането ѝ, да я освободим от сакрализатори и свещенослужители. Означава да я върнем на медиите, да възстановим генеалогичната ѝ връзка с медийната публичност, да я реабилитираме като първата медия, задава модела на масовата комуникация. Означава още да съсредоточим научния и академичния интерес към книгата като среда за комуникативен процес, а не толкова като краен продукт, който се „разграбва“ от другите сфери на културата – историята, литературата, изкуството, техниката.

Ако твърдим обаче, че книгата е първата медия, която задава модела на масовата комуникация, дължни сме да тръгнем от такива приложни научни области като медиологията (медиазнанието) и науката за масовите комуникации.

Медиологията⁽²⁾ като научна дисциплина, която се интересува от взаимоотношенията между човека и него-

вите технически удължения („втората природа“) и от взаимодействията между техниката и културата, може да ни помогне да дадем отговор на въпросите защо книгата е именно медия и как функционира като посредник в съвкупния комуникационен процес. Научният подход изисква да се тръгне от най-очевидното – от етимологията на думата „медия“. Произходът ѝ е латински и вмества в себе си минимум четири значения на термина „medius“: 1. Среден, в средата, по средата, между; 2. Израз на нещо средно като положение (умерен, обикновен, неутрален; безпартиен; неопределен, двусмислен; посредствен, прост; лавиращ, еднакво способен на; разединяващ, спорен, скарващ); 3. Половин; 4. Среда (medium), център, вътрешност; общност, общо достояние, за обща употреба, за общо благо; публичност, видимост, на открито, наяве; отстранявам, убивам някого; правя нещо известно. От медиологична гледна точка „медията“ е всяка изкуствена среда за опосредствано взаимодействие или посредник, който осигурява необходимите условия за „разтваряне“ и „разгръщане“ на комуникацията. Съвсем естествено в спектъра на комуникационните посредници се нареждат езикът, знаците, писмеността, книгата, пресата, радиото, телевизията, Интернет и т. н. (предхождани от архетипи като огъня, пушека, огнището и др.).

Въпреки очевидността на етимологичния анализ, нужни са ни допълнителни аргументи, за да си обясним **защо библиографията, както и книгата са медии**. Можем да използваме показателите на Ани Гергова, говорещи

за близостта на книгата със средствата за масова комуникация(3). Първо, общуването с писаното слово (книги и библиографски издания) е традиционно технически опосредствано общуване. Второ, библиографията от социокултурна гледна точка е фактор в писмената цивилизация, книга в действие, функциониращ обект и субект, влизащ във взаимоотношение със социалните субекти и с обществото като цяло, т. е. библиографията е равностоен елемент от системата на социалните комуникации. Но не един от всички елементи, а централен организиращ и гарантиращ КПД (коефициент на полезно действие) социален фактор. Трето, изследванията на библиографията са диференцирани съобразно етапите в жизнения ѝ цикъл: създаване, съхраняване, разпространение, възприемане. Четвърто, като всеки информационен процес, осъществяващ се чрез средство за масова комуникация, и процесът на книгата може да се детайлизира в шестте основни фактора по веригата: източник (автор и самият акт на писане), съобщение (текстът), канал (материалният носител), реципиент (читател), обратна връзка (отзив, цитиране, рецензия, препоръчителна библиография и т. н.) и информационен шум (манипулиране, цензуриране, фалшифициране, плагиатство и т. н.). Виждаме, че принципът на функционалността, приложен спрямо книгата като среда за осъществяване на информационен процес, разкрива нейното поведение като целесъобразна дейност и показва нейните елементи като медийна система – автор (съставител)-текст-носител-потребител. Те са обединени посредством ди-

намични връзки, обуславящи тяхното единно поведение и състояние.

За да отговорим на въпроса **дали книгата, респективно библиографската книга, след като е медия, е и средство за масова комуникация**, ще ни помогне обобщението, което Владимир Симеонов дава за медиаспецифика. Всички медии, установява авторът, произвеждат, обработват, съхраняват и разпространяват масова информация, функционират в обща социално-икономическа среда и в своята съвкупност имат една и съща аудитория в рамките на дадена територия. Всеки масов посредник се отличава със свой хомеостазис, със сложност по отношение на структурата и количеството информационни връзки и с динамичност, изразяваща се в гъвкавост и адаптивност. Като всяка жива система, медиите подчиняват своето развитие на ендегенни механизми, сред които са конкуренцията, амплитудите между търсене и предлагане, иновациите в науката и техниката и възможностите за своевременното им внедряване(4). За да отговорим максимално обективно на въпроса дали книгата е „едно от всички“ средства за масова комуникация, една от всички медии, е нужно да прибавим още поне две определения. Едното е за понятието „масова комуникация“: процес на незабавно и едновременно разпространяване на голям брой идентични съобщения от комуникационни организации или от средства за масова информация сред пространствено разпръсната и разнообразна по социален състав аудитория; процес, противоположен на междуличностното или индивидуалното общуване(5). Другото необ-

ходимо определение е за „средства за масова информация“: средство за разпространение на информация, характеризиращо се с: 1) Насоченост към масова аудитория, 2) Общодостъпност и 3) Корпоративен характер на производството и разпространението на информацията(6).

Предвид посочените експертни мнения за специфика на масмедията, за масова комуникация и за средства за масова информация бихме могли бързо и сравнително обективно да установим, че книгата, съответно и библиографската книга, не е средство за масова комуникация, че не е „една от всички“ и „като всички“ медии, защото:

- книгата не винаги съдържа и разпространява масова информация, тя носи много често тясноспециализирано знание;

- книгата не преследва бързина, незабавност и едновременност на предаването, а е по-скоро фонд за трайното, непреходното и внимателно обмисленото;

- комуникаторът (авторът) при книгата не е групов комуникационен субект, подвластен на корпоративна дисциплина и произвеждащ под контрола на медийната политика на институцията, а е автономен творещ и генериращ идеи и текстове;

- целта на комуникатора при книгата много рядко е информационно въздействие (защото много лесно се разпознава като такава), а информационен обмен и взаимодействие;

- съдържанието, „съобщението“ при книгата не е длъжно да съвпада с публикационната програма на медията;

• аудиторията на книгата само в някои случаи може да се нарече масова, при четенето не съществува синхронността, симултантността, всеприсъствието при възприемането на „паралелните“ медии, четеното е по-скоро интимно, отколкото публично, по-скоро анархистично, отколкото дисциплинирано и т. н.;

• процесът на комуникация с книгата е много по-близък и често по-ефективен от най-емпатично настроеното междуличностно или индивидуалното общуване.

Както „книгата в действие“, така и „библиографията като действие“ обхваща комуникационния цикъл в неговата пълнота и завършеност. От позицията на общата теория на комуникациите и теорията на масовите комуникации книгата се отъждествява не просто с носителя или канала, а именно с медията (средата и участниците в комуникационното взаимодействие). Имплицитно присъствие на темата за библиографията като медия-среда откриваме и в новата визия за библиографския запис, предложена от Татяна Янакиева: „Моделът на функционалните изисквания към библиографския запис е обърнат към ползвателя и неговите информационни потребности. Задачата му е да изясни как читателите да открият, идентифицират и подберат същностите (произведения, конкретната им реализация, физическа характеристика, авторство и интелектуалната отговорност за създаването, изработването и разпространението им, основни понятия и теми, които са техен предмет) и да получат достъп до описаните „същности“ като се взе-

мат под внимание разнообразните смислови асоциации между тях. Резултатът от този концептуален модел е подобра формулировка на търсенето и подобряване на навигацията в библиографска среда“(7).

Ще си позволя да маркирам личният профил на библиографията като включва и хипотетични характеристики – предмет на предстоящи изследователски проекти.

И така, библиографията е:

• Авторски продукт, създаден вследствие на профилирана подготовка, опосредствана от мъдри учители, ценни книги и автори за подражание. Тя е продукт на тежък, „черен“ авторски труд, който обаче се предхожда от етап на експертно четене-проучване, четене-търсене, четене-анализ, за да се роди оригинален замисъл, който да се развие в процеса на съставяне и писане. Основанията за всичко това търсим в биографията на автора-библиограф. Това определя спецификата на библиографията като необикновен, „сздаден за другите“ творчески продукт.

• Има статута на нов мисловен императив, „библиотека“ от ново знание. Всяка книга е носител на ново знание, тя е нов мисловен продукт. Но само книгата-библиография или дигитализираната библиографска база като неин мултиплициран нематериален носител е в основата на развитието на познанието и на човешката цивилизация като цяло.

• Библиографията става функционираща, едва когато се сблъска с търсещ читател, когато е налице културният процес „търсещо четене“.

• Фундамент от множество уникал-

ни значения, изведени от библиографа в процеса на обратна връзка с документираното слово.

- Средоточие на културните практики „информационно търсене“, „четене“ и „писане“, с които образува неделимо единство.

- Посветила битието си на чуждите стремежи към знанието, на не Книгите и четенето.

- Еталон за хибриден интелект – продукт на знанието за знанието, за знанието на пътищата до знанието, което книгата охранява.

- Побира в себе си Вселената, защото книгата е еквивалент на Вселената.

- Притежава белези на класичност: влиятелност, трансграничност, бавно написана, поражда вечни въпроси, подстрекава към търсене на валидни истини.

- Притежава статута на обект за преклонение, дълбока почит към Книгите и четенето, на култ към тях.

- Феномен за своите читатели: представя неизбежния свят на Книгите, побира целия опознат свят в себе си.

- Провокация за интелект, разбиран като общата способност на човека да балансира, да открива равновесието.

- Подтиква към творческо четене и евристична любознателност.

- Само начетенният субект може да я разбере и осмисли. Тя е предназначена за него.

- Прави автора – читател, а читателя – автор.

- Допълва ерудицията на четящия автор.

- Затвърждава трайния интерес към

себе си от страна на четящите автори, служи им като стимул за своеобразно „съревнование“, за конкуренция, типична за икономиката на знанието.

- Притежава потенциала да става все по-търсена от „търсещи издатели“ в настъпващото „общество на знанието“.

Представата ни за книгата на Книгите – библиографията, ще се обогати, ако я съотнесем към модела на Маршал Маклуън, наречен „тетрада“, обяснил писаното слово като медия(8). „Етимологията“ на писаното слово, така както я детерминира Маклуън, може да ни зареди с достатъчно аргументи в подкрепа на функционалността на библиографията като медия и на нейната „медийна детерминанта“(9). Генезисът и функционалността на писаното слово като медия се обясняват под формата на едновременни аспекти на въздействие върху отделния човек и върху писмената цивилизация като цяло. Това въздействие се дължи на четири органично свързани и симултантно действащи закономерности. Първата е наречена „подсилване“ и отговаря на въпросите: кои аспекти на ситуацията интензифицира новата медия, кое сетиво или конфигурация от сетива изтъква, кое ускорява или прави възможно? Втората закономерност е наречена „закърняване“ и отговаря на въпросите: коя предходна ситуация се обезсилва, измества или анулира, кои предишни условия се изоставят, какво измества, изхвърля от употреба новата медия? Третата закономерност е „възвръщането“ и дава отговор на въпросите: какви повторения или възстановявания влияят в играта, кое „нещо“, отдавна изос-

Фиг. 1. Библиографията като медия

Подсилва:

1. Репутацията на културната практика информационно търсене.
2. Знанието да знаеш къде е скрито знанието.
4. Концептуалното зрение.

Превръща в:

1. Организирана информационна среда.
2. Кондензирано общочовешко знание - многото в едно.
3. Хибриден интелект.

**Библиографията
като медия**

Възвръща:

1. Любопитството, страстта към търсенето.
2. Библиографският език.
3. Ерудицията.
4. Елитизма в обществото на знанието.

Закърнява:

1. Информационният хаос.
2. Информационната тревожност.
3. Апатията към библиотеката.
4. Липсващото заглавие/текст.

тавено, се реабилитира? С четвъртата закономерност – „преобръщането“ се визира фазата на насищането, претоварването и се търси отговор на въпроса: към кои свои първоначални характеристики се стреми новата форма на медията? Всяко четириединство или „тетрада“, съгласно теорията на М. Маклуън, дава „етимологията“ на своя предмет под формата на физически или духовен израз и представя „анатомията“ му в четиризвено-тълкувателна форма.

Как може да се онагледят спецификата и на библиографията като медия?

Ако се обърнем към модела на Маклуън, бихме могли да направим опит за неговото надграждане, като поста-

вим в центъра Книгата на знанието, обединила в кондензиран вид себеподобните си. Получават се четири органични закономерности, няколко неделими един от друг момента, които действат симултантно и образуват качествено ново единство (вж фиг. 1).

Съгласно първата органична закономерност библиографията подсилва: репутацията на културната практика информационно търсене; егото на информационната; престижа на знанието да знаеш къде е скрито знанието; концептуалното зрение. Тези аспекти на човешката дейност освен подсилени, могат да бъдат и интензифицирани, дори хиперболизирани.

По силата на втората закономер-

ност, щом като писаното слово провокира нова ситуация, – реабилитира се, възвръща се „елитизма“, при което едно от циклично проявяващите се възстановявания (в зависимост от историческата ситуация) е повсеместната употреба на старите, класическите езици, тогава *библиографията би следвало да възвръща*: любопитството, страстта към търсенето; библиографския език; ерудицията; елитизма в обществото на знанието. Независимо кое е това „нещо“, което медията „библиография“ вади от забрава и вкарва отново в употреба, то се извършва по силата на необходимостта да се подчертае елитарността на авторите и потребителите ѝ.

Ако съгласно третата закономерност в тетрадата писмената медия „узаконавя“ появата на „организираната четяща публика“ и преобръщането на племенното съзнание в съзнание с исторически усет, тогава *библиографията като медия превръща* неефективните аспекти на човешката дейност в: организирана информационна среда; кондензирано общочовешко знание – многото в едно; хибриден интелект.

Съгласно четвъртата закономерност писаното слово като медия закърнява, възпира употребата на вулгарния жаргон и диалектите, а *библиографията като медия закърнява*: първо, информационният хаос; второ, информационната тревожност; трето, апатията към библиотеката; четвърто, липсващото заглавие/текст, като в същото време налага разделяне на процесите композиция и представяне, характерни за живия – *de visu* контакт с документа.

Гледната точка спрямо библиогра-

фията като социално призвана медия може да подпомогне обясняването и разрешаването на проблема за „анти-творческата дейност“ в публикацион-но-информационната сфера: явленията „цензура на съдържания“, „управление на избора при четенето“, „препоръчителна библиография“ и явленията, свързани с въздействието на СМК върху популяризирането, респективно премълчаването на появата на даден текст, премълчаването или изкривяването на определени гледни точки, стандартизацията на идеите, пропагандата на лъжливи авторитети, унификацията на човека-потребител и човека-аудитория. Всичко това, съгласно медиологията, са взаимно усилващи се информационни шумове, които играят ролята на антитворчески фактори в системата на социалните комуникации.

Отново осмислянето на библиографията като медия прави възможно обяснението и прогнозирането на тази социалнокомуникативна сфера като източник на манипулации – научни, политически и други конюнктурно мотивирани.

Бележки

1. Лозанов, Г. Книгата преди, по време и след книгата // *Лит. вестник*, № 13, 5-11 апр. 2000, с. 1, 11.

2. Башата на медиологията е французинът Режи Дебре, съветник по външната политика на президента Франсоа Митеран (от 1981 г.). Автор е на „Курс по обща медиология“ (1991), „Живот и смърт на образа. История на погледа на Запада“ (1992), „Медиологични изяви“ (1994) и др. Медиологията, според него, трябва да проучва отношенията

между висшите обществени функции (религия, политика, идеология и духовни нагласи) и техническите структури за предаване на информацията и информационното въздействие. Така тя се интересува не само от носителите, от комуникационните средства, а преди всичко от ефикасността на символиката, т. е. от темата за посредничеството (чрез словото и образите) и превръщането му в материална сила и във фактор на политиката.

6. **Войнов, М.** и Ал. Милев. Латинско-български речник. 4 изд. - София, 1945, 378-379.

3. **Гергова, Ани.** Книгознанието в България. - София: Наука и изкуство, 1987, 180-181.

4. **Симеонов, Вл.** Журналистиката. С., ФЖМК, 1999, 209-217.

5. **Кошник, В.** Световен речник по марке-

тинг и реклама. Бургас, Делфин прес, 1977, с. 779.

6. Глосарий-ru, <http://yandex.ru>, (2003.02.24).

7. **Янакиева, Татяна.** Суверенност на текста като информационен обект в библиографския запис // Доклади от XIII-тата годишна конференция, 5-6 юни 2003, http://www.lib.bg/T_Yanakeva.htm.

8. **Маклуън, Маршал** и **Ерик Маклуън.** Цит. съч., с. 159.

9. **Маклуън, Маршал** и **Ерик Маклуън.** Цит. съч., с. 126.

Редакцията на сп. „Библиотека“ е готова да публикува и други мнения.

НОВИНИ

На 26 май т.г. в Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ бе открита изложбата „Духът на Испания“. Тя бе посветена на 400-годишнината от първото издание на книгата на Мигел де Сервантес Сааведра „Дон Кихот“.

Великолепната експозиция бе организирана с любезното съдействие на Посолството на Кралство Испания в България. Включени бяха преводи на романа на български език, съхранявани в Националната библиотека, книги на български и испански език за живота на Мигел де Сервантес, както и репродукции на картините на испанските художници Франсиско Гоя и Диего Веласкес от музея Прадо.

На откриването на изложбата присъстваха испански поети и писатели, както и испанисти от България и чужбина, специално дошли за участие в конгреса, посветен на IV столетие от първото издание на Дон Кихот и на поетичното творчество в Испания.

МАРКЕТИНГ В БИБЛИОТЕЧНАТА СФЕРА: АСПЕКТИ НА ИНТЕРЕСА И ПРОБЛЕМИ НА ИНТЕРПРЕТАЦИЯТА

ЕВГЕНИЯ РУСИНОВА

В годините на преход след 1989 г. библиотечната сфера (в цялост) и библиотекознанието (в частност) са подложени на силни влияния и търпят дълбоки промени. Сменят се концепции, появяват се нови гледни точки и парадигми. Сред тях на *изразен публикационен интерес* се радва маркетингът. Библиотекознанието ни може да се похвали с приличен брой сравнително добре разпределени по години публикации за маркетинга в библиотечната област, не само от български автори, но и преводни. Петнадесетгодишният период на публикуването на първите посветени на маркетинга текстове е достатъчен, за да се търси някаква рекапитулация на интерпретациите. Действително към 2004/2005 г. съществува относително единство в представите на библиотековедите по дефиницията за библиотечен маркетинг, за спецификите и ролята му. Логично е петнадесет години след отварянето на библиотеките към пазара, а на теоретичната мисъл – към западните практики, да очакваме изразено присъствие на маркетинга в библиотечния/библиотековедския дневен ред. Един холандски дипломен текст обаче внася дисонанс в подобни представи. Това ме

предизвиква да хвърля поглед върху публикациите на български автори върху маркетинга от библиотечната сфера. Няма да следвам принципа „кой какво е написал“, а ще насоча внимание върху основните аспекти на интерпретацията на маркетинговата проблематика у нас.

В дипломния си текст, част от който излиза на български, П. Спаребом отбелязва „липсата на ориентация към клиента“, идентифицирането в български условия на маркетинга с рекламата и заключава: „Един съвременен търговски подход към библиотеката е по-скоро нов за България“(1). Три констатации, които, ако ги приемем в общи линии за верни, не очертават блестяща представа за реалната ситуация около библиотечния маркетинг. Така изглежда положението, видяно в една библиотека, през очите на чужденец 15 години след първите маркетингови публикации в специализирания печат. Доколкото ще се доверим на чуждото наблюдение в случая е второстепенен въпрос. По-важното е да се види кое е основното в отделните публикации и кореспондира ли то с някаква практика.

Отделните автори дават различни

ранжирания на приоритетите и определения за обхвата на маркетинговата дейност. Аналитичния поглед върху написаното до днес разкрива и различни етапи на прецизация на отделни постановки. Откроява се и постепенно усвояване на схващания от чуждестранната библиотечна литература по темата. Типична е значителната устойчивост в представите за ролята, приложението и значението на библиотечния маркетинг. Още първата подобна публикация у нас (началото на 1989 г.) маркира разбирането, че маркетингът е съвременно средство за управление, (концепция за прецизно обслужване и задоволяване на обществени потребности), което се изразява в изпълнението на маркетингова програма (включваща „четирите компонента на т.нар. маркетинг микс“). На този ранен етап от популяризиране на маркетингови постановки значението им в практиката се свързва с „възможността за комплексно съживяване на дейността на библиотеките“, в „стимулиране на тяхното техническо и технологично обновяване и в привличане, преди всичко на потенциалния читател посредством комуникациите“(2).

Може да се обобщи още по пример на първите български публикации двойствената ситуация – сравнително плътно се следват отделни основни чуждестранни разбирания по проблематиката за маркетинг въобще. Те биват съотнасяни към проблеми на библиотечната сфера, но много дълго време въвеждането на чужди библиотечни маркетингови постановки върви трудно. Ситуацията има свое логично обяснение, свързано с необходимостта

да се усвоят основните положения на маркетинговата теория въобще.

Новите икономически условия, назряващи в края на 80-те години на XX век, както и изискването за постигане на ефективност (основната парадигма в родната библиотечна сфера тогава) обуславят основните специфики при ранните виждания по проблематиката. Не случайно първата писала по темата – Светла Енчева – свежда практическото приложение на маркетинга „до едно естествено разширение на производствените задачи на библиотеката, изразено чрез комуникациите, които... следва да бъдат изменяни посредством планиране и оценка“(3).

При Енчева, както при Мариета Колева и следващите автори, представата за маркетинга се свързва с пазарната ориентация на библиотечната дейност. Разгърнатата картина включва „пазарно-ориентирана номенклатура на редица традиционни библиотечни услуги“ и създаването на продукти/услуги „насочени към конкретни потребители, съобразени с проучените им потребности“, с „проучване и прогнозиране на проблемната ситуация в света и у нас“(4).

Първите публикации отделят внимание на икономически подход и пазарно ориентиране. На последващ етап се появява аспектът за платени услуги в библиотечната сфера, тематика достигнала апогей към средата на 90-те години. Без да е преувеличено може да се констатира, че по това време за някои библиотечни специалисти маркетингът се изчерпва с въвеждането на платени услуги. Те от своя страна се възприемат като главно средство за

обновяване на библиотеките и решаване на стоящите пред тях финансови и организационни трудности. Надценяването на платените библиотечни услуги в разглежданото време е свидетелство за все още неовладяната маркетингова теория(5).

Маркетинговата тематика заема свое място на страниците на библиотечния печат още към началото на 90-те години. Към пролетта на 1991 г. вече има няколко публикации, които очертават „маркетингов подход в библиотечната дейност“(6). Маркетингът е тема и на доклади и изказвания – например научната конференция „Библиотеката и информационния център в променящото се общество“, състояла се през май 1991 г.(7). Доколкото появата на маркетинговата тема в български условия идва много скоро след началото на промените от края на 80-те години у нас, то тогавашните текстове отразяват първия допир на отделни автори до една нова проблематика. Постепенно се натрупват публикации, които очертават основни представи за ролята и значението на библиотечния маркетинг. Появяват се текстове, които запознават с някои детайли от организирането на маркетинговата дейност.

С времето се откроява отчетливо последователното разкриване на отделни акценти и водещи теми. Като илюстрация може да се посочат трактовките на Искра Кънчева, веднъж за библиотечния пазар и анализа му, и по-късно – за ролята на маркетинга като средство библиотеката да заяви за себе си(8). Значително място в текстовете на посочената авкорка, а и в другите пуб-

ликации за маркетинга се отделя на маркетинг-микса, както и на отделните спънки при осъществяване на маркетинговите дейности. По-късно на дневен ред идва комуникационният аспект и цялото внимание се съсредоточава върху маркетинговите комуникации(9). Новата гледна точка поглъща в себе си доминиращите преди нея чисто пазарни аспекти и измества силно като второстепенни високо ценени дотогава постановки от общата теория на маркетинга. С това окончателно се оформя една водеща изходна позиция по отношение на библиотечния маркетинг. Обособява се самостоятелно направление на българската библиотечна маркетингова мисъл.

В интересувашото ме време библиотечната колегия чрез група преводни текстове получава информация за практическото приложение на маркетингови постановки, за конкретни проблеми и предлагани решения от френската, германската и от англо-американската библиотечни школи(10). Материалите отразяват както чужд опит, така и демистифицират някои, популярни тогава в нашето библиотечно пространство схващания за спонсорството, за възможностите да се привличат компенсиращи бюджетни недостатъци средства и др.(11). Колегията получава възможност да се запознае и с основни виждания и опит по поддържане на релевантни на търсенето библиотечни фондове(12).

За усвояването на основни представи за библиотечния маркетинг от значение е и появата на популярно въведение в проблематиката от Ив. Евтимов(13). Маркетингът става и тема от

квалификационните курсове, организирани от СБИР(14).

За разглежданите петнадесет години се оформят контурите на българска библиотечна маркетингова концепция. На основа на отделните текстове могат да се систематизират основните положения, по които е вземано становище и които очертават представите за маркетинга и за ролята му в български условия. Накратко той е(15):

1. Средство за адаптиране на библиотеката към променящите се условия и околната среда.

2. Технология на продажба на услуги.

3. Дейност, ориентирана изцяло към клиента, подчиняваща се на изискванията на пазара и интересите на потребителите.

4. Механизъм библиотеката да заяви за себе си, да се представи пред обществото и да изгради образа си.

5. Подход, позволяващ опознаването на библиотечната аудитория, потребители, оптимизирането на библиотечното функциониране и на предлаганите услуги.

Разгледан като част от библиотечното управление или енциклопедично интерпретиран в края на разглеждания тук период, библиотечният маркетинг вече притежава разгърнати дефиниции и претендиращи за обща валидност обобщителни прегледи. Най-обстойното изложение принадлежи на Е. Георгиева. Според нея библиотечният маркетинг е разновидност на „творческата управленска дейност“, „динамична система на стопанска дейност“, в която средишно място заема „двуединният, двупосочен и взаимно-

допълващ се подход“(16). Добре обособени са целите: максимално удовлетворяване нуждите на потребителите, развитие на библиотечните услуги, привличане на нови категории потребители, формиране и поддържане положителен имидж на библиотеката. Ползата се изразява в предлаганата от маркетинга финансова стабилност, намаляване на рискове, запазване на баланс между нужди (на потребителите) и предпочитания – на предлагашите услугата. Като цяло Георгиева дава разгърнатата представа за библиотечен маркетинг, откроявайки различните аспекти на библиотечната маркетингова дейност.

От своя страна Ив. Евтимов в енциклопедичната си статия(17) поставя акцент върху (обособяването с номера мое – Е. Р.) насочеността на библиотечния маркетинг към:

1. Изследване потребностите на читателите.

2. Търсене на средства за насърчаване интереса на гражданите към библиотечните услуги.

3. Разработване на техники за активна работа с реалните и потенциалните потребители.

4. Утвърждаване на положителния образ на библиотечната институция в обществото.

Не е нужно да се обръщам към автори като Котлър, Кийс, Борхард и др.(18), за да аргументирам (на базата на двата цитирани текста от 2004 г.) тезата, че българският библиотечен маркетинг *е достигнал зрялост във формулировките; че съществува яснота и прегледност по отношение съдържанието на понятието и по ос-*

новните специфики на библиотечната маркетингова дейност. От друга страна поглед към текста на Евтимов разкрива многообразието на аспекти и връзки, които могат да се установят в рамките на библиотечната теория и практика с маркетинга. Така по отношение на пункт 1 може да припознаем дейност, плътно допираща до социологическите изследвания в библиотечната сфера. Пункт 2 кореспондира с ориентираността на дейности, известни под названието „работа с читатели“ и „пропаганда на книгата, четенето, библиотечните услуги“ и т.н. При 3 има сравнително плътно доближаване до дейности, обособени в комплекса *Oeffentliche Arbeit und Werbung* на швейцарските библиотеки. Последният пункт се съотнася изцяло към направление *Public Relations*. В един поранен свой текст Евтимов приема, че *„при библиотечния маркетинг най-важният елемент от маркетинговата стратегия като че ли си остава промоцията и пбблик рилейшънс“* (курсива мой – Е.Р.)(19).

Вглеждайки се в текстовете на Георгиева и Евтимов от 2004 г., а и в някои други близки по време с тях твърдения ще формулирам следните два основни извода:

1. Към маркетинга българските автори категорично причисляват дейности като ПР, рекламата, промоциите, в по-общ план – пропаганда.

2. Аспектът за платени услуги, както и за пряко насочени към продажбите дейности има (съотнасяйки се към посоченото в горната, 1 точка състояние) опосредствена функция.

Или с други думи поне текстуално

в разбирането за маркетинг превес има изследващата, разясняващата, показващата, установяващата комуникация функция, докато аспектът печалба отстъпва на заден план. С това е завършен един обособен етап от развитието на нашата маркетингова мисъл. Изяснено е съдържанието на понятието, открити са функции, цели, задачи, съдържащи се в него дейности. Ясно е, както и в случая с библиотечния ПР, че в българската практика до края на 80-те години на XX век съществуват дейности, имащи допирни точки с някои от маркетинговите стъпки и етапи. Грубото пренебрегване на съществуващата до 1989 г. (и изучавана, и преподавана!) съветска теория, както и на някои тенденции по въвеждане на маркетингови форми в Русия след 1990 г. излишно обеднява българската библиотековедска мисъл(20). Впрочем, като изключим „споделен“ опит от някоя чужда библиотека, където и интересуващата ни тема присъства (съвсем бегло и повърхностно), няма какъвто и да е български отзвук и на западни практики или публикации. Ето защо направеното за маркетинга в библиотечната сфера у нас остава главно на ниво популяризация, допълнено с някои, имащи теоретично значение за българската действителност текстове.

Съвсем точно го е определила И. Кънчева: „Библиотечната ни реалност предполага все още дискутиране на маркетинга на теоретично ниво...“(21). Усилията на отделни автори в разглежданите 15 години са израз на разбирането, че е необходима нова технология за адаптиране на библиотеките към променящата се

информационна и социална среда. Оформянето на български подход към маркетинга (и в теоретично отношение и като практика) е дело на мнозина. От днешна гледна точка обаче твърдя, че има още доста да се направи, за да говорим за прилични резултати. Струва ми се, че констатацията (от 1991 г.) на Ал. Казанджиев „Тепърва ни предстои да осъзнаем ролята на маркетинга в библиотечното дело“ още е в сила (22). Наблюденията ми между 2000-2004 г. ме правят съпричастна с твърденията на И. Кънчева (изведени от практиката):

„...практиката му (на маркетинга – бел. Е. Р.) у нас е по-скоро интуитивна, отколкото научно обоснована. Малко са библиотеките с целенасочено развиван маркетинг...“ (23).

Един от основните пропуски в това, което условно може да се нарече българска формула за библиотечния маркетинг, е липсата на диференциране както към видовете библиотеки, така и по дейности. Не по-малко съществено е подминаването на *основни въпроси*, без чийто отговор не е възможна никаква маркетингова дейност:

- кой е потенциалният потребител, чиито интереси трябва да се задоволят и който би трябвало да бъде спечелен;
- за какви библиотеки става дума в интериоризирани от нашето библиотекознание маркетингови постановки;
- чий и в какви насоки чужд опит трябва (а и как трябва) да се проучи и усвои.

В друг порядък актуални с оглед тематиката въпроси поставя още в 1993 г. Л. Касабова. Ще спомена два, с

централно, според мен, значение за изходната позиция по приложение на маркетинговите принципи и техники у нас:

- кой е искинският клиент на научната библиотека и информационното звено и как те го опознават и се доближават до неговите потребности;

- по какъв начин да се достигне самофинансиране и печалба в информационната и частично – в библиотечната дейност (24).

А Е. Койчева откроява сред актуалните задачи (в далечната 1994 г.) „задълбочени маркетингови проучвания на предлаганите готови информационни продукти и услуги на световния информационен пазар“ (25).

Моите и техните въпроси маркират онова задължително условие, без което е невъзможно да се премине към осъществяване на конкретна библиотечна маркетингова дейност. А то е анализ на ситуацията, създаване на картина на информационния пазар, анализ на ресурсите, с които библиотеките разполагат, проучване на чуждия опит и на съответните добри за българските условия практики.

По отношение на видовете библиотеки може да се каже, че вниманието в маркетинговите публикации се съсредоточава преобладаващо върху научните (научно-технически, Централната библиотека на БАН, НАЦИД, в последно време – Университетска библиотека в София) и съвсем периферно (чрез И. Кънчева) – публичните. „Приоритетно библиотечно ориентиране към потребностите и особеностите на съвременната социокултурна ситуация“ (26) като една актуална задача пред бъл-

гарските библиотеки изключва на момента обикновено пренебрегвана, но все пак съществена и като количество, и като потенциал част от библиотечната аудитория – потребителите на училищни и читалищни библиотеки.

Не мисля, че библиотечният маркетинг е всеобемаща дейност, която поглъща всички библиотечни функции и прояви. Това ме кара да поставя под съмнение актуалността на твърдения като: „Липсата на библиотечен маркетинг създава цензура, базирана на личните предпочитания и интереси на библиотекарите, извършващи подбор“(27). Констатация, която подтиква към размисъл, но в случая няма реални основания в съвременната ситуация у нас. Тя обаче отключва асоциация въобще със състоянието на библиотековедската мисъл. Възможно ли е да се намираме при точката, когато, ако използваме допускането на А. Н. Ванеев „библиотекознанието рискува да загуби самостоятелност“?(28).

След петнадесет години вглеждане в маркетинговата проблематика натрупаното е достатъчно, за да се премине към решаване на практически задачи. Нашето библиотекознание има съзнанието (това показват разгледаните тук текстове) за ползата от маркетинга. Мисля, че няма различия по формулирания от П. Борхард тезис, че „маркетингът може да помогне на библиотеката да преживее във финансово трудни времена“. Как ще стане това обаче като че ли няма яснота. В този смисъл друга постановка на Борхард остава неосъзната: „Маркетингът промена библиотеката и библиотечната мисия съществено“(29).

Усвояването в практически план, съответно прилагането на някои от модерните управленски и комуникационни технологии – тези на маркетинга и на ПР и комбинираното им използване е един от възможните начини да направим съвременната библиотека ефективна, пазарно ориентирана, комфортна за потребителя(30).

Бележки

1. **Спаребом, П.** Разходи и качество в библиотеката // *Библиотека*, 2004, № 1, 7, 9-10.
2. **Енчева, Св.** Научните комуникации, маркетингът и управлението на съвременната научна библиотека // *Библиотекар*, 1989, № 2, 3, 4.
3. Пак там, с. 6.
4. **Колева, М.** Библиотечният маркетинг при новите икономически условия // *Библиотекар*, 1989, № 12, с. 7.
5. **Грашкина, В.** За платените услуги и продукти в библиотеката // *Библиотека*, 1994, № 7-8, 12-14; Ср с моята реплика: **Русинова, Е.** Платените услуги в библиотеките – пожелание или реалност // Пак там, 1994, № 1, 3-9.
6. **Колева, М., В. Коларова.** Маркетинговият подход в библиотечната дейност // *Библиотекар*, 1990, № 3, 12-14, **Колева, М.** Потреблението на фондовете от периодични издания в НТБ – предмаркетингов анализ // Пак там, 1991, № 7-8, 31-33.
7. **Янакиева, Т.** Национална конференция „Библиотеката и информационният център в променящото се общество“ // *Библиотекар*, 1991, № 7-8, с. 8.
8. **Кънчева, И.** Библиотечен пазар и неговият анализ // *Библиотека*, 1994, № 9, 5-13; Същата. Маркетингова комуникационна политика или как библиотеката да заяви себе си // *Библиотека*, 1999, № 3-4, 43-50.
9. Това особено ясно проличава в работи с книговедска ориентираност – вж напр. **Аба-**

джимаринова, Р. Книгата, интегрирана маркетингова комуникация. С., 2000; Гуленова, М. Маркетинг на книгата. Комуникации. С., 2003.

10. Напр. Салаюн, Ж. М. Маркетинг на библиотеките и на информационните центрове // *Библиотекар*, 1991, № 6, 20-24, № 7-8, 39-43; Шмид, Р. Библиотечен маркетинг // *Библиотека*, 1995, № 6, 3-15; Сейгър, Д. Библиотеченият дискос // *Библиотека*, 1996, № 1, 21-32 и др.

11. Напр. Виндау, Б. Попътен вятър за библиотеките ли е спонсорството в културната сфера? // *Библиотека*, № 6, 1993, 33-37.

12. Бейкър, Ш. Релевантни фондове на публичните библиотеки. С., 1999.

13. Евтимов, Ив. Микромаркетинг за библиотекари. С., 1999.

14. Вж Център за продължаващо образование на библиотекари. Учебни програми. (С., 2000 ?), с. 41.

15. Обобщавам по различните текстове за библиотечен маркетинг от български автори напр. М. Колева, И. Кънчева, както и по текстове като: Аргирова-Герасимова, М. Стратегическото планиране в централната библиотека на Българската академия на науките // *Библиотекознание, библиография, книгознание*, 7, 1997, с. 137.

16. Георгиева, Е. Мениджмънт на библиотеката. Русе, 2004, 133-149. Цитати от с. 135.

17. Евтимов, Ив. Маркетинг // *Енциклопедия Българска книга*, С., 2004, с. 275.

18. Вж. напр. Saez, E. Marketing Concepts for Libraries and information Services. London, 1993.

19. Евтимов, Ив. Микромаркетинг..., с. 116.

20. Ще насоча внимание само върху Ключев, В. К., Ястребова, Е. М. Маркетингова ориентация библиотечно-информационной деятельности. М., 1994 и 1999.

21. Кънчева, И. Маркетингова комуникационна политика..., с. 43.

22. Казанджиев, Ал. Относно някои закономерности при промените в библиотеките // *Библиотека*, 1998, № 1-2, с. 20. (Първа публикация – 1991 г.)

23. Кънчева, И. Маркетингова комуникационна политика, с. 43.

24. Касабова, Л. Научно-информационните институции при пазарната икономика // *Библиотека*, 1993, № 9, с. 5.

25. Койчева, Е. Мениджмънт на библиотечни и информационни фондове // *Библиотека*, 1994, № 1, с. 22.

26. Абаджимаринова, Р. Необходимост от комерсиализиране на библиотечната дейност // *СБИР в началото на XXI век* (доклади). Пловдив, 2002, с. 54.

27. Ружди, Н. Четене и свобода // *Библиотеки, четене, комуникации*, В. Търново, 2004, с. 258.

28. Ванеев, А. Н. О месте библиотековедения в система наук // *Советское библиотекосведение*, 1978, № 2, с. 29.

29. Borchardt, P. Wozu Bibliotheks marketing? // *Die effektive Bibliothek* // Bd. I, Berlin, 1992, p. 5.

30. Русинова, Е. Ефективната библиотека: нова технология зад едно познато определение // *Библиотеки, четене, комуникации*. В. Търново, 2004, 115-123.

ВЪСТАНИЕТО В СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 1850 г.

ПЛАМЕН МИТЕВ

През 30-те и 40-те години на XIX в. подвластното християнско население в района на Нишко, Пиротско, Радомирско, Белградчишко, Кулско, Ломско, Видинско подема открита и въоръжена борба, изразила се в организирането на поредица от масови бунтове и въстания. В основата на продължителния конфликт между местното българско население и турските власти съвременната историческа наука откроява четири по-важни фактора: 1. Запазването в тези райони на системата на т.нар. господарлъци, при която селяните, освен държавните данъци, плащали наем за земите си и на местните аги; 2. Засилването на злоупотребите, насилието и рушветчийството от страна на турските чиновници; 3. Политическите брожения на Балканите във връзка с революционните събития в Европа през 1848-1849 г.; 4. Целенасочената политическа пропаганда осъществявана от нарочно действащи сред българското население сръбски емисари, които чрез провокиране на брожения по сръбско-турската граница целяли да създават възможности за укрепване и разширяване автономния статут на сръбското княжество, както и за евентуални териториални придобивки на Белград за сметка на българите.

Сред всички въоръжени надигания в споменатите райони най-ярка следа

в освободителните борби на българския народ оставя въстанието от 1850 г. Това въстание е не само най-масовото, най-мощното и най-добре организираното. То видимо се откроява и по своя международен отзвук, и по ефекта, който предизвиква върху реформената политика на самото турско правителство. Началото на новото българско съзаклатие било поставено в Белградчик, като начело на заговора застанали Цоло Тодоров, Вълчо Бочов, Божил бакалинът, Лило Панов. В края на 1849 г. членовете на така оформеното ръководно ядро изготвили писмо до сръбското правителство, с което поискали да разберат дали ще могат да разчитат на помощ от страна на Сърбия. Не след дълго правителството в Белград дало надежда, че ако в бъдещото въстание участва цялото население, то ще помогне тайно на бунтовниците с оръжие. Този отговор подтикнал съзаклятниците да ускорят подготовката и в манастира край с. Раковица, Кулско, било организирано събрание на селските старейшини и по-влиятелните българи от Видинско, Белградчишко, Ломско и Кулско.

Според Димитър Маринов, участниците в това събрание били 32. Други историци, като Георги Димитров, смятат, че на събранието са присъствали 60 души, а в по-новите публикации се приема, че броят на пристигналите в

Раковишкия манастир е бил много по-голям. Позовавайки се на едно изложение на въстаналите български села от юни 1850 г., Страшимир Димитров отбелязва поименно, например, 232 души, които представлявали 118 села от Видинска, Белоградчишка и Ломска каза. Авторът на най-доброто за момента изследване върху въстанието от 1850 г. прави, разбира, се уговорката, че не всички от споменатите 232-ма души са присъствали на събранието в Раковишкия манастир, но повече от очевидно е, че всички тези влиятелни български първенци – предимно князе и чорбаджии, са подкрепили въстанието и са взели активно участие в неговата подготовка.

Липсата на автентични документални свидетелства не позволява да се разкрият детайлно плановете на съзаклятниците, но повечето летописци акцентират върху създаването на централно ръководство (комитет), сред членовете на което се откроявали Петко Маринов, Цоло Тодоров, Иван Кулин, Вълчо Бочов, Лило Панов. Според предварителните плановете, въстанието трябвало да избухне на Спасовден (1 юни 1850 г.). Предвиждало се превземането първоначално на Лом и Белоградчик, след което въстаническите отряди трябвало да обсадят Видин. За главна база на бунтовните действия били определени с. Раковица и близкият манастир, като командването на отрядите в района на Ломско било поверено на кап. Кръстьо, в района на Белоградчишко на Игнат от с. Раковица и в района на Видинско на Първан Върбанов. Малко по-късно Първан Върбанов бил заменен от Петко Мари-

нов. През пролетта на 1850 г. подготовката за предстоящото въстание навлязла в решителната си фаза. Агитацията обхващала целия регион, а населението започнало открито да се въоръжава. По места се уточнявали и последните детайли от плановете за предстоящите бойни действия. Трудно е да се установи какви точно са били по-нататъшните намерения на организаторите, но някои изследователи смятат, че за разлика от предходните селски бунтове, въстанието от 1850 г. имало за цел да доведе до създаване на автономна българска провинция със статут, подобен на Дунавските княжества или на Сърбия.

Дълго време в научната и популярната книжнина, посветена на въстанието от 1850 г., битуваше представата, че непосредствено преди Спасовден съпругата на Цоло Тодоров – един от най-влиятелните съзаклятници в Белоградчишко, извършила предателство и това позволило на турските власти да арестуват главните инициатори на бунта. През нощта обаче селяните се струпали около Белоградчик и организирали обсада на крепостта, с което дали началото на въстанието. В по-новите изследвания тази неподкрепена документално хипотеза категорично се отхвърля, като предварителното избухване на въстанието се обяснява с ескалиращото противоборство между българската население и турските чиновници и аги. Отделните инциденти засилвали напрежението с всеки ден и на 27 май 1850 г. селяните в Белоградчишко сформирали отряд, с който нападнали пъдарите на местния субашия. До 29-30 май въстанието обхва-

нало повечето села в района на Белоградчишко, Кулско, Видинско и Ломско. Главните пътища били поставени под контрол, започнали да се организират и отрядите, с които трябвало да се настъпи към Видин и Лом.

Начело на около 2000 селяни капитан Кръстьо се насочил към Лом, но на 4 юни 1850 г. въстаниците били пресрещнати от турски конници. Зле въоръжени, повечето от селяните се разбягали, а тези, които останали да се сражават, били разбити. Капитан Кръстьо загинал. Само една малка група от отряда му се насочила впоследствие към Белоградчик. По същото време селяните от Видинско и Кулско се съсредоточили в три пункта и обсадили града. За да спечели време, видинският валия Мехмед Зия паша изпратил при въстаниците делегация, в която били включени и българи, но опитите да се постигне помирение не дали резултат. Тогава турските власти мобилизирали всички мъже мюсюлмани в района на Видин и организирали настъпление срещу въстаническият лагер при с. Гърци. На 4 юни 1850 г. селяните били разпръснати, с което започнал и разгромът на въстанието във Видинско.

Подобен развой претърпели и събитията в Белоградчишко. Веднага след обявяването на бунта местните първенци пристъпили към организиране на атака срещу Белоградчишката крепост, като за целта поискали дори и помощ от сръбското правителство. Щурмът на Белоградчишката крепост бил осъществен на 1 юни 1850 г., но поради очевидното превъзходство на турския гарнизон, въстаници-

те претърпели поражение. През следващите дни властите успели да концентрират всичките си сили срещу обсаждащите Белоградчик и на свой ред предприели настъпление. Притиснати от две страни, разбунтувалите се български селяни били разбити, а башибозукът се отдал на грабежи и насилие. Почти по същото време с неуспех завършили и опитите бойните действия да се пренесат в Нишкия еялет. Пораженията край Лом, с. Гърци и Белоградчик отслабили значително позициите на въстаниците. Но за окончателно потушаване на бунта било още рано да се говори, тъй като населението от надигналите се кази отказало да се предаде и се оттеглило в околните гори и планинските местности. На 9 юни в Белград било получено изложение от името на 118 села, в което се настоявало за оказване на помощ. Прошения били изпратени и до руския император Николай I. Сръбското правителство обаче не пожелало да се намеси и чрез свои специални емисари посъветвало първенците на разбунтувалите се села да започнат преговори с властите.

Заплахата от задълбочаване на кризата, както и засилващите се международни протести от страна на европейските дипломати принудили Високата порта да вземе по-решителни мерки за възстановяване на реда по западната си граница. На 10 юни турското правителство решило да изпрати Али Риза паша като свой извънреден пълномощник във Видинско. Веднага след пристигането си, Али паша изготвил обръщение към въстаниците. В него той ги призовал да се върнат по домовете си

в тридневен срок, като изпратят междувременно своя делегация, с която да продължат преговорите за цялостно уреждане на конфликта. За да обсъдят тези предложения, в началото на юли 1850 г. ръководителите на въстанието организирали в местността Връшка чука съвещание. В усилията за предотвратяване на нови военни сблъсъци активно се включили и специални сръбски пратеници. След продължителни обсъждания на 2 юли 1850 г. било съставено общо изложение от името на цялото население от трите разбунтували се кази, в което се описвало тежкото положение на българските селяни, като изрично се акцентирало върху лоялността на населението към султана и Високата порта. Два дена по-късно старейшините на въстаналите села изпратили подобно изложение и до сръбския княз Александър.

Не без основание Страшимир Димитров смята, че този ход бил предприет, за да се представи въстанието „не като предварително подготвен бунт, а като окървавена от властите мирна демонстрация“, целяща да привлече вниманието на Цариград към нежеланието на местни аги и бейове да осъществят на дело започналата аграрна реформа. Очевидно новата тактика била добре обмислена, защото след като Али паша изслушал делегацията на въстаниците, извънредният султански комисар приел в столицата да бъдат изпратени български представители, които лично да изложат исканията си пред Високата порта. Същевременно Али паша обещал да накаже всички провинили се чиновници и дал гаранции за прекратяване на насилието. Тези

действия създали предпоставки за мирно уреждане на конфликта и постепенно населението се завърнало по домовете си, а с това бил сложен край и на самото въстание.

От краткия преглед на събитията, свързани с въстанието от 1850 г., е видно, че историческото градиво за това най-голямо българско въстание до Кримската война (1853-1856) има твърде фрагментарен характер. Пръснато из наши и чужди архиви, местни и централни музеи и сбирки, то е било издирвано и обнародвано през годините в различни документални сборници, за да бъде направено достойние не само на професионалните историци, но и на по-широката читателска аудитория. Особени приноси в това отношение имат Владимир Тодоров-Хиндалов, Димитър Маринов, Панчо Дорев, Страшимир Димитров, Симеон Дамянов. За съжаление техните издания отдавна са се превърнали в библиографска рядкост, а достъпът до тях за проявяващите интерес към героичното минало на българския народ става все по-затруднен. По тази именно причина, в навечерието на 155-годишнината от въстанието в Северозападна България беше подготвен и настоящият документален сборник.

При неговото съставяне е следван хронологическият принцип, който предоставя възможност събитията, свързани с подготовката, избухването, хода и разгрома на въстанието, да се проследят в тяхната логична последователност. Отделните документи (общо 120) са възпроизведени по техните най-представителни досегашни публикации, като са запазени и съответните

придружаващи ги авторови бележки. С изрично отбелязване, в няколко случая са вмъкнати и допълнителни пояснителни разяснения. Лексикографските особености на отделните текстове са представени максимално близко до оригинала. Изключение е направено единствено при осъвременяване изписването на отделни думи и букви. Водени от стремежа да съхраним автентичния вид на материалите, според съответната по-стара публикация, текстовете, които досега са обнародвани само на чужд език (немски или сръбски), в настоящия сборник са възпроизведени

също без превод на български език. След всеки документ е посочен и източникът, откъдето е взет.

Текстът е предговор към наскоро излезлия първи том на книгата „Въстанието в Северозападна България от 1850 година“. Неин съставител е Пламен Трифонов, а издател – „Пал“. Подбрани са документи от 1818 до 1863 г., които обрисуват епохата и събитията, които подготвят почвата за избухването на въстанието, същината на бунта и потушаването му.

НОВИНИ

На 23 май т.г. Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, съвместно с Асоциацията на завършилите Токайския университет в България и Посолството на Кралство Япония в София, организира сред цъфналите японски вишни пред библиотеката традиционния Празник на сакурата. Официални гости на празника бяха вицепрезидентът на Република България г-н Ангел Марин и кметът на София г-н Стефан Софиянски. Слова произнесоха проф. дфн Боряна Христова, директор на НБКМ, и Н.Пр. г-н Коичиро Фукуи, посланик на Кралство Япония в България.

СПИСАНИЕ „БИБЛИОСФЕРА“

В БАЗИ ОТ ДАННИ ЗА СВОБОДЕН ДОСТЪП

Свободният достъп до електронни списания стана често дискутирана тема в последните няколко години. Библиотеката на Нов български университет създаде свое електронно списание „Библиосфера“ през 2001 г. с идеята да отразява не само своята дейност, но и новости от библиотечната практика. Целите, които се опитваме да следваме, са свързани с популяризиране на библиотечно-информационните услуги, ресурси и представяне на различни позиции по актуални въпроси. Вече пет години се поддържат рубриките предизвикателства, традиции и културно наследство.

Идеята да представя „Библиосфера“ сега пред цялата библиотечна общност (с помощта на сп. Библиотека) са две събития, които са изключително важни в творческия живот на изданието. От месец май тази година „Библиосфера“ е достъпна чрез база данни Directory of Open Access Journal (DOAJ) и Elektronische Zeitschriftenbibliothek. От библиотеката на Lund University, създатели на DOAJ, увериха, че са одобрили нашето издание. То е първото българско списание, достъпно чрез системата. В Elektronische Zeitschriftenbibliothek приеха регистрацията на кирилица за първи път. Въпреки че в момента списанието е само на български език, в редакцията се получиха първите отзиви, което подсказва, че за да се разви-

ваме добре и да бъдем четени и навън ще трябва да използваме език, достъпен за повече хора. Поради тази причина ретроспективно ще бъдат нанесени анотации на английски език. Надявам се силно в един по-далечен етап да можем да представим списанието и с превод на английски език. Тези две събития показват, че работим в правилната посока, но не трябва да спираме дотук, а да продължим да се развиваме.

За по-голяма яснота ще разкажа накратко за всяка база данни. Директория свободен достъп на списания (Directory of Open Access Journals- <http://www.doaj.org/>) е база данни, която предлага достъп до качествени научни online списания. Създателите на директорията се стремят да покрият всички безплатни научни изследователски заглавия. Целта на създаване е увеличаването на достъпността до научни списания и подобряване на комуникацията между учени от цял свят. Базата съдържа само пълнотекстови безплатни научни издания, които преминават през изградена схема за контрол на качеството. В момента в директорията са включени 1594 списания, съдържащи 73 621 статии. Системата разполага със стандартна форма за търсене. Може да се избере търсене по всички полета, заглавие на статия, заглавие на издание, ISSN, автор, ключова дума,

резюме. Възможно е да се осъществи и крътосано търсене. За удобство на потребителите тематичните области са във вид на линкове и от тях директно може да се проследи, какво е налично в история и археология, право и политически науки, философия и религия, инженерни науки, изкуство и архитектура, биология, химия, физика и астрономия, социални науки, лингвистика и литература, и др. Създадена е стройна система от рубрики, които са по-обща (като по-горе изброените), но има възможност и да се разгледа йерархичен списък с подрубрики, като на всяка от тях е отбелязано колко издания съдържа. В рубрика „Библиотеки и информационни науки“ са налични 37 списания. Прави впечатление, че преобладаващият език е английски, но наред с него в системата са достъпни списания на испански, португалски, полски... Издатели са университети, асоциации, консорциуми, центрове за информация и документация.

Библиотеката за електронни списания (Elektronische Zeitschriftenbibliothek – <http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/>) е база данни за ефективно използване на пълнотекстови научни списания в Интернет. Създадена е по проект на Ба-

йернското държавно министерство за обучение, култура и изкуство. Проектът е осъществен от Университетска библиотека – Регенсбург. Партньорско участие има Университетската библиотека на Техническият университет в Мюнхен. Тази база данни се предлага като рутинна услуга в над 308 библиотеки. Системата съдържа списания, които са абсолютно свободни, такива, за които е необходима регистрацията и издания, за които има институционален достъп отделен член-участник, а също и такива, за които няма достъп нито един член. В този случай се прави препратка към сайта на списанието или към агрегатор, който го обработва. Обхваща 21 976 заглавия, между които 2562 чисто online списания от всички области на знанието. 8718 заглавия са абсолютно свободни за ползване. Възможностите за търсене са стандартни. Почти целият сайт има английска версия.

Екипът на редакцията е отворен към всички колеги за публикуване на нововъведения и споделяне на успешно утвърдила се практика.

Гергана Маринова
Гл. ред. на „Библиосфера“

СПОДЕЛЕНИ МИГОВЕ

АЛЕКСАНДЪР КАСАБОВ

Бях в задгранична командировка до Полската народна библиотека във Варшава от 17 до 22 май 2005 г., както и в Университетската, Варшавската публична библиотека и библиотеката на Варшавското музикално общество.

Срещата с непознатото винаги буди любопитство. Това, което видях в Полша, е наистина впечатляващо и си заслужава да бъде разказано, без опит за тълкувание или допълнително украсяване. През време на престоя за мен отговаряше г-жа Катаржина Янчевска-Соломко, която знае български и беше мой преводач.

Всички библиотеки, които посетих, са в нови, много модерни сгради, с добра охранителна система, ергономични, функционални и леснодостъпни дори и за инвалиди.

Изключение прави само библиотеката на Варшавското музикално общество, която се помещава в старинна сграда и е по-стара. (Тя е и единствената неавтоматизирана библиотека. Няма свои РС. Библиотеката е на пълна самоиздръжка.)

Най-голямо впечатление прави новата 3-годишна сграда на Университетската библиотека. Ултрамодерно, футуристично здание от желязо, бетон и стъкло, с парк, който пресъздава като че ли висящите градини на Семирамида. Всъщност, това е университетската ботаническа градина, която започва око-

ло сградата на университетската библиотека (подобна на купол), започва да се изкачва нагоре по фасадата и завършва в най-величествената си част върху самия покрив, където между множество алеи с лампи, пътеки и метални мостове са сгушени редки растителни видове, обозначени с табелки.

От върха на градината до подножието се спуска водопад, завършващ с не-голямо езеро с диви патици. Навсякъде цари завиден ред и чистота. Има десетина униформени охранители и няколко чистачки, които непрекъснато се грижат за поддръжката на парка. Тук може да се излезе и да се чете на свобода, когато традиционната читалня омръзне. От градината се вижда през стъкления купол всичко, което става вътре в читалните.

Отвътре сградата е не по-малко впечатляваща. По признание на всички, според проучвания за одобрението и неодобрението на новата сграда, тя е изключително функционална. На входа има засилен контрол. Минава се на скенер детектор, има въоръжена охрана и компютърна регистрация. До нея (отдясно) се намира автоматизирано информационно гише и модерен асансьор, който отвежда до всички етажи и може да обслужва без проблеми инвалиди и хора с физически увреждания. На достъпността на публичните учреждения тук се държи много. След влиза-

нето се изкачват петнадесетина стъпала, на върха на които има 4 колони със статуи на известни учени и надписи. Преминавайки през тях, попадаш в просторен каталожен хол, от двете страни на който са разположени традиционните фишови каталози (те са от алуминий и прозрачен плексиглас, за да са в тон със сградата). Пред тях има 2 редици с компютри за автоматизирано информационно търсене и Интернет. Всички каталози от 1994 г. са в електронен вид и са достъпни по Интернет.

След това започва плавно изкачване към читалните, които са на около 4 нива и са обособени по области на знанието. Веднага правят впечатление специализираните читални – картографски и графични издания, изданията от XIX век (имат такъв фонд), музикалната сбирка, която притежава и безценни ръкописи от XII–XVII век. Те са на по-специален режим на ползване на материалите в тях.

Останалите читални са на пълен свободен достъп. Можеш да прегледаш спокойно всяка книга. Не са в специална библиотечна подвързия, но всяка книга е маркирана с чип в червен или син цвят. Сините могат да се вземат за вкъщи, червените – не. Контролът става автоматично на изхода. Около стелажите има много сепарета с мека мебел, където можеш да четеш, ако не желаеш да използваш традиционните маси. Всъщност, тук можеш да четеш където и както си искаш. Колегите казаха, че е разрешено да се чете дори легнал на мокета на пода. (Той е в идеална чистота!) На пълен свободен достъп и самообслужване е и читалната за периодични издания.

Специалните колекции се ползват при по-засилен контрол. Разгледах читалната на картографските и графичните издания, която в момента не работеше. (Библиотеката все още е в процес на усвояване на сградата и се налагат някои корекции.) Видях големите дървени шкафове с много на брой тънки чекмеджета, в които ми обясниха, че се намират картите под стъкло. Така се вадят и така се ползват.

На същия принцип на засилен контрол ще работи и читалната за издания от XIX век, която все още не обслужва активно читатели.

За миналата година, интересът на ползвателите на библиотеката е нараснал с около 60%. Полските колеги са много доволни от този факт. Очаква се през тази година още по-висок процент на посещаемост.

По-подробно разгледах Музикалния отдел, където се пазят, обработват и предоставят за ползване ръкописи от Средновековието до днес, както и ръкописи на прочути полски композитори (като Пендереcki напр.). Има и печатен нотен фонд, периодика и звукозаписи на CD и аудиокасети. Грамофонни плочи няма. Читалната разполага с 5 места. Две са оборудвани за прослушване на записи и са на пълно самообслужване. Техниката е професионална и е от най-висок клас – „Denon“; „Marantz“; „NAD“, осигуряваща кристално качество на звука и 100% опазване на звуконосителя. Ползването на ръкописните ноти става само на микрофилми! (Всички са преснети на такова.). Ръкописите са в перфектно състояние. Има такива дори от XII–XIII век. Между страниците им е поставена ал-

кална, противокиселинна хартия. Така оформеният том се подвързва в кожена подвързия. Готовото книжно тяло се поставя във футляр от твърд картон, също противокиселинен, и се поставя на метални стелажи или в метални блиндирани шкафове (ако е по-ценно), те са в специални климатизирани хранилища с метални врати с кодове (като сейф), със специално осветление и до тях няма достъп всеки. Има навсякъде алармена и противопожарна инсталации.

Видях няколко изключително интересни реставрирани ръкописа. Единият е от XII век – евангелие, с много красиви рисунки, със запазени и до днес цветове; един собственоръчен ръкопис на Антонио Вивалди от около 1870 г., който се е смятал за изчезнал. Той е собственоръчно подписан от композитора. Реставриран по гореспоменатия начин и издаден фототипно и в съвременен нотопис. Подариха за нашият Музикален отдел един екземпляр. Впечатли ме и реставриран ръкопис на Пендерецки, с инкрустирани ноти на кожената подвързия.

Отделът извършва и усилена издателска дейност. Освен библиографски указатели на фондовете и на авторите, издават се и много научни публикации на изследователи и много фототипни и съвременни издания на ноти. Книгите са много луксозни.

Един от последните любопитни щрихи за Университетската библиотека е, че има много копирни (ксерокс) машини на свободен достъп и на пълно самообслужване, снабдени с фискални касове апарати. Плащането става с бележката при излизането от библиотеката.

Конферентната зала е много модер-

на, тя непрекъснато се ползва под наем и за изложби на същия принцип.

За професорите и научните работници има обособени специални самостоятелни читателски кабинети.

Библиотеката има специален информационен център, където се съхраняват и предоставят за ползване всички енциклопедии, речници и справочници, има автоматизирани БД и Интернет. Такива информационни центрове видях във всички посетени от мен библиотеки.

Излизането от библиотеката е съпроводено с щателен контрол. Срещу изходът, свързан с топла връзка, се намират гардеробът, магазини за книги, канцеларски материали и кафенета, които се дават под наем. Под библиотеката има големи помещения, които в момента са дадени под наем за дисотеки, но след изплащането на библиотеката след няколко години ще бъдат превърнати в хранилища.

Каталозите са достъпни в Интернет. Библиотеката ползва програма „Алеф“ и използва МАРК формат. Класирането е по УДК. Систематичните им каталози не са много добре развити. Разчита на електронните.

Следващата посетена библиотека бе Старата народна библиотека в замъка Красински, където понастоящем се съхраняват специалните сбирки на библиотеката – ръкописи, картографски и графични издания, екслибриси, печати, пощенски картички, фотографии и пр.

Във файето са изложени част от съкровищата – ръкописи и старопечатни книги, стари карти. Всичко е в перфектно състояние.

Бях наистина впечатлен от хранили-

щата, които разгледах. Просторни са залите със стелажи и дървени шкафове с чекмеджета, в които се пазят листова графика, карти и документи, екслибриси, както и печати и гербове в специални кутии (като за ордени и медали). По формати, в специални кутии от дебел картон се съхраняват стари фотографии на известни личности и пощенски картички. Хранилищата са с климатици.

Материалите са на много строг режим на ползване. Само на микрофилми – и то от професори и научни работници. Студентите трябва да представят специално разрешително от ВУЗ, а и от научния си ръководител.

Извършва се широка издателска и научна работа. Печатат се много каталози на фондовете, издават се фототипни издания на репродукциите и пр. Не е разрешено снимането, освен при специални случаи и при предварително заплатени авторски права.

Колегите бяха много любезни и подариха много техни издания за нашия отдел „Карти и графика“.

Каталозите и тук са запазени в традиционния им фишов вид, но вече вкарани в бази в РС и са достъпни и по Интернет. Има АК, СК и ТК.

Следващата библиотека, която посетих бе, Народната библиотека на Полша на бул. „Папа Йоан-Павел II“.

Модерна, много голяма сграда, специално проектирана и изградена за библиотека. Около нея има чудесен парк с много дървета, а пред самата сграда – добре оформени декоративни храсти. Предната част са административни помещения, зад тях има много читални, следват 10 етажа хранилища. Сградата разполага и с малка хотелска част за гос-

ти, където бях настанен и аз. Има и голям охраняем паркинг за лични автомобили и велосипеди на читатели и служители.

Влиза се при много строг режим на достъп. Колите влизат през КПП след двойна бариера. След това по естакада се обикаля и се влиза в библиотеката през малко тунелче. Влизането става с магнитни карти и през сензори за проверка (детектори). Следват портieri и въоръжена охрана – цялата библиотека се охранява с камери и около 60 души охрана на смяна. Има зам.-директор, който отговаря само за охраната.

Всеки отсек, в библиотеката се преминава през алуминиеви врати с магнитни карти. Библиотеката разполага със стол и кафене. Има и много автомати за продажба на кафе и безалкохолни напитки.

Няколко много модерни конферентни сгради се отдават под наем и по време на престоя ми в тях конференциите не преставаха.

На първия етаж се намира информационният център със справочна литература, базите данни и Интернет. Тук работят 6-7 библиотекари. Много добре запознати със структурата и съдържанието на справочните материали и издания, те веднага дават компетентни съвети на ползвателите.

До него е големият каталожен хол с традиционните каталози и много компютри за машинните каталози. Интернет тук няма. Това става в информационния център срещу карта за Интернет.

Музикалният отдел, с който се запознах и разгледах основно, е на втория етаж. Състои се от два отдела с две отделни читални. За нотни издания, кни-

ги и периодика и за звукови и видеоматериали. Читалните са просторни, модерни, с офис мебели с ламинирано покритие. Местата в нотната читалня са 20, а в звуковата – 10+3 за видеоматериали, дар от Полската национална телевизия, тя е дарила 150 видеокасети с най-добрите постановки на опери, балети, концерти и др., заснети от нея.

Нотната читалня разполага с голям концертен роял „Bluthner“ и звукова апаратура – тип раксистема „Shnaider“.

Справочният фонд от енциклопедии и речници е богат (имат дори и нашата българска музикална енциклопедия), но със задоволство констатирах, че нашият е по-богат и с по-ценни справочни издания. Те ни превъзхождат само с новата 29-томна „Grove“ енциклопедия – най-важният музикален справочник за занимаващите се с музика. Любопитно е, че и за тях закупуването е било проблем и затова са я набавили на томовете в продължение на няколко години.

Нямат СК на нотите за читатели. Имат служебен такъв към ТК, но не е по дробен като нашия. Каталозите от 1994 г. са вече в машинен фармат. Старите са традиционни. Извършва се и ретроспективно въвеждане.

Фондът им е съизмерим с нашия – 26 хил. тома ноти (нашите II формат са около 25 500), а с останалите формати – 32 000. Книжният фонд също е съизмерим с нашия, но имат повече текуща периодика от нас.

Хранилището е модерно, климатизирано, с метални стелажи. Повечето от нотните издания и книгите (на латиница) притежаваме и ние. Копирането е ограничено до няколко страници,

заради законът за авторски права.

Звукозаписната читалня е срещу нотната. Разполага с 10 места – 4 от тях са оборудвани със звуковъзпроизвеждаща техника „Sony“. Има и централна уредба за служебно ползване – „NAD“; „Marantz“; „Denon“. Слушателите сами работят с материалите и техниката по своите места, но има непрекъснат визуален контрол от дежурните библиотекарите. В читалнята има 1 РС за работа на чита телите с БД и звуковите документи и 1 бр. РС за служебна работа.

Трите места в музикалната читалня за преглеждане на видеоматериали (29" телевизор, DVD, видео) са подарък от Полската национална телевизия.

Компютрите в библиотеката са сравнително стари версии, но ползват много добър сървър.

Притежават и стари грамофони с фуния за автентично просвирване на колекцията им от стари грамофонни плочи – имат 500 цилиндъра; много асфалтови плочи и перфокарти (особен вид звуконосители).

Всички цилиндри са презаписани на CD-ROM в лаборатория в Киев. За тази колекция се полагат особени грижи. Цилиндрите са дезинфекцирани, направени са им нови картонени кутии (копие на оригиналните), те самите са в метални куфари с дюнапенови гнезда.

Хранилището на звуконосителите се намира в основния корпус с хранилища. Влиза се през метална врата с код. Материалите (грамофонни плочи) са в специални дървени шкафове с прегради (ние имаме само два такива в читалнята), без метални сглобки, лепени само с лепило за дърво, за да се избегнат всякакви магнитни полета. Ком-

пактдискете са наредени на метални стелажи, а аудиокасетите – в старите им каталожни шкафчета. (Това го смяха за моя рационализация, но се оказа, че и в чужбина го правят!) Плочите са в специални твърди картонени обложки. При нас също са правени такива за първите около 400 плочи и те са запазени много добре и до днес!

Звукозаписи за читатели не се правят, защото е забранено по закон. Прехвърлянето на плочите на компактдискове става в лаборатории към звукозаписните студия. Не предвиждат собствено студио, макар че разполагат с един професионален грамофон (най-висок клас), от който свалят определени неща, повече за служебни нужди.

Изработват дискографии на звуковия си фонд. Има една интересна такава на колекцията им от стари цилиндри „Дископедия полоников“ от Катаржина Янчевска в 3 тома, както и още няколко подобни издания.

Обемът на фонда е около 70 хил. единици грамофонни плочи, компактдискове, аудио и видео касети. Отделно около 5000 стари плочи (архивни – от началото на XX век).

След това посетих библиотеката на Варшавското музикално общество, което е с над 134-годишна история. В него са членували най-големите имена на музиката на Полша. Съхранява ръкописи, документи, печати и плакати за всички и от всички музикални събития, свързани с Варшава, от XVIII–XIX век. Пазят се оригинални ръкописи на Шопен, Монюшко и др. Ръкописните ноти са над 3000, 35 000 са печатните нотни издания, 4 хиляди книги, над 200 списания. От 1871 г. това дружество орга-

низира музикалния и културен живот във Варшава. Основава музикално училище, което след I световна война е със статут на консерватория. Организират Шопенов конкурс и такъв на името на Виенявски.

За съжаление, голяма част от безценните колекции са унищожени през II световна война, както и във останалите библиотеки във Варшава. Но все пак нещо е запазено и за него се полагат много големи грижи. Библиотеката изпитва сериозни финансови затруднения, тя е на пълна самоиздръжка и е единствената, която се намира в стара сграда. Въпреки това, тя е реставрирана и добре подредена, но с изчерпана почти напълно възможност за нарастване на фондовете. Финансирането се осъществява посредством отдаване на имот (малък дворец) под наем за концерти, конференции и пр. Получават средства за реставрация и консервация, както и другите библиотеки, от специални фондове на Министерството на културата. Имат и спонсори, включително и от японското правителство, предимно за Шопеновите архиви.

Видях ръкопис на първата опера на полски език от Матей Камински от около 1700 г.; Водевил от 1742 г.; първият собственоръчен ръкопис на Шопен, от времето, когато е на 11 години – един полонез (1821 г.) и още много други.

Ръкописите са реставрирани, в отлично състояние са, в специални кожени подвързии с противокиселинна (алкална) хартия между тях.

В библиотеката работят двама души – съпрузи, които са посветили целия си живот за опазването на това нацио-

нално богатство. Липсват пари за компютри и затова нямат автоматизирана обработка, но издават много научни издания и списъци.

Следващата библиотека бе Публичната Варшавска библиотека (еквивалент на нашата Столична библиотека). Тя също е общинска като нашата. Преди и след II световна война е играла ролята и на народна библиотека. Старата сграда е напълно разрушена след войната и е възстановена в първоначалния ѝ вид. Сега до нея има и нов корпус. Просторни са читалните по отрасли на знанието. Имат много хубав детски отдел и отдел за ползване на детска литература от възрастни (педагози, психолози, илюстратори и др.)

Впечатляващ е отделът картографски и графични издания. Съдържа 17 хил. карти, подредени изправени в дървени сандъчета с прегради. Листовите карти и графични издания са в папки и в шкафове с чекмеджета. Тук хранилицата още не са климатизирани. Имат богата колекция от пътеводители и екслибриси (13-15 хил.).

Най-малък е музикалният отдел. Той представлява няколко отделени маси за слушане (общо 6 места), оборудвани с техника „Technics“ – тип домашна, и с полски грамофони „Fonica“. Прослушването става от самите читатели, но има контрол, макар че не са редки уврежданията на апаратурата и дори кражба на иглите на грамофоните.

Фондът наброява около 25 000 ноти;

8000 грамофонни плочи и касети и около 800 CD. Библиотеката е депозитна, както Народната и Университетската библиотеки. Съхранението на материалите е подобно на това в нашите хранилища.

Имат отдел за периодични издания с читалня, отдел за справочни издания на свободен достъп с читалня и отдел, който се занимава с документи, свързани само с Варшава.

От 1995 г. материалите са в машинен каталог, достъпен и по Интернет. Работят на „Алеф“ в МАРК формат. Поръчването и запазването на книги може да става дистанционно по Интернет.

Компютрите, които ползват са последен писък на модата (за разлика от всички останали библиотеки). Мониторите са плоски LCD. Има зала за Интернет на свободен достъп – 1 час безплатен Интернет за читателска карта.

Пазят си още първите каталози, писани на ръка. Музикалните каталози са много опростени като описание – само автор, заглавие, местоиздаване и година, сигнатура и вид на материала.

Последните два дни от престоя ми в Полша бяха свързани повече с посещение на забележителности и културни прояви.

Много важно е да се отбележи и още един факт – почистването във всички библиотеки става с прахосмукачки с воден филтър, за да се намали до минимум запрашеността.

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

СПЕЦИАЛНОСТ „БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ“

Специалност „Библиотечно-информационни науки“ (БИН) подготвя бакалаври, магистри и докторанти в редовна и задочна форма на обучение.

Специалност БИН участва в международни програми, има договори със сходни образователни институции и университети в САЩ, Германия, Холандия, Франция и други страни. Канят се гост-лектори от чужбина. Развива се научноизследователска дейност.

Специалност БИН разполага със съвременни информационни технологии и материално-техническа база за провеждането на учебните занятия, с библиотека и Интернет зала за свободен достъп на студентите.

БАКАЛАВЪРСКА ПРОГРАМА

Условия за прием

- *За редовно обучение* – кандидатстудентски изпит по избор: български език и литература; история; английски език; немски език; френски език; испански език.

- *За задочно обучение* – само за завършилите Колежа по библиотечно дело. Балът се образува от общия успех от дипломата от колежа и успеха от държавния изпит или защитата на дипломната работа при неговото завършване.

Срок на обучение

- *За редовно обучение* – 4 години (8 семестъра).

- *За задочно обучение* – 2 години (4 семестъра).

Начин на обучение:

- *За редовно обучение* – лекции, семинари, практически упражнения, учебна практика, изучаване на чужд език, разпределени в 35 задължителни дисциплини и 5 изборни.

- *За задочно обучение* – лекции, семинари, практически упражнения, учебна практика, разпределени в 18 задължителни и 2 изборни дисциплини.

След полагане на държавен изпит или защита на дипломна работа завършилите бакалаври получават квалификация „Библиотекар-информатор“.

МАГИСТЪРСКИ ПРОГРАМИ

Магистърска програма „Управление на информационните ресурси” – редовно обучение

Условия за прием – документите на кандидат-студентите се подават през м. септември. Кандидатите трябва да имат среден успех от завършено висше образование не по-нисък от мн. добър 4.50. Приемът в специалността е на основата на тест за компютърна грамотност.

Срок на обучение – 3 семестъра.

Начин на обучение – лекционни курсове, семинари и избираеми (специализиращи) курсове.

След защита на магистърска теза завършилите получават **образователно-квалификационна степен „Магистър по БИН – управление на информационните ресурси”**.

Магистърска програма „Библиотечно-информационни науки и културна политика” - задочно обучение

Условия за прием – документите на кандидат-студентите се подават през м. септември. Кандидатите трябва да имат среден успех от завършено висше образование не по-нисък от мн. добър 4.50. Приемът в специалността е на основата на събеседване с кандидатите по приложен конспект.

Срок на обучение

- 3 семестъра – за неспециалисти в областта на БИН.
- 2 семестъра – за завършили специалност БИН.

Обучението на студентите е срещу заплащане съгласно правилата в Софийския университет.

Начин на обучение – приложен е модулният принцип:

- Подготвителен модул – задължителен за бакалаврите и магистрите, завършили друго, небиблиотечно-информационно образование.
- Модул „Задължителни курсове”.
- Профилиращи модула (обучаваният избира един от тях): „Информационно осигуряване. Наука, образование, бизнес” и „Информационно осигуряване. Култура и културен пазар”.

След защита на магистърска теза завършилите получават **образователно-квалификационна степен „Магистър по „Библиотечно-информационни науки и културна политика”**.

ДОКТОРАНТСКИ ПРОГРАМИ

В специалност БИН се обучават докторанти по проблемите на книгознанието, библиотекознанието, библиографията, теорията на научната информация и културната политика – в редовно и задочно обучение. Местата за редовно обучение се обявяват в началото на м. септември.

ЗА ДОПЪЛНИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ И СПРАВКИ

Адрес:

СУ „Св. Климент Охридски“, Философски факултет,
Специалност „Библиотечно-информационни науки“
София 11113, бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 1, ет. 4

Тел./факс: 870-42-36, тел.: 971-10-02 /420

e-mail: bin@sclg.uni-soifa.bg

www.uni-sofia.bg/faculties/philisophy

Ръководител: доц. д-р Татяна Янакиева

НОВИ СПРАВОЧНИЦИ В НБКМ

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ

АНГЛО-РУССКИЙ дипломатический словарь / Под общ. руководством В. С. Шах-Назаровой и др. = English-Russian dictionary of diplomacy / Under the gen. dir. V. S. Shakh-Nazarova et al. - 3. изд., стер. - Москва : Рус. яз., 2001. - 856 с. ; 21 см

Библиогр. с. 9-10.

ISBN 5-200-02973-2

АРАНС, Давид

Русские книги за рубежом : 1980-1995 / Давид Аранс. - 2. изд. - Москва : Гос. публ. ист. библиотека России, 2002. - 471 с. ; 20 см

ISBN 5-85209-124-3

АРАПОВ, Михаил В. и др.

Библейская цитата : Словарь-справочник / Состав. М. В. Арапов, Л. М. Барботько, Э. М. Мирский. - Москва : Эдиториал УРСС, 1999. - 223 с. ; 21 см

Имената на авт. взети от гърба на загл. с. - Изд. РАН. Инст. системного анализа.

ISBN 5-901006-95-X

БАРИШПОЛЕЦ, В. А. и др.

Геополитика / Авт.-состав. В. А. Баришполец, Д. В. Баришполец, В. Л. Манилов. - Москва : Терра-Книжный клуб, 2002. - 624 с. ; 18 см. - (Популярная энциклопедия)

Имената на авт. взети от гърба на загл. с.

ISBN 5-275-00616-0

ISBN 5-224-02250-9

Т. 2. - 816 с. : с ил.

Библиогр. в края на кн.

ISBN 5-224-02251-7

БОЛХОВИТИНОВ, Евфимий О.

Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина греко-русской церкви / Евгений (Болховитинов). - Москва : Рус. Двор и др, 1995. - VIII, 408 с. ; 24 см

ISBN 5-88752-001-9

Галина Моисеевна ВОЛЬБЕРГ, 1940-1998 : Биобиблиогр. указ. / Состав. Л. С. Николае-

ва и др. - Санкт-Петербург : Рос. нац. библиотека, 2002. - 67 с. : с портр. ; 21 см

ISBN 5-8192-0131-0

ВОСКАНЯН, Э. А. и др.

Русское православие : Справочные и библиографические издания : Аннот. указ. / Состав. Э. А. Восканян, И. В. Малахова. - 2. изд., доп. - Москва : Рос. гос. библ., 1997. - 52 с. ; 22 см

Имената на авт. взети от гърба на загл. с.

ISBN 5-7510-0132-X

ГЛАДКИЙ, Виталий Дмитриевич

Славянский мир : I-XVI века : Энцикл. словарь / В. Д. Гладкий. - Москва : Центрполиграф, 2001. - 896 с. : с ил., к. ; 27 см

Името на авт. не отбелязано на кор.

ISBN 5-227-01469-8

ГОЛЫЖЕНКОВ, Иван и др.

Европейский солдат за 300 лет: 1618-1918 : Энцикл. воен. костюма / Иван Голыженков, Борис Степанов ; Худож. Олег Пархаев. - Москва : Изографус и др., 2001. - 240 с. : с цв. ил. ; 27 см

ISBN 5-87113-123-9

[ДВАДЦАТЫЙ] XX век : Краткая историческая энциклопедия : В 2 т. / Редкол. А. В. Шубин - отв. ред. и др. - Москва : Наука, 2001. - . - ; 23 см

Изд. РАН. Инст. всеобщ. истории.

ISBN 5-02-008741-6

Т. 1. - 2001. - 479 с.

ISBN 5-02-008793-9

ЕГИПЕТСКАЯ мифология : Энциклопедия / Пер. с англ. Д. Воронина. - Москва :

Эксмо, 2002. - 592 с. : с ил. ; 22 см

ISBN 5-699-00761-X

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ словарь / Под ред.

А. И. Архипова. - Москва : Проспект, 2001. - 624 с. ; 18 см

ISBN 5-94569-012-0

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ российской монархии : Великие князья. Цари. Императоры. Символика и регалии. Титулы / Под ред. В. Бутромеева. - Переизд. - Екатеринбург : У-

Фактория, 2002. - 276 с. : с ил., 54 л. : ил. ; 25 см
ISBN 5-94799-096-2

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ российской монархии : Члены императорских семей, придворные, фавориты и фаворитки, временщики / Под ред. В. Бутромеева. - Екатеринбург : У-Фактория, 2002. - 352 с. : с портр., ил. ; 25 см
ISBN 5-94176-178-3

ЖАБРЕВА, Анна Эрнестовна
Русский костюм : Библиогр. указ. книг и статей на русском языке: 1710-2001 / А. Э. Жабрева. - Санкт-Петербург : Профессия, 2002. - 320 с. : с ил. ; 15 см

Кор. загл. История костюма / А. Э. Жабрева. - Изд. Библиотека РАН.
ISBN 5-93913-041-0

ЗАЛЕССКИЙ, Константин Александрович

Кто был кто в Первой мировой войне : Биограф. энцикл. словарь / К. А. Залесский. - Москва : Астрель и др., 2003. - 894 с., 16 л. : ил. ; 21 см

Името на авт. не отбелязано на кор.
ISBN 5-271-06895-1

ЗОЛОТЬКО, Александр Карлович и др.
[ДВЕ ТЫСЯЧИ] 2000 великих людей : Малая энциклопедия персоналий / Состав. А. К. Золотько, С. А. Кондратьев. - Москва : АСТ и др., 2001. - 656 с. : с портр. ; 22 см

Имената на авт. взети от гърба на загл. с.
ISBN 5-17-008089-1

ИСТОРИЯ Санкт-Петербурга - Петрограда: 1703-1917 : Путеводитель по источникам : Т. 1. / Отв. ред. В. П. Леонов. - 2. изд. - Санкт-Петербург : Библиотека РАН, 2001. - . ; 27 см

Т. 1. Вып. 1. Исторические источники, работы общего характера, справочные и библиографические материалы. - 2001. - 552 с.
ISBN 5-336-00007-8

КОЛЕСНИКОВА, Валентина Савельевна

Краткая энциклопедия православия. Путь к храму / Валентина Колесникова. - Москва : Центрполиграф, 2002. - 590 с. ; 23 см

ISBN 5-227-01571-6

КТО был кто в Великой Отечественной войне 1941-1945 : Люди. События. Факты : Справочник / Под ред. О. А. Ржешевского. - 2. изд., доп. - Москва : Республика, 2000. - 432 с.

: с ил. ; 22 см

ISBN 5-250-02715-6

ЛОПАТНИКОВ, Леонид Исидорович
Экономико-математический словарь : Словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников ; Под ред. Г. Б. Клейнера. - 5. изд., перераб. и доп. - Москва : Дело, 2003. - 520 с. : с ил. ; 25 см

Библиогр. в края на кн.

ISBN 5-7749-0275-7

ЛЮБКЕР, Фридрих
Реальный словарь классических древностей : В 3 т. / Фридрих Любкер. -

Москва : Олма-Пресс, 2001. - . ; 27 см

ISBN 5-224-01511-1

Т. 1. - 576 с. : с ил.

ISBN 5-224-01612-6

Т. 2. - 512 с. : с ил.

ISBN 5-224-01891-9

Т. 3. - 576 с. : с ил.

ISBN 5-224-01641-X

МАРТИРОЛОГ русской военно-морской эмиграции по изданиям 1920-2000 гг. / Состав. И. М. Алабин и др. ; Ред. В. В. Лобыцын. - Москва и др. : Пашков дом и др., 2001. - 192 с. ; 22 см

Библиогр. в края на кн.

ISBN 5-7510-0231-8

ПАМЯТНЫЕ книжки губерний и областей Российской империи : Указатель содержания : Т. 1. / Н. М. Балацкая и др. - Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2002. - . ; 25 см

Изд. Рос. нац. библиотека.

Т. 1. Европейский Север: Архангельская, Вологодская и Олонецкая губернии. - 2002. - 824 с., 3 л. : цв. к.

ISBN 5-86007-310-0

Т. 2. Северо-Запад: Новгородская, Псковская и Санкт-Петербургская губернии. - 2003. - 1046 с., 6 л. : цв. к.

ISBN 5-86007-335-6

ПЕТРОВ, Степан Йосипович и др.

Книга в Україні : Матеріали до репертуару української книги : 1861-1917 : Вип. 1. / Уклад. С. Й. Петров, С. С. Петров. - Київ : Нац. бібл. України ім. В. І. Вернадського, 1996. - . ; 21 см. - (Національна бібліографія України)

Имената на авт. взети от гърба на загл. с. - Изд. НАН України.

- Вип. 3. В. - 2001. - 336 с.
ISBN 966-02-2275-0
- Вип. 4. Г. - 2002. - 422 с.
ISBN 966-02-2558-X
- ПОПУЛЯРНАЯ экономическая энциклопедия / Гл. ред. А. Д. Некипелов. - Москва : Большая Российская энцикл., 2001. - 368 с. ; 27 см
ISBN 5-85270-229-3
- ПОСПЕЛОВ, Евгений Михайлович
Географические названия мира : Топоним. словарь / Е. М. Поспелов ; Отв. ред. Р. А. Агеева. - 2. изд., стер. - Москва : Рус. словари и др., 2002. - 512 с. ; 22 см
Библиогр. с. 8-20.
ISBN 5-93259-014-9
- РАЗДОРСКИЙ, Алексей Игоревич
Справочные издания епархий Русской православной церкви: 1861-1915 : Сводный каталог и указатель содержания / [Состав.] А. И. Раздорский. - Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2002. - 568 с. ; 23 см
Името на авт. не отбелязано на кор. - Изд. Рос. нац. библиотека. - Библиогр. в края на кн.
ISBN 5-86007-306-2
- РЕЧНИК на народната митологија на македонците / Ред. Танас Вражиновски. - Скопје и др. : Матица макед., 2000. - 472 с. ; 25 см
Изд. Инст. за старословен. култура. Прилеп.
ISBN 9989-48-304-3
- РУДИН, Леонид Германович и др.
Монастыри Русской Православной Церкви : Справочник-путеводитель / Леонид Германович Рудин, Павел Васильевич Кузнецов. - Москва : Фонд Преображение, 2001. - 464 с. : с ил. ; 21 см
Имената на авт. взети от библиогр. каре. - В кн. означено Вип. 1.
ISBN 5-901156-10-5
- РУССКИЙ биографический словарь : [А.-]. - Репр. воспроизведение изд. 1908-1916. - Москва : Аспект Пресс, 1995. - . - ; 27 см
ISBN 5-7567-0064-1
- [1]. Бетанкур-Бякстер. - 1995. - 699 с.
ISBN 5-7567-0065-X
- [2]. Вавила-Витгенштейн. - 2000. - 530 с.
ISBN 5-7567-0102-8
- [3]. Герберский-Гогенлоз. - 1995. - 443 с.
ISBN 5-7567-0066-8
- [4]. Гоголь-Гюне. - 1997. - 606 с.
ISBN 5-7567-0079-X
- [5]. Дабелов-Дядковский. - 1996. - 749 с.
ISBN 5-7567-0077-3
- [6]. Жабокритский-Зяловский. - 1999. - 589 с.
ISBN 5-7567-0067-6
- [7]. Ибак-Ключарев. - 1994. - 757 с.
ISBN 5-86318-030-7
- [8]. Кнаппе-Кюхельбекер. - 1995. - 709 с.
ISBN 5-7567-0068-4
- [9]. Лабзина-Ляшенко. - 1996. - 846 с.
ISBN 5-7567-0070-6
- [10]. Маак-Мятлева. - 1999. - 278 с.
ISBN 5-7567-0081-1
- [11]. Нааке-Накенский-Николай Николаевич Старший. - 1996. - 389 с.
ISBN 5-7567-0078-1
- [12]. Николай I-Новиков. - 1998. - 280 с.
ISBN 5-7567-0081-1
- [13]. Павел, преподобный-Петр(Илейка). - 2000. - 712 с.
ISBN 5-7567-0082-X
- [14]. Рейтерн-Рольцберг. - 1998. - 437 с.
ISBN 5-7567-0083-8
- [15]. Романова-Рясовский. - 1999. - 818 с.
ISBN 5-7567-0097-8
- [16]. Тобизен-Тургенев. - 1999. - 304 с.
ISBN 5-7567-0101-X
- [17]. Чаадаев-Швитков. - 2000. - 642 с.
ISBN 5-7567-0097-8
- [18]. Шапов-Юшневский. - 1999. - 366 с.
- РУССКИЙ патриотизм / Под ред. О. А. Платонова. - Москва : Энцикл. рус. цивилизации, 2003. - 927 с. : с ил. ; 27 см. - (Святая Русь)
Библиогр. в края на кн.
ISBN 5-091364-08-2
- РУССКИЙ праздник : Праздники и обряды народного земледельческого календаря : Иллюстрированная энциклопедия / О. Г. Баранова и др. - Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 2001. - 669 с. : с ил., 12 л. : ил. ; 24 см. - (История в зеркале быта)
Библиогр. с. 660-662.
ISBN 5-210-01497-5
- СВОДНЫЙ каталог русских зарубежных периодических и продолжающихся изданий в библиотеках Санкт-Петербурга : 1917-1995

гг. / Состав. Г. В. Михеева и др. - 2. изд., испр. и доп. - Санкт-Петербург : Российская нац. библиотека, 1996. - 199 с. ; 21 см

Изд. Библиотека Российской акад. наук. - Библиогр. в края на кн.

СВОДНЫЙ каталог русской книги : 1801-1825 : Т. 1 - / Отв. ред. И. М. Полонская. - Москва : Пашков дом, 2000. - . - ; 25 см

Изд. Рос. гос. библиотека.

Т. 1. А-Д. - 2000. - 584 с., 24 л. : ил.

Библиогр. в края на кн.

ISBN 5-7510-0162-1

СЕМЕНОВ, Илья Семенович

Христианские династии Европы : Династии, сохранившие статус владетельных : Генеалогический справочник / И. С. Семенов. - Москва : Олма-Пресс, 2002. - 495 с., 32 л. : цв. ил. ; 27 см

Името на авт. не отбелязано на кор. - Библиогр. в края на кн.

ISBN 5-224-02516-8

СЕРГЕЕВА, В. С.

Бизнес-словарь : Англо-русский и русско-английский / Состав. В. С. Сергеева. - Москва : АСТ и др., 2001. - 688 с. ; 27 см

Името на авт. взето от гърба на загл. с. - Библиогр. с. 680.

ISBN 5-17-005968-X

СЛАВЯНСКАЯ мифология : А-Я : Энцикл. словарь / Редкол. С. М. Толстая - отв. ред. и др. - 2. изд., испр. и доп. - Москва : Междунар. отношения, 2002. - 510 с. : с ил. ; 25 см

Изд. РАН. Инст. славяноведения.

ISBN 5-7133-1069-8

СОЦИАЛЬНАЯ энциклопедия / Ред. коллегия А. П. Горкин и др. - Москва : Большая Рос. энциклопедия, 2000. - 438 с. ; 27 см

Изд. М-во труда и соц. развития РФ.

ISBN 5-85270-323-0

СОЦИАЛЬНАЯ философия : Словарь / Под общ. ред. В. Е. Кемерова, Т. Х. Керимова. - Москва : Акад. проект, 2003. - 558 с. ; 25 см. - (Summa)

ISBN 5-8291-0149-1

СТРАНЫ и регионы : 2000 : Стат. справочник Всемирного банка / Пер. с англ. И. Г. Миневрин. - Москва : Весь мир, 2001. - 240 с. ; 20 см. - (Мир в цифрах)

Библиогр. с. 238-239.

ISBN 5-7777-0135-3

УКРАЇНОМОВНА книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : 1798-1916 : Бібліогр. покажчик : Вип. 1 - . - Київ : Нац. бібл.

України ім. В. І. Вернадського, 1996. - . - ; 21 см. - (Національна бібліографія України)

Изд. НАН України.

Вип. 4. 1911-1916. - 2001. - 539 с.

ISBN 966-02-2276-9

ФЕДЕРАЛЬНАЯ и региональная элита России : Кто есть кто в политике и экономике : Ежегод. биогр. справочник / Гл. ред.-состав. А. А. Мухин. - 2. изд., доп., перераб. - Москва : ГНОМ и Д, 2001. - 480 с. ; 25 см

Изд. Центр полит. информации.

ISBN 5-296-00183-4

ЦРНОГОРСКА библиографија : 1494-1994 : Т. 1 - . - Цетине : Центр. нар. библ. Републике Црне Горе "huphe Црнојевић", 1985. - . - ; 29 см

Т. 2. Кн. 1. Серијске публикације : 1835-1984 / Мирослав Лукетић, Олга-Цана Вукмировић. - 1985. - 160 с. : с факс.

ЧЕРНОБРОВ, Вадим Александрович

Энциклопедия уфологии / Вадим Чернобров. - Москва : Астрель и др., 2002. - 416 с. : с ил. ; 22 см

Името на авт. не отбелязано на кор.

ISBN 5-271-03365-1

ШАПАРОВА, Наталья Сергеевна

Краткая энциклопедия славянской мифологии / Н. С. Шапарова. - Москва : АСТ и др., 2001. - 624 с. ; 27 см

Името на авт. не отбелязано на кор. - Библиогр. в края на кн.

ISBN 5-17-009469-8

ШЕВЦОВ, Алексей Владимирович

Непериодические издания русских либеральных и консервативных партий начала XX века : Библиогр. указ. / А. В. Шевцов. - Санкт-Петербург : Рос. нац. библиотека, 2002. - 416 с. ; 21 см

ISBN 5-8192-0141-8

ЮРИДИЧЕСКИЙ энциклопедический словарь / Гл. ред. О. Е. Кутафин. - Москва : Большая Рос. Энцикл., 2002. - 560 с. ; 27 см

ISBN 5-85270-235-8

The ADVERTISING age encyclopedia of advertising : Vol. 1-3 / Ed. John McDonough,

Karen Egolf ; Ill. ed. Jacqueline V. Reid et al. - New York etc. : Fitzroy Dearborn, 2003. - ; 29 cm
ISBN 1-57958-172-2

Vol. 1. A-E. - XXIII, 559 p. : ill., 11 f. : col. ill.

Vol. 2. F-O. - XI, 561-1180 p. : ill., 12 f. : col. ill.

Vol. 3. P-Z. - XI, 1181-1873 p. : ill., 12 f. : col. ill.

The AUTONOMOUS province of Kosovo and Metohija : Facts. - Novi Beograd : Federal Secretariat of Inform., 1998. - 122 p. : col. ill. ; 20 cm

BEGUIN, Katia et al.

Dictionnaire de la France moderne / Katia Beguin, Anne Bonzon ; Sous la dir. de Jean-Yves Grenier. - Paris : Hachette, 2003. - 304 p. ; 22 cm. - (Les dictionnaires historiques ; 59. Carre histoire)

Bibliogr. p. 297-298.

ISBN 2-01-14-5279-1

BICOKU, Kasem et al.

Gjergj Kastrioti Skenderbeu : Bibliografi : 1454-1835 : 1- / Kasem Bicoku, Jup Kastrati. - Tirane : Bibl. Komb., 1997. - . - ; 24 cm

Текст и на фр. ез.

1. - 1997. - 459 p. : facs

BIOGRAPHISCHES Lexikon zur Weltgeschichte : Vom Mittelalter bis zur Gegenwart / Hrsg. von Otfried Dankelmann et al. ; Unter Mitarb. von Andreas Girbardt et al. - Frankfurt am Main etc. : Lang, 2001. - 1416 p. ; 22 cm

ISBN 3-631-37646-4

BONIN, Hubert

[Cent] 100 mots-cles d'histoire economique / Hubert Bonin. - Paris : Belin, 2000. - 393 p. ; 24 cm. - (Economie Belin SUP)

ISBN 2-7011-2836-6

BRUHN, Peter

Beutekunst : Bibliogr. des intern. Schrifttums uber das Schicksal des im Zweiten Weltkrieg von der Roten Armee in Deutschland erbeuteten Kulturgutes (Museums-, Archiv- und Bibliotheks-bestande) : Bd. 1-2 / Peter Bruhn. - 4., Vollig neu bearb. Aufl., mit umfangreichem registerteil. - Munchen : Sagner, 2003. - ; 29 cm. - (Veroffentlichungen der Osteuropaabteilung / Veroffentlichungen der Osteuropaabteilung, ISSN 0175-5528 ; Bd. 30. Literaturnachweise zu aktuellen Russland-Themen ; 4)

ISBN 3-87690-835-3

Bd. 1. 1990-1999. - 494 p.

Bd. 2. 2000-2002. Register. - 291 p.

CATALOGUE de timbres-poste. - 46. ed. - Amiens etc. : Yvert etc., 1942. - XXXII, 1520 p. ; 22 cm

CD-ROMS in print : An intern. guide to CD-ROM, CD-I, 3DO, MMCD, CD32, multimedia, laserdisc, and electronic products / Project ed. Amy Darga. - 17. ed. - Detroit etc. : Gale, 2003. - XII, 1983 p. ; 28 cm

ISBN 0-7876-6511-8

DELCLAUX, Francois et al.

Lire la presse financiere anglo-saxonne / Francois Delclaux, Karen Herrgott, Jeannette Spears ; Pref. de Robin Berrill. - Paris : Gualino etc., 2001. - 172 p. ; 24 cm. - (Collection Business)

ISBN 2-84200-374-8

DELSAUT, Yvette et al.

Bibliographie des travaux de Pierre Bourdieu ; Suivi d'un entretien entre Pierre Bourdieu et Yvette Delsaut sur l'esprit de la recherche / Yvette Delsaut, Marie-Christine Riviere. - Pantin : Le Temps des Cerises, 2002. - 242 p. : facs. ; 17 cm

ISBN 2-84109-344-1

DEUTSCHE biographische Enzyklopadie : (DBE) : Bd. 1-11 / Hrsg. von Walther Killy ; Unter Mitarb. von Dietrich von Engelhardt et al. - Munchen etc. : Saur, 1995-2000. - ; 25 cm

От т. 4 редактор Rudolf Vierhaus.

ISBN 3-598-23160-1

Bd. 1. Aachen-Boguslawski. - 1995. - XXV, 642 p.

Bd. 2. Bohacz-Ebhardt. - 1995. - XXI, 681 p.

Bd. 3. Ebinger-Gierke. - 1996. - XXIII, 680 p.

Bd. 4. Gies-Hessel. - 1996. - XXIII, 679 p.

Bd. 5. Hesselbach-Kofler. - 1997. - XXIII, 680 p.

Bd. 6. Kogel-Maxsein. - 1997. - XXIII, 679 p.

Bd. 7. May-Plessner. - 1998. - XXIII, 695 p.

Bd. 8. Plett-Schmidseder. - 1998. - XXIII, 710 p.

Bd. 9. Schmidt-Theyer. - 1998. - XXIII, 695 p.

Bd. 10. Thibaut-Zycha. - 1999. - XXIV, 711 p.

Bd. 11.1. Nachtrage, Personenregister A-Ha. - 2000. - XXIII, 644 p.

Bd. 11.2. Personenregister He-Z. - 2000. - 645-1322 p.

DICTIONNAIRE d'economie et de sciences sociales / Dir. Claude-Daniele Echaudemaison et al. - 5. ed., mise a jour et augm. - Paris : Nathan, 2002. - 544 p. ; 21 cm

ISBN 2-09-182112-8

DOMI, Etleva et al.

Vepra te autoreve dhe studiuesve franceze per Shqiperine dhe shqiptaret, shek. XVI-XX : Bibliogr. = Oeuvres des auteurs et chercheurs francais sur l'Albanie et les Albanais, XVI-XX siecles / Nga Elteva Domi, Aferdita Sharxhi. - Tirane : Bibl. komb., 2001. - IV, 160, [1] p., 8 f. : col. ill. ; 21 cm. - (Autore te huaj per Shqiperine dhe shqiptaret ; 2)

Авт. не са отбелязани на кор.

ISBN 99927-731-0-3

ENCYCLOPEDIA of associations : An associations unlimited reference : Vol. 1-2. - 37. ed. - Detroit, Mich : Gale, 2001. - . - ; 29 cm

ISBN 0-7876-4815-9

Vol. 1. National organizations of the U. S. / Ed. by Patricia Tsune Ballard. - 2001

Pt. 1. Sections 1-6 : Entries 1-10235. - XXXII, 1179 p.

Pt. 2. Sections 7-18 : Entries 10236-22474. - XXVIII, 1181-2447 p.

Pt. 3. Name and keyword index includes association addresses and phone numbers. - XX, 2449-3684 p.

ENCYCLOPEDIA of democratic thought / Ed. by Paul Barry Clarke, Joe Foweraker. - London etc. : Routledge, 2001. - XVI, 748 p. ; 26 cm

Bibliogr. p. 3, 5 etc.

ISBN 0-415-19396-6

ENCYCLOPEDIA of modern ethnic conflicts / Ed. by Joseph R. Rudolph. - Westport, Conn etc. : Greenwood Press, 2003. - XVII, 375 p. : ill. ; 26 cm

Bibliogr. p. 8, 25 etc.

ISBN 0-313-31381-4

ENCYCLOPEDIE de la franc-maconnerie / Sous la dir. d'Eric Saunier. - [Paris] : Libr. gen. fr., 2002. - 982 p. : col. ill. ; 19 cm. - (Le livre de poche. Encyclopedies d'aujourd'hui)

Bibliogr. p. 904-918.

ISBN 2-253-13032-X

ESCHERLE, Hans-Jürgen et al.

Neues Lexikon der Wirtschaft von A-Z / Hans-Jürgen Escherle, Klaus Kaplaner, Rahild Neuburger. - München : Compact, 2000. - 448 p. ; 22 cm. - (Compact Fachwörterbuch)

ISBN 3-8174-7167-X

FINK, Gerhard

Who's who in der antiken Mythologie : Mit 62 Farb- und 19 Schwarzweissabbildungen /

Gerhard Fink. - Ill. Neusausg. - München : DTV, 2002. - 250 p. : col. ill. ; 22 cm

ISBN 3-423-32541-0

HOOVER'S handbook of American business 2001 : 1-6. - Austin, Tex : Hoover's Business Press, c. 2000-2001. - ; 25 cm

1. Profiles of 750 major U.S. companies : Companies A-K. - 2000. - XVIII, 838 p.

ISBN 1-57311-064-7

2. Profiles of 750 major U.S. companies : Companies L-Z. - 2000. - XIII, 839-1729 p.

ISBN 1-57311-064-7

3. Profiles of America's most exciting growth enterprises. - 2001. - XIII, 373 p.

ISBN 1-57311-065-5

4. Profiles of major global enterprises. - 2001. - XVII, 720 p.

ISBN 1-57311-066-3

5. Profiles of major U.S. private enterprises. - 2001. - XIII, 876 p.

ISBN 1-57311-067-1

6. Hoover's handbook of American business 2001,...of emerging companies 2001,...of world business 2001,...of private companies 2001. - 2001. - X, 340p.

ISBN 1-57311-068-X

HOOVER'S masterlist of major U. S. companies : 2001. - Austin, Tex : Hoover's Business Press, c. 2000. - X, 1051 p. ; 29 cm

ISBN 1-57311-062-0

JOCKLE, Clemens

Encyclopedia of Saints / Clemens Jockle. - Old Saybrook : Konecky & Konecky, 2003. - 448 p. : col. ill. ; 27 cm

ISBN 1-56852-449-8

KAMPANIA Wrzesniowa 1939 : Bibliogr. : T. 1-2 / Oprac. Izabela Kowalska et al. - Warszawa : Centr. Bibl. Wojsk., 2002. - ; 24 cm

Ed. Min. Obrony Nar. Dep. Wychowania i Promocji Obronności etc.

ISBN 83-916429-3-3

T. 1. - 742 p.

Bibliogr. p. 11-25.

T. 2. - 403 p.

KANBAY, Feryal

Die Grossen der Weltgeschichte : 1.000 berühmte Persönlichkeiten von A bis Z / Feryal Kanbay. - Sonderausg. - München : Compact, c. 1998. - 384 p. : portr. ; 23 cm

ISBN 3-8174-5228-4

KELLY, John Norman Davidson

The Oxford dictionary of popes / J. N. D. Kelly. - Oxford etc. : Oxford Univ. Press, 1996. - XIV, 349 p. ; 20 cm. - (Oxford paperback reference) ISBN 0-19-282085-0

KOMINTERN : L'histoire et les hommes : Dict. biogr. de l'Internationale commun. en France, en Belgique, au Luxembourg, en Suisse et a Moscou, 1919-1943 / Sous la dir. de Jose Gotovitch, Mikhail Narinski. - Paris : Les Ed. de l'Atelier, 2001. - 608 p. : ill. ; 24 cm. - (Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international)

ISBN 2-7082-3506-0

LAKEHAL, Mokhtar

Dictionnaire d'economie contemporaine et des principaux faits politiques et sociaux / Mokhtar Lakehal. - 3. ed, rev. et augm. - Paris : Vuibert, 2002. - 814 p. ; 24 cm

ISBN 2-7117-8083-X

MEDIEVAL England : An encycl. / Ed. Paul E. Szarmach et al. - New York etc. : Garland, 1998. - LXIV, 882 p. : ill. ; 29 cm. - (Garland encyclopedias of the Middle Ages ; Vol. 3)

ISBN 0-8240-5786-4

The NIBELUNGEN tradition : An encycl. / Ed. by Francis G. Gentry et al. - New York etc. : Routledge, 2002. - XXVII, 375 p. ; 26 cm

Bibliogr. p. 327-334.

ISBN 0-8153-1785-9

ROMANIAN financial directory 2002-2003. - Bucharest : Finmedia, 2002. - 1070 p. ; 21 cm. - (Finmedia directories series)

ISBN 973-85447-1-8

SCHWEIZER Museumsfuhrer : Museen, Sammlungen und Ausstellungsorte in der Schweiz und im Furstentum Liechtenstein. - 9. Aufl. - Basel : Friedrich Reinhardt, c. 2002. - 591 p. : col. ill. ; 22 cm + 1 m.

Ed. Verb. der Museen der Schweiz. - Текст и на фр. и итал. ез.

ISBN 3-7245-1251-1

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ, ЕЗИКОЗНАНИЕ И ИЗКУСТВО

БАБИЧ, Евдокія и др.

Листи до приятелів : Книжки 1-176: 1953-1968 : Сист. показчик змісту / Евдокія Бабич, Валентина Патока. - Київ и др. : Одигітрія,

2002. - 168 с. : с портр. ; 20 см

Изд. Нац. парламентська бібліотека України. Наукове товариство ім. Шевченка.

ISBN 966-95501-4-9

БАРИНОВА, Е. В. и др.

Вадим Михайлович Солнцев / Состав. Е. В. Барина, Р. И. Горячева, Е. И. Кириленко ; Авт. вступ. статьи В. Ю. Михальченко. - Москва : Наука, 1999. - 78 с., 1 л. : портр. ; 17 см. - (Материалы к биобиблиографии ученых. Серия литературы и языка ; Вып. 25)

Имената на авт. не отбелязани на кор. - Изд. РАН.

ISBN 5-02-011765-X

БАСКО, Н. В.

Фразеологизмы в русской речи : Словарь-справочник / Состав. Н. В. Баско. - Москва : Флинта и др., 2002. - 271 с. : с ил. ; 21 см

Името на авт. взето от гърба на загл. с. - Библиогр. с. 268-269.

ISBN 5-89349-390-7

БОЛЬШОЙ нидерландско-русский словарь / Под руководством С. А. Миронова = Groot nederlands-russisch woordenboek / Onder leiding van S. A. Mironov. - 2. изд., испр. - Москва : Живой язык, 2002. - 916 с. ; 25 см

Библиогр. с. 8-9.

ISBN 5-8033-0038-1

ВОРОНКОВ, А. И. и др.

Латинское наследие в русском языке : Словарь-справочник / А. И. Воронков, Л. П. Поняева, Л. М. Попова. - Москва : Флинта и др., 2002. - 430 с. ; 21 см

ISBN 5-89349-185-8

ГРИЦЕНКО, Павло Юхимович

Професор Степан Пилипович Бевзенко / Упоряд. і авт. вступ. статті П. Ю. Гриценко. - Київ : Довіра, 1999. - 92 с. : с ил. ; 17 см. - (Мовознавці України : Матеріали до бібліографії вчених)

Името на авт. не отбелязано на кор.

ISBN 966-507-078-9

ДУЛИЧЕНКО, Людмила В.

Словарь обидных слов : Наименования лиц с негативным значением / Людмила В. Дуличенко. - Тарту : Тартус. унив., 2000. - 270 с. ; 21 см

ISBN 9985-56-466-9

КАРПІЛОВСЬКА, Євгенія Анатоліївна
Кореневий гніздовий словник української

мови : Гнізда слів з вершинами - омографічними коренями / Е. А. Карпіловська. - Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. - 912 с. ; 27 см

ISBN 966-7492-11-7

КУЗНЕЦОВ, Александр Александрович
Энциклопедия русских наград / Александр Кузнецов. - 3. изд., испр., доп. - Москва : Голос-пресс, 2002. - 536 с. : с ил. ; 25 см

Библиогр. в края на кн.

ISBN 5-7117-0326-9

КУРИЛОВ, Гаврил Николаевич
Юагирско-русский словарь / Г. Н. Курилов ; Отв. ред. П. А. Слепцов. - Новосибирск : Наука, 2001. - 608 с. ; 25 см

Изд. Сиб. отд.-ние РАН. Инст. пробл. малочислен. народов Севера.

ISBN 5-02-030456-5

ЛЕВИКОВА, Светлана Игоревна
Большой словарь молодежного сленга / С. И. Левицова. - Москва : Фаир-Пресс, 2003. - 928 с. ; 25 см

ISBN 5-8183-0673-9

МАТЮШЕНКОВ, Владимир Сергеевич
Англо-русский словарь особенностей английского языка в Северной Америке, Великобритании и Австралии / В. С. Матюшенков = Dictionary of Americanisms, Canadianisms, Britishisms and Australianisms. - Москва : Флинта и др., 2002. - 517 с. ; 21 см

Библиогр. с. 3-4.

ISBN 5-89349-367-2

МАХЛИНА, Светлана Тевельевна
Семиотика культуры и искусства : Опыт энциклопедического словаря : Ч. 1-2 / С. Т. Махлина. - Санкт-Петербург : Санкт-Петербург. гос. унив. культуры и искусств, 2000. - ; 20 см

Изд. М-во культуры РФ.

Ч. 1. А-Л. - 255 с.

Ч. 2. М-Я. - 257-552 с.

Библиогр. в края на кн.

НОВИЙ англо-український українсько-англійський словник = NEW English-Ukrainian Ukrainian-English dictionary. - Київ : Аконті, 1999. - 640 с. ; 18 см. - (Серія Нові словники)

ISBN 966-7173-30-5

ОГОЛЬЦЕВ, Василий Михайлович

Словарь устойчивых сравнений русского

языка : Синонимо-антонимический / В. М. Огольцев. - Москва : Рус. словари и др., 2001. - 800 с. ; 22 см

ISBN 5-93259-021-1

ОКУНЕВА, Антонина Павловна

Русский глагол : Словарь-справочник / А. П. Окунева. - Москва : Рус. язык, 2000. - XVIII, 558 с. ; 25 см

ISBN 5-200-02951-1

РУДНИЦЬКИЙ, Григорій А.

Тарас Шевченко і Крим : Енцикл. довідник / Упоряд. Г. А. Рудницький. - Сімферополь : Таврія, 2001. - 288 с. : с портр. ; 21 см

Името на авт. взето от гърба на загл. с.

ISBN 5-7780-0828-7

РУССКИЙ драматический театр : Энциклопедия / Под общ. ред. М. И. Андреева и др. - Москва : Большая Рос. Энциклопедия, 2001. - 568 с., 32 л. : ил. ; 25 см

ISBN 5-85270-167-X

СЛОВАРЬ русских говоров Карелии и сопредельных областей : Вып. 1. / Гл. ред. А. С. Герд. - Санкт-Петербург : С.-Петербург. унив., 1994. - . ; 22 см

ISBN 5-288-00963-5

Вып. 5. Подузорье-свилюнь. - 2002. - 664 с.

ISBN 5-288-02200-3

СЛОВАРЬ современных понятий и терминов / Состав. и общ. ред. В. А. Макаренко. - 4. изд., дораб. и доп. - Москва : Республика, 2002. - 528 с. ; 21 см

ISBN 5-250-01819-X

СЛОВНИК мовы Янкі Купалы : У 8 т. - Мінск : Беларус. навука, 1997. - . ; 25 см

Изд. М-ва адукацыі Респ. Беларусь. Гомельскі дзяржаўны унів. ім. Ф. Скарыны.

ISBN 985-08-0481-5

4. П-С / Рэдкал. В. А. Ляшчынская - гал. рэд. и др. - 2002. - 356 с.

ISBN 985-08-0495-5

5. С-Я / Рэдкал. В. А. Ляшчынская-гал. рэд. и др. - 2003. - 400 с.

ISBN 985-08-0526-9

ЯЗЫКИ Российской Федерации и соседних государств : Энциклопедия : В 3 т. / Редкол. В. А. Виноградов - пред. и др. - Москва : Наука, 2001. - . ; 25 см

Изд. РАН. Инст. языкознания.

ISBN 5-02-011267-4

2. К-Р. - 2001. - XVI, 510 с.

- ISBN 5-02-011268-2
ABRAHAM, Lyndy
 A dictionary of alchemical imagery / Lyndy Abraham. - Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2001. - XXII, 249 p. : facs. ; 25 cm
 ISBN 0-521-00000-9
BAUDOT, Alain
 Bibliographie annotée d'Edouard Glissant / Alain Baudot. - Toronto : Ed. du Gref, 1993. - LII, 762 p. : facs. ; 24 cm. - (Collection Inventaire ; 2. Serie Ecrivains francophones)
 ISBN 0-921916-08-6
 The BFI companion to Eastern European and Russian cinema / Ed. by Richard Taylor et al. - London : BFI, 2000. - VII, 288 p., 4 f. : ill. ; 24 cm
 Bibliogr. p. 285-288.
 ISBN 0-85170-753-X
BIOGRAPHISCHE Enzyklopadie der deutschsprachigen Aufklärung / Hrsg. von Rudolf Vierhaus, Hans Erich Bodeker. - Munchen : Saur, 2002. - XIV, 474 p. ; 25 cm
 ISBN 3-598-11461-3
CATALOGUS translationum et commentariorum : Medieval and Renaissance Latin translations and commentaries. Annotated lists and guides : Vol. 8 / Ed. Virginia Brown. - Washington : Catholic Univ. of America Press, 2003. - XXIV, 365 p. ; 26 cm
 Ed. Union Acad. Intern.
 ISBN 0-8132-1300-2
DICCIONARIO esencial de la lengua española. - Barcelona : Spes, 2002. - [3], 727 p. ; 19 cm
 ISBN 84-8016-059-4
DICCIONARIO de sinonimos y antonimos. - Barcelona : Oceano, 1994. - 790 p. ; 16 cm. - (Oceano conciso)
 ISBN 84-7764-850-6
DRON, Ivan Vasil'evic
 Gagauz geografiya terminerinin laflii / Ion Dron = Словарь гагаузских географических терминов / И. В. Дрон. - Chisinau : Pontos etc., 2001. - 244 p. ; 21 cm
 Bibliogr. p. 222-240.
 ISBN 9975-938-29-9
GIZYCKI, Marcin
 Słownik kierunków, ruchów i kluczowych pojęć sztuki drugiej połowy XX wieku / Marcin Gizycki. - Gdansk : Słowo/obraz terytoria, 2002. - 228 p. : ill., 8 f. : col. ill. ; 23 cm
 Bibliogr. p. 183-184.
 ISBN 83-88560-54-9
GLOGOWSKI, Piotr et al.
 Bibliografia słowianoznawstwa polskiego za lata 1996-2000 : Słowianszczyzna zachodnia i południowa / Piotr Glogowski, Lilla Moroz-Grze-lak, Michał Stefanski. - Warszawa : SOW, 2002. - 230 p. ; 21 cm
 Ed. Inst. Sławistyki PAN. Inst. Filol. Słowian-skiej UW.
 ISBN 83-89191-06-7
GROSSES Wörterbuch Fremdwörter : Rund 150.000 zuverlässige Angaben. - Jubiläumsausg. - München : Compact, c. 2002. - 608 p. ; 19 cm
 ISBN 3-8174-7241-2
GROSSES Wörterbuch Fremdwörter : Mit über 150.000 zuverlässigen Angaben. - Jubiläumsausg. - München : Compact, c. 2002. - 608 p. ; 22 cm
 ISBN 3-8174-7492-X
KLOSSOWICZ, Jan
 Słownik teatru polskiego / Jan Klossowicz. - Warszawa : Muza Sa, 2002. - 208 p. : ill. ; 25 cm
 Bibliogr. p. 207.
 ISBN 83-7319-220-4
KUNSTLERLEXIKON der Antike : Bd. 1-2 / Hrsg. von Rainer Vollkommer ; Red. Doris Vollkommer-Glokler. - München etc. : Saur, 2001. - . - ; 25 cm
 ISBN 3-598-11412-5
 Bd. 1. A-K. - 2001. - LIX, 435 p.
 Bibliogr. p. XXXIX-LI. -
 ISBN 3-598-11413-3
LANGENSCHIEDT Euro-Wörterbuch Englisch : Engl.-Dt. : Dt.-Engl. = Langenscheidt Eurodictionary German : Engl.-Germ. : Germ.-Engl. - Neubearb. -
 Berlin etc. : Langenscheidt, c. 2001. - 642 p. ; 16 cm
 ISBN 3-468-12122-9
MAYER, Geoff
 Guide to the British cinema / Geoff Mayer. - Westport, Conn etc. : Greenwood Press, 2003. - XVI, 441 p. ; 25 cm. - (Reference guides to the world's cinema, ISSN 1090-8234)
 Bibliogr. p. 405-410.
 ISBN 0-313-30307-X
MICUL dictionar academic : Vol. 1- / Cuvant înainte de Eugen Simion ; Pref. de Marius Sala. - Bucuresti : Univers encicl., 2001. - . - ; 27 cm
 Ed. Acad. Romana. Inst. de Lingv. "Iorgu

Jordan".

Vol. 1. Literale A-C. - 2001. - LXXXV, 776 p.
ISBN 973-8240-69-7

The OXFORD dictionary of phrase and fable
/ Ed. by Elizabeth Knowles. - New York : Oxford
Univ. Press, 2000. - VII, 1224 p. ; 24 cm

ISBN 0-19-860219-7

PELLAM, John L.

[Fivehundred] 500 great minds of the early
21st century / John Pellam. - [Laguna Beach,
Calif.] : BWW, c. 2002. - 511 p. : portr. ; 29 cm. -
(Bibliothèque: World wide, ISSN 1059-5392)

ISBN 1-882292-26-X

RACHUNKOVA, Zdenka et al.

[Dvanacty] XII Medzinarodni sjezd slavistu :
Krakov, 27.8. - 2.9.1998 : Bibliografie / Zprac.
Zdenka Rachunkova, Michaela Rehakova. -
Praha : Nar. knih. CR etc., 2003. - 361 p. ; 21 cm

Ed. Slovan. knihovna.

ISBN 80-7050-419-6

RAJADHYAKSHA, Ashish et al. Encyclo-
paedia of Indian cinema / Ashish Rajadhyaksha,
Paul Willemen. - New, rev. ed. - London : BFI,
2002. - 658 p. : ill. ; 31 cm

Bibliogr. p. 533-546.

ISBN 0-85170-669-X

RIPERT, Pierre

Dictionnaire des citations de langue française
: Plus de 250 aut. 1000 mots-cles et 2 300 cita-
tions pour avoir réponse à tout / Pierre Ripert. -
Paris : Bookking Intern., 1994. - 463 p. ; 18 cm. -
(Classiques français) T. cop.

ISBN 287714-201-9

SCHRIFTSTELLERINNEN und Schrifts-
teller der Gegenwart : Schweiz / Red. Anne-Lise
Delacretaz et al. - Aarau : Sauerländer, 2002. -
XVI, 468 p. ; 22 cm

Текст и на фр., итал. ез.

ISBN 3-0345-0011-4

SLOVNIK autoru literatury faktu clenu ces.
a sloven. Klubu autoru lit. faktu. - Praha : Ces.
Klub autoru lit. faktu etc., 1998. - 219 p. : portr. ;
21 cm

Cop. Slovník Klubu autoru literatury faktu. -
Ed. Sloven. Klub lit. faktu.

SLOVNIK slovenských spisovateľov 20.
storočia / Augustin Matovčík et al. - Bratislava :
Spolek sloven. spis., 2001. - 527 p. : portr. ; 25 cm

Ed. Sloven. nar. knižnica. - Bibliogr. p. 9, 10 etc.

ISBN 80-8061-122-X

SŁOWNIK polszczyzny XVI wieku : T. 1- /
Red. naczelny Maria Renata Mayenowa. -
Warszawa : Ossolineum, 1966. - . - ; 30 cm

Ed. PAN.

ISBN 83-04-00477-1

T. 30. Prababa - Prywowany / Red. t. Krystyna
Wilczewska, Lucyna Woronczakowa. - Warszawa
: Inst. Badan Lit. 2002. - VIII, 515 p. + Suppl. [6 f.]

ISBN 83-87456-96-9

SŁOWNIK prasłowiański : T. 1- / Pod. red.
Franciszka Sławskiego. - Wrocław etc. :
Ossolineum, 1974. - . - ; 25 cm

Ed. PAN. Kom. Językoznawstwa.

ISBN 83-04-00464-X

T. 8. Goda-gyza. - 2001. - 343 p.

ISBN 83-04-04560-5

SŁOWNIK staropolski : T. 1- / Kom.
redakcyjny Stanisław Urbanczyk et al. - Wrocław
: Ossolineum, 1953. - . - ; 30 cm

Ed. PAN Inst. Języka Polskiego.

ISBN 83-04-00472-0

T. 11. Z. 1 (69). Z-Zagumnie. - 1995. - 80 p.

ISBN 83-85579-28-1

T. 11. Z. 2 (70). Zagumnie-Zapowiadanie. -
1996. - 81-160 p.

ISBN 83-85579-58-3

T. 11. Z. 3 (71). Zapowiadanie-Zawity. - 1997.
- 161-240 p.

ISBN 83-85579-09-5

T. 11. Z. 4 (72). Zawity-Zeskwarczyc. - 1998. -
241-320 p.

ISBN 83-87795-15-1

T. 11. Z. 5 (73). Zeskwarczyc-Złosynstwo. -
1999. - 321-400 p.

ISBN 83-87795-40-2

T. 11. Z. 6 (74). Złosynstwo-Zrzadzić. - 2000.
- 401-480 p.

ISBN 83-87623-22-9

T. 11. Z. 7 (75). Zrzadzić-Zac. - 2001. - 481-
560 p.

ISBN 83-87623-43-1

T. 11. Z. 8 (76). Zac-Zzenie. - 2002. - 576-633 p.
ISBN 83-87623-57-1

TRAVNICEK, Mojmir

O Frantisku Krelinovi : Vzpomínková studie
a bibliogr. / Mojmir Travnicek. - Havlíkův Brod
: Hejkal, 2003. - 120 p. ; 20 cm

Bibliogr. p. 37-100.

ISBN 80-86026-20-5

VENEV, Ivan Dimitrov

J. W. von Goethe : A world bibliography : Vol. 1- / Yvan Venev. - Paris : Ed. de l'aut, 2002. - . - ; 24 см
ISBN 2-913417-02-07

Vol. 1. 1942-1970 : About 1600 publ., chronological pres. of publ. and index of personal names. - 2002. - XIII, 180 p.

VENEV, Ivan Dimitrov

The first world bibliography of Leopold Senghor, 1943-1995 : By and about the author, 1100 publ. : 1943-1995 : Vol. 1- = La premiere bibliographie mondiale de Leopold Senghor, member de l'Academie francaise / Yvan Venev. - Paris : Ed. de l'aut, 1999. - . - ; 24 см. - (Serie bibliographique internationale Les personnalites celebres d'origine africaine)

Ed. Acad. Francophone.

ISBN 2-913417-01-9

Vol. 1. Chronological presentation of publications and index of personal names / Ed. by Matcheu Madjeu. - XII, 119 p.

Bibliogr. p. 102-105.

ЕСТЕСТВЕННИ НАУКИ И ТЕХНИКА

ВОРОЙСКИЙ, Феликс Семенович

Информатика. Новый систематизированный толковый словарь-справочник : Вводный курс по информатике и вычислительной технике в терминах / Ф. С. Воройский. - 2. изд., перераб. и доп. - Москва : Либерия, 2001. - 536 с. ; 23 см

Библиогр. в края на кн.

ISBN 5-85129-134-6

ПОЛНАЯ лунная энциклопедия / Под науч. ред. Т. Н. Зюрняевой. - Санкт-Петербург : Весь, 2003. - 944 с. : с ил. ; 26 см

Съдържа и Лунный календарь на 80 летъ : 1940-2019.

ISBN 5-94435-201-9

ПОЛЯКОВА, Н. Б. и др.

Владимир Владимирович Тихомиров : 1915-1994 / Состав. Н. Б. Полякова, Г. М. Тихомирова ; Авт. вступ. статьи В. Е. Хаин, Ю. Я. Соловьев. - Москва : Наука, 1998. - 128 с., 1 л. : портр. ; 17 см. - (Материалы к биобиблиографии ученых. Серия геологических наук ; Вып. 51)

Имената на авт. не отбелязани на кор. - Изд. РАН.

ISBN 5-02-003913-6

ХИМИЧЕСКАЯ энциклопедия : В 5 т. - Москва : Большая рос. энциклопедия, 1988. - ; 27 см

Т. 5. Три - Ятр / Гл. ред. Н. С. Зефирова. - 1999. - 784 с. : с ил.

ISBN 5-85270-310-9

DICTIONAR explicativ pentru stiintele exacte : Electrotehnica :

Roman-Englez-Francez : 1- . - Bucuresti : Acad. Romane etc., 1999. - . - ; 24 см. - (Electrotehnica) Ed. Acad. Romana. Comisia de Terminologie pentru Stiintele Exacte.

ISBN 973-27-0747-X

3. Tractiune electrica - aplicatii electromecanice. - 2001. - XI, 124 p. Bibliogr. p. 124.

ISBN 973-27-0846-8

10. Materiale electrotehnice. - 2001. - XI, 80 p. Bibliogr. p. 80.

ISBN 973-27-0869-7

FRODIN, David G.

Guide to standard floras of the world : An annot., geogr. arr. systematic bibliogr. of the principal floras, enumerations, checklists and chronological atl. of different areas / David G. Frodin. - 2. ed. - Cambridge etc. :

Cambridge Univ. Press, 2001. - XXIV, 1100 p. ; 26 см

Bibliogr. p. 78, 91 etc.

ISBN 0-521-79077-8

KASPAROVA, Jaroslava et al.

Utilitas matheseos : Jezuitska matematika v Klementinu, 1602-1773 / Jaroslava Kasparova, Karel Macak. - Praha : Nar. knih. CR, 2002. - 124 p., 4 f. : col. ill. ; 21 см

Авт. не са отбелязани на кор. - Bibliogr. p. 59.

ISBN 80-7050-408-0

MANOILOV, Petar et al.

Elsevier's dictionary of computer graphics in English, German, French and Russian / Comp. by P. Manoilov, G. Manoilov, B. Delijska. - Amsterdam etc. : Elsevier, 2000. - [5], 792 p. ; 25 см
Bibliogr. p. [4].

ISBN 0-444-50027-8

TECHNIK in 11 Sprachen : Dt., Engl., Fr., Ital., Span., Portug., Niederl., Schwed., Pol., Tschech., Ung. - Munchen : Compact, c. 2001. - 1135 p. ; 22 см. - (Compact Fachworterbuch)

ISBN 3-8174-7147-5

МЕДИЦИНА, СЕЛСКО СТОПАНСТВО И СПОРТ

BIOGRAPHISCHE Enzyklopadie deutschsprachiger Mediziner : 1-2 / Hrsg. von Dietrich von Engelhardt. - Munchen : Saur, 2002. - . - ; 25 см

ISBN 3-598-11462-1

1. A-Q. - 2002. - XII, 482 p.

ISBN 3-598-11462-1

TOSEVA, Tanja et al.

Elsevier's dictionary of agriculture in English, German, French, Russian and Latin / Comp. by T. Tosheva, M. Djarova, B. Delijska. - Amsterdam etc. : Elsevier, 2000. - 778 p. ; 25 см
Bibliogr. p. 778.

ISBN 0-444-50005-7

СПРАВОЧНИЦИ С ОБЩ ХАРАКТЕР

БЕЛАРУСКАЯ энцыклапедыя : У 18 т. / Рэдкал. Г. П. Пашкоу - галоўны рэд. і др. -

Мінск : Беларус. Энцыкл., 1996. - . - ; 27 см

ISBN 985-11-0035-8

Т. 14. Рэле-Слаявіна. - 2002. - 512 с. : с цв. ил.

ISBN 985-11-0238-5

Т. 15. Следавікі-Трыо. - 2002. - 552 с. : с цв. ил.

ISBN 985-11-0251-2

ВСЕМИРНЫЙ биографический энциклопедический словарь / Редкол. В. И. Бородулин и др. - Москва : Большая Рос. Энциклопедия, 2000. - 927 с. ; 27 см. - (Серия Большие энциклопедические словари)

ISBN 5-85270-311-7

ИЛЛЮСТРИРОВАННЫЙ энциклопедический словарь / Гл. ред. А. П. Горкин. - Москва : Большая Рос. энцикл., 2001. - 1440 с. : с цв. ил. ; 17 см. - (Серия Энциклопедические словари)

ISBN 5-85270-190-4

*Редактор
Елха Денева*